

HRVATSKA

DVADESET GODINA POSLIJE

Žrtve mina
gdje su, što rade i što trebaju

SADRŽAJ

HRVATSKA - DVADESET GODINA POSLIJE ³

Žrtve mina: gdje su, što rade i što trebaju

OSOBNIA SVJEDOČANSTVA ⁷

Razgovori sa žrtvama mina

ŽRTVE MINA -

GDJE SU, ŠTO RADE I ŠTO TREBAJU ³³

Istraživanje - kvaliteta njihovog života danas

ZAKLJUČCI I PRIJEDLOZI ⁴⁶

REKLI SU... ⁴⁸

HRVATSKA - DVADESET GODINA POSLIJE

Žrtve mina: gdje su, što rade i što trebaju

Uvod

Udruga za promicanje istih mogućnosti (UPIM) u želji punog uključivanja civilnog društva u potporu stradalnicima od mina odlučila se svojim iskustvom i poznavanjem problematike tjelesnih invalida uključiti se u potporu stradalnicima mina na način da prikupi desetak njihovih osobnih svjedočanstva o ovim posljedicama Domovinskog rata i da provede istraživanje o kvaliteti njihova života u Hrvatskoj. Polazište toga bila je činjenica da su prije dvadeset godina djeca žrtve mina s kojima se radilo kroz programe psihološke potpore danas odrasli ljudi koji već imaju djecu. No, kako žive, što rade, što im treba i kako im pomoći nitko trenutno u 2011. ne zna. Tako je nastala ideja koju je kroz projekt podržao International Trust Found (ITF) pod nazivom **HRVATSKA DVADESET GODINA POSLIJE: Žrtve mina: gdje su, što rade i što trebaju**. Rezultat provedbe projekta je ova publikacija kao izvješće o projektu a prikazuje stanje stradalnika od mina dvadeset godina poslije rata u Hrvatskoj. Kroz provedeno istraživanje na uzorku od 400 osoba i opisa deset osobnih svjedočanstava stradalnika mina prikazan je intenzitet, smjer djelovanja kao i kvalitativne promjene ove kompleksne pojave.

Svjesni smo da prikupiti značajan dio činjenica još ne znači upoznati pravu stvarnost. Kada se do razumijevanja društvene cjeline kao krajnjeg predmeta istraživanja uzme istraživanje užeg predmeta, u konkretnom slučaju stradalnika od mina dvadeset godina poslije rata, onda je otvoren put prema razumijevanju argumenata i objašnjenja u kojima se razrješava opreka između proturječnih činjenica. Veliki broj društvenih pojava i procesa koji su obilježili razdoblje početka devedesetih godina prošlog stoljeća, oblikovano je i iskazano više manje u međusobnom uzročno posljedičnom odnosu. Stoga se pojavu stradavanja od mina u tom razdoblju može promatrati u sustavu sveopće uvjetovanosti brojnim drugim pojavama i potragom za specifičnim uzrocima njezina nastanka.

Imajući na umu da u Republici Hrvatskoj postoji još veliki broj minskih sumnjivih područja (površine 770 km² i procjena od 86.000 mina i gotovo jednako toliko NUS-a (drugih neeksplozivnih ubojnih sredstava) želimo vjerovati kako će broj stradavanja biti manji. Ipak, svakoj novoj žrtvi mine život će se preokrenuti u sekundi. Važno nam je kao društvu da prepoznamo potrebe žrtava mina i uvijek se nanovo zapitamo što možemo učiniti zajedno da stradavanjem ne dode do umanjenja kvalitete života stradalnika ili stradalnice.

Tko su žrtve mina i njihova zakonska prava u RH

Posebna zaštita civilnih invalida stradalih od mina kao i posebna zaštita članova njihovih obitelji propisana je kroz zaštitu civilnih i vojnih stradalnika Domovinskog rata stradalih od mina i uređena je Zakonom o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata. Odredbom članka 8. stavka 1. Zakona propisano je da je **civilni invalid rata osoba kojoj je organizam oštećen za najmanje 20% zbog rane ili ozljede koju je dobila u svezi s ratnim događanjima** (bom-

bardiranje, eksplozija ratnog materijala, zalutali metak i sl.), od eksplozije zaostalog ratnog materijala nakon završetka ratnih operacija.

Podaci koji slijede korišteni su s web stranica Hrvatskog centra za razminiranje (HCR) te se više informacija može saznati na www.hcr.hr ili stranici Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi.

HCR vodi i održava bazu podataka o stradalnicima od mina od svog osnutka 1998. godine. Baza je temeljena na podacima preuzetim od UN-a, podacima dobivenim od Ministarstva unutarnjih poslova, organizacija zdravstvenog sustava, prikupljanjem podataka s terena, informacijama od strane medija i drugih izvora. Provedbom revizije općeg izvoda u 114 gradova i općina tijekom proteklih nekoliko godina prikupljeni su podaci o minskim incidentima, obrađeni i pohranjeni u bazu podataka HCR-a kako je prikazano u tabeli:

Godina	Broj nesreća	Lakše tjelesne ozljede	Nepoznato	Smrtno stradali	Teške tjelesne ozljede	Ukupno	
1991	191	43	10	49	162	264	1643
1992	238	48	9	68	200	325	
1993	184	42	6	67	163	278	
1994	111	36	2	37	102	177	
1995	205	27	4	93	214	338	
1996	101	23	1	36	75	135	
1997	76	20	0	43	63	126	
1998	62	21	0	36	35	92	311
1999	34	9	0	21	27	57	
2000	17	5	0	10	8	23	
2001	21	7	0	8	14	29	
2002	24	9	0	6	11	26	
2003	10	4	0	1	4	9	
2004	13	0	0	14	2	16	
2005	10	0	0	4	9	13	
2006	10	6	0	1	4	11	
2007	7	1	0	3	4	8	
2008	6	1	0	2	4	7	
2009	6	1	0	4	2	7	
2010	6	3	0	3	1	7	
2011	7	3	0	1	2	6	
1998-2011	233	70	0	114	127	311	
Ukupno	1339	309	32	507	1106	1954	

Hrvatski registar osoba s invaliditetom posjeduje također podatke o žrtvama eksplozije, kao i podatke o umrlim osobama. U Hrvatskom registru osoba s invaliditetom, zaključno s listopadom 2009., registrirano je 3065 živih osoba koje imaju zabilježen indikator koji ukazuje, ili bi mogao ukazivati, da se radi o eksplozivnom stradavanju, prema zapisu šifri Međunarodne klasifikacije bolesti MKB-10-, Y 36 – ratne operacije i W 40-eksplozija drugih sredstava. Ministarstvo branitelja, obitelji i međugeneracijske solidarnosti vodi bazu stradalih pirotehničara i hrvatskih branitelja, a Ministarstvo unutarnjih poslova posjeduje vlastitu bazu stradalih od minsko eksplozivnih sredstava.

Republika Hrvatska ima visoko razvijen zakonski okvir vezan za osobe s invaliditetom, među koje spadaju i stradalnici od mina. Status i različiti oblici prava ostvaruju se kroz više od 280 različitih pozitivnih pravnih propisa RH. Uloga pravnog okvira je donošenje svih zakona i odredbi za zaštitu i ujednačavanje prava bez diskriminacije u bilo kojem pogledu. Sva resorna ministarstva koja djelomično pokrivaju i ovu vrstu pomoći svojim propisima detaljno reguliraju i ovu materiju. Ovom prigodom navodimo samo one zakone i referentne akte koji su u najužoj vezi s ostvarivanjem skrbi. To su:

- **Zakon o humanitarnom razminiranju**
- **Zakon o posebnim pravima iz mirovinskog osiguranja zaposlenika na poslovima razminiranja**
- **Zakon o pravima hrvatskih branitelja i članovima njihovih obitelji**

- **Zakon o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata**
- **Zakon o zapošljavanju i profesionalnoj rehabilitaciji osoba s invaliditetom**
- **Zakon o mirovinskom osiguranju**
- **Zakon o pravobranitelju za osobe s invaliditetom**
- **UN Konvencija o pravima osoba s invaliditetom stupila na snagu 3. svibnja 2008. godine**
- **Nacionalna strategija za izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom od 2007. do 2015. godine**
- **Akcijnski plan Vijeća Europe za promicanje prava i potpunog sudjelovanja u društvu osoba s invaliditetom**

Resorna ministarstva i institucije uključene u sustav skrbi su:

- Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi:
- Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti
- Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija
- Hrvatski centar za razminiranje
- Ured pravobraniteljice za osobe s invaliditetom
- Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje
- Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje
- Hrvatski zavod za zapošljavanje
- Hrvatsko ortopedsko društvo
- Klinički zavod za rehabilitaciju i ortopedska pomagala
- Centar za krizne situacije
- Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom
- Povjerenstvo Vlade RH za osobe s invaliditetom
- Ured za ljudska prava
- Veleposlanstva stranih zemalja u RH

2010. osnovano je **Vladino koordinacijsko tijelo za pomoć osobama stradalima od MES¹-a i NUS²-a u RH** kao koordinacija na državnoj razini u koju su uključeni svi relevantni faktori (ministarstva, državne i lokalne institucije i nevladine organizacije, donatori, žrtve mina te druge osobe s invaliditetom).

Nevladin sektor i institucije uključene u program brige o žrtvama mina:

- Udruga žrtava mina Karlovačke županije
- Hrvatska udruga žrtava mina (aktivno djelovala do 2007.godine)
- Udruga Mine Aid
- Centar M.A.R.E.: Model Aktivne Rehabilitacije i Edukacije
- Udruga za promicanje istih mogućnosti (UPIM) - Kuća ljudskih prava Zagreb,
- Zajednica udruga hrvatskih civilnih stradalnika iz Domovinskog rata Hrvatske
- Zaklada „Hrvatska bez mina”
- Hrvatski Crveni križ
- Centar za mirovne studije
- Centar za krizne situacije
- International Trust Fund for Demining and Mine Victim Assistance (ITF)
- Udruga Bembo
- pojedinačne inicijative osoba ili organizacija

1 MES – Minskoeksplozivna sredstva

2 NUS – Neeksplozivna ubojna sredstva

Devet je ključnih oblika pomoći minskim žrtvama u kojima sudjeluju vladin i nevladin sektor uz niz organizacija i pojedinačnih inicijativa:

- Hitna medicinska pomoć
- Trajna medicinska pomoć
- Fizička rehabilitacija, proteze, pomoćna sredstva
- Psihološka i socijalna potpora
- Zapošljavanje i ekonomska reintegracija
- Osposobljavanje i održivost
- Zakonodavstvo i javna svjesnost o problemu
- Pristup javnim službama
- Prikupljanje podataka

Žrtve mina i članovi njihovih obitelji po Zakonu o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata mogu ostvariti sljedeća prava: prava na osnovi oštećenja organizma, prava na osnovi gubitka člana obitelji i prava na osnovi materijalnih i drugih potreba korisnika.

Prava na osnovi oštećenja organizma su:

- osobna invalidnina;
- dodatak za njegu i pomoć druge osobe;
- ortopedski dodatak;
- profesionalna rehabilitacija

Prava na osnovi gubitka člana obitelji su:

- obiteljska invalidnina;
- uvećana obiteljska invalidnina.

Prava na osnovi materijalnih i drugih potreba korisnika su:

- opskrbnina;
- dodatak za pripomoć u kući;
- posebni dodatak;
- besplatni udžbenici;
- prednost pri upisu u obrazovne ustanove;
- prednost pri smještaju u učeničke, odnosno studentske domove;
- prednost pri zapošljavanju;
- prednost pri smještaju u domove socijalne skrbi;
- oslobađanje plaćanja naknade za prenamjenu poljoprivrednog zemljišta;
- posebni staž;
- pravo na troškove prijevoza i pogreba posmrtnih ostataka nakon
- ekshumacije i identifikacije.

U Republici Hrvatskoj zbog složenosti stanja u gospodarstvu i općenito zbog nedovoljnog uvažavanja činjenice o stvarnom stanju važno je uspostaviti realne okvire djelovanja vodeći prvenstveno računa da adekvatne životne i društvene vještine predstavljaju često odlučujući faktor u postizanju i zadržavanju osobne stabilnosti i socijalne sigurnosti žrtava mina.

OSOBNNA SVJEDOČANSTVA

Razgovori sa žrtvama mina

Razgovore obavila i uredila: Petra Jurlina, Centar za mirovne studije, ljeta, 2011.

Stipe Ćaćić (r. 1971., Gospić)

Kako ste stradali? Opišite nam taj dan.

Stradao sam 29. 6. 1995., u 2 sata i 10 minuta, to sam zapamtio jer mi je sat tad isto stao. Bilo mi je mjesec dana u izvidanju. Bio sam pripadnik specijalne policije „Tigar” Gospić. Sa strane [mine] sam stao, tako da mi je razni’lo lijevu stranu stopala i koljeno i dio lica. Pirotehničari su mi pokazivali, nije to tenkovska mina bila, ja sam stao na *trojku*, to je protupješačka mina. *Pašteta* je manja od nje. To pirotehničari znadu bolje. Imao sam sriće da se ni jedan od tri upaljača na njoj nisu aktivirala. Inače bi nas žlicom po drveću brali. Samo sam ja u biti stradao, dvojica dečkiju su bila izgrebana, ovih sedam što je bilo deset metara iza nas, ništa.

....

To je bilo na Velebitu, Tulove grede, tamo smo držali front. Bilo je to oko mjesec dana prije Oluje, izvidanje neprijateljskih položaja, i to se dogodilo na putu kojim smo hodali.

Dečki su me prvo doveli na Vukovo Šugarje gdje je bila privremena bolnica, tamo su mi napravili prvo čišćenje. Sat vremena su me nosili kroz šumu. Nije se znalo hoće li noga ostati ili ne... I tako sam završio u Rijeci, na Tršaku. Nije bila navala ranjenika pa su mi presađivali mišić, posvetili mi pažnju. Inače, tako mi doktor rekao, da je bila navala ranjenika, ne bi se dvanaest sati bili mučili s mojom nogom, nego... Evo, tako, dvanaest sati je operacija trajala, mišić ispod ruke su mi kompletan prenijeli doli na livu stranu da imam palac. Tako da... imam svoju nogu. Ne mogu trčat, ali mogu hodat normalno. I ne mogu vozit biciklo, ne mogu se sportom nekim baviti. Čak je doktor predlagao, veli bolje da ti odrežemo nogu pa imaš danas sportske proteze... Možeš igrat nogomet, košarku ne znam ni ja što. Ma, najgora je stvar kad se čovjek po noći mora dignit. To ljudi znadu. Imam dosta prijatelja s protezom i to, po noći na WC il’ nekud moraš, treba ti proteza, štap da se iz kreveta dignesh...

Kakva je danas „minska situacija” na području na kojem ste stradali?

Još nije očišćeno. Je ta glavna staza, ali ima sa strane mina jer su mi rekli dečki baš nedavno. Sad smo imali godišnjicu, dvadeset godina osnutka specijalne, i sad kad su gori išli vijence polagati gdje su nam neki dečki poginuli... ima mina, ima još uvijek. Makar to područje [Velebit], to se neće nikad sve razminirati. Drugačije je u Slavoniji.

Cijela dužina od Rizvanuše do Tulovih greda, to su postavljali naši i njihovi, svak’ svoje mine. Nije svaka jedinica zapisivala. Glavne mape minskih polja jesu bile razmijenjene [preko UN-a], ali ne sve... npr. došli su dečki, iz straha njih petorica je rasteglo svoje mine, svatko je mogao uzet pet mina iz bilo kojeg skladišta. Netko se kužio u

to, kol'ko tol'ko, rastegne svoje i ode ća za petnaest dana, a ovi drugi ne znaju za te mine. U biti, ja ne znam da li sam stao na našu ili njihovu. Pojma nemam tko je to postavio. To se nikad ne zna.

Ali di je šuma, to se neće nikad ni očistiti. 'Ko će vam to očistiti, brdo one šume? Lika je samo 30% naseljena, a onda tamo di nitko ne ide, tamo ni ne razminiravaju. Jer nije očišćena ni ona ravnica dolje, di su bila polja, di su ljudi radili, uzgajali žito i povrće. A kamoli da će sad brdo. U dvadeset godina, koliko drveća naraste!

Rat je zapravo tad, vašim stradavanjem, za vas završio. Kako je dalje za vas tekao život?

Da, u ratu sam bio od '91. do '95. I onda poslije sam bio na naknadi i mirovini. U mirovinu nisam išao isto odmah, stavili su me na 60% invaliditeta, jer kao naći će mi posao, ali nisu nikad. Tako da dvanaest godina nisam dobivao mirovinu, a mogao sam. To sam vrijeme bio na selu, kod Gospića, daleko od bolnice i svega. Prvih osam godina mi je bilo strašno. Ostala mi je bakterija u nozi, na toj rani, za vrućina je teško, za studeni nemate osjećaj jel' vam ledeno. Zadnjih četiri, pet godina sam, hvala bogu, puno bolje, išao sam i do toplica često.

Sad sam otišao u mirovinu. Invalidninu sam ja dobio odmah, 60%, na nogu, ništa za ozljede na glavi. Ni PTSP nikakav, hvala bogu. 1997. su me odbili za mirovinu i rekli da sam premlad za mirovinu – imao sam tad 26 godina. Ali '91. nisam bio premlad.

Neki su davali novce [za dobiti mirovinu], ali ja nisam htio. Doktorica u Gospiću mi je htjela dati 20% na PTSP bez mog traženja, ali ja sam rekao ne hvala. Jer neki moji prijatelji su ostali bez nogu pa imaju, ne znam, 70% invalidnosti, a ja da imam 80%... Kad ideš pošteno, moraš čekati dugo. Zašto zapravo treba čovjek ići sam nešto tražiti? '91. smo se svi sami javili i branili državu na bilo koji način, zašto sad treba ići čovjek sam tražiti svoja prava... mislim da bi oni trebali reći „Vi imate prava na to i to“, i da ta prava jednostavno dođu. Znam ljude koji su mi otvoreno govorili, misec dana su bili na položaju, a doktori su ih tražili četiri, četiri i po' tisuće maraka, da će im srediti bilo što, mirovinu. Koliko ih je to prihvatilo! Ja npr. nemam naljepnicu na autu da sam invalid, nemam pravo na autoput jer imam samo 60% invalidnosti za donje ekstremitete. Žalio sam se na odluku, sad je na Upravnom sudu. Najgore mi je kad vidim mlade ljude, vidim da nemaju nikakve ozljede, izađu iz džipa, a kad ono – ima naljepnicu. Jednom sam si čak rekao da ću ih slikati. Nije mi jasno što policija radi da ih ne kontrolira. On je vjerojatno na svoju baku ili dida invalid.

Od čega je obitelj živjela poslije rata?

Imao sam ja naknadu. Mirovina mi je bila upola manja recimo nego šta su bile vojnicima mirovine i ovima u policiji. Tad [iza rata] puno je ljudi išlo u mirovinu, i onda da se to stopira nas je neke stavilo na naknadu i mi smo se vodili kao zaposleni, ja sam bio kao evidentičar u mirovinskom. To je bila naknada mirovine, to znači nije bilo ništa, čak ni invalidnina, jer su nas vodili kao zaposlene, mi koji smo bili na tim naknadama smo se vodili kao da radimo, a nismo išli na posao.

Naknadu nisam dobivao preko banke, znači nisam mogao dignuti kredit, nisam mogao imati kartice, to sam dobivao preko pošte, poštar mi je donosio kovertu. Onda jedan mjesec ne dode ništa, pa drugi mjesec dvije naknade.

A ostala prava, kao odlazak u toplice?

Za toplice nisam imao uopće problema. Imam pravo i na specijalne cipele, s tim da su te cipele katastrofa. Prohodam 200-300 metara i otvori mi se rana... a koštaju malo više od tisuću kuna. Dobije se to preko HZZO-a besplatno, al' čemu? Žali bože. Tako da si sad kupujem sam, zašto bi HZZO to meni plaćao kad ih ne mogu napraviti kako spada. I silikonke uloške uvijek kupujem sam. Na svoj trošak. Imam neke modele u kojima hodam relativno dobro. Jer te cipele preko HZZO-a kod nas radi jedna, dvije firme, al' to su vam kao neke radničke cipele. U katalogu kad mi pokažu izgleda super, a kad je dobijem, tanak đon i obična radnička cipela. Za te novce!

Postoji li neka institucija koju bi posebno pohvalili ili pokudili?

Krapinske toplice bi pohvalili. Tamo mi je baš super bilo. Jako su dobri i pristojni. Imaju jako teških slučajeva, ali su jako dobri. HZZO bi isto pohvalili jer od njih što god da smo tražili svaki put smo dobili. I oni su stvarno super. Mislim, svi kažu HZZO ovako i onako, nama je bio odličan. Mislim, mi što god da smo od njih tražili smo dobili. Nisu oni krivi što se te ortopedske cipele u Hrvatskoj ne naprave dobro. A kuditi... pa jedino to parkiranje. To nije neko pravo koje iziskuje neku novčanu naknadu, bit je u tome da vi možete parkirati na to mjesto. I tako moramo platiti parking.

Sad živite u Zagrebu... čime se bavite?

Evo četvrta godina sad. Imamo sina od deset godina, i zbog njega smo se odlučili na odlazak u Zagreb, išao je na posebne vježbe zbog oštećenja pri porodu, sad je dobro. Tako da... lako smo se odlučili. Jednom mjesečno odemo u Gospić, pa po Zavižanu malo... Bavim se pomalo kiparstvom, pa malo s drvetom.

Supruga i vi ste obadvoje iz Gospića?

Bili smo susjedi. Mi smo vam od rođenja zajedno. [Supruga: Ja sam se u njega zaljubila kad sam imala četiri godine!]. Znamo se cijeli život.

Jeste li sad zadovoljni sa životom?

Pa jesam. Hvala. Sjelo je sve na svoje. Gledajte, ne možete bit' vječno nezadovoljni, jer onda... prođe život. A sad, šta je tu je, tako je. Morate bit' zadovoljni. Mislim, dobro bi bilo kad bi mogli riješit' eto to parkiranje recimo. Ali kad ne možeš, ne možeš. Neka je sve zlo u tome. ■

Davor Meštrović, (r. 1982.), Karlovac/Zagreb

Za početak nam reci odakle si i opiši kako si stradao?

Iz Karlovca. Kako je Karlovac bio vojni grad prije rata, bilo je i puno vojarni u gradu. Tako da kad je vojska otišla iz grada, onda to je bilo više-manje rasulo. Nitko nije čuvao te vojarnje. A bilo ih je, ne znam koliko, dvadeset po gradu. I sad je tamo sjedište kopnene vojske.

Dakle, '93. već je bila vojska u njima, hrvatska, ali glavnina vojske je bila gore, Turanj i taj dio di su bila ratna zbivanja. Mi smo bili klinci, jedanaest godina, manje više ti je to i uzbudljivo, i svi su u vojsci i sve to - rat je, ti ne vidiš nikakvu opasnost od toga. Ne vidiš koliki je to... užas.

Kvart u kojem sam živio se zove Borlin, to je iza Dubovca. Tamo se to dogodilo. Iza Karlovačke pivovare. S te strane nije bilo tih ratnih zbivanja, ali bilo je vojarni koje su bile, recimo čuvane, a poluprazne. Mi smo živjeli baš između dvije vojarnje. Išli smo u šumu, i sad, jedna vojarna se protezala kroz šumu, veliko područje je zauzimala u šumi i mi smo s druge strane šume ušli unutra. Došli smo do jednog dijela gdje je bila potrgana ograda i... ne znam... Iz znatiželje smo jedan moj prijatelj i ja ušli unutra bez ikakvog straha. Nismo bili uopće svjesni koliko je to opasno. Jer ono, sam taj duh rata i to. Stalno pjevaš, ne znam, pjesme za, kao za Hrvatsku, a zapravo veličaš rat i ne vidiš uopće koliko je to zlo. I tako, mi smo ušli unutra, nismo mi puno bili unutra jer opet, strah nas je bilo ak' nas uhvati vojska unutra, kaj će mi mama i tata reć'. I onda mi smo krenuli da bi išli van, ali nismo mogli naći to isto mjesto gdje smo mi ušli i uhvatila nas je panika. Obadvoje smo imali jedanaest godina i počeli smo paničariti jer smo se bojali. Što će biti ako nas vojska uhvati unutra? Makar, te stražarske kućice koje su trebale biti sa vojnicima su bile prazne, oni nisu bili unutra. Taj put di smo mi ušli to je bila žica potrgana. Baš je tuda bio put. Valjda su oni po pivo išli tuda. I sad, nismo mogli naći to isto mjesto, žica je bila cijela svagdje i bili su znakovi MINE. Čak smo mogli vidjeti minu između dvije ograde, i sad, znaš šta su mine, ali uopće nismo bili svjesni opasnosti, nit' ono.. Uopće nismo bili tog svjesni. Tako smo hodali, po šumi ti je sve isto. Bilo proljeće, 22. 5., svo raslinje buja i tak.. I ne vidiš baš dobro po šumi. I sad, našli smo na drugom mjestu potrganu ogradu, vidjeli smo da tamo ima još nešto mina, ali svejedno smo krenuli prema van.

Prijatelj je išao prvi, ja iza njega i tad sam stao na minu. Bile su dvije eksplozije, sjećam se da me to bacilo i vrtilo. Znači te mine su bile u pojasu između dviju ograde, i ta eksplozija me bacila preko ograde.

Zujalo mi je jako u ušima.

I dim.. Vidio sam prijatelja da trči. Ja sam vikao „Marko! Marko!“, ali me on vjerojatno nije čuo jer su mu bubnjići valjda stradali i jače nego meni. I onda je otišao. Probao sam se dignuti i pao sam nazad.

Onda kad sam pao dole sam vidio kaj je. To je sve bilo...

Vjerojatno je prijatelj vikao upomoć, zvao policiju, hitnu, ne znam. Ja sam uz ogradu puzao, prvo mi je to palo na pamet. Znao sam da je u tom smjeru ulaz u u vojarnu i tako... Netko će me vidjeti. Vikao sam „Upomoć!“. Mislio sam netko će me čuti. Mislim, ono, nisi ti ni svjestan da možeš iskrvarit i tak', kao dijete uopće nisi svjestan, nego samo ti je cilj da što prije izadeš van. Vikao sam „Upomoć!“ i sad sva sreća, oni su išli provjeriti kad su čuli detonaciju. Koliko sam kasnije čuo, znali su cucki tamo zalutat. Pošto nitko to nije čuvao, pa onda oni ni ne bi svaki put išli provjeravati uopće, kad bi se nešto dogodilo, tak' da sva sreća ovaj put jesu. Došao je jedan prvo vojnik, on je bio jako uspaničen... Samo je počeo plesati oko mene... bio je izgubljen. I onda je došao drugi, uzeo me na ruke i odnio me dole u vojarnu. Zvali su hitnu tamo. Sjećam se kad smo došli u bolnicu, mama i tata su bili već tamo. Tamo su me dočekali.

Kako je tekao oporavak?

Bio sam dosta dugo u bolnici, četiri i pol mjeseca, zapravo možda je i kratko, znam da su neki godinama bili po bolnicama. Bilo je govora o tome da pošto sam dijete, da se meni naprave što bolje proteze, našli su se neki donatori Talijani. Ali dok su se sredili ti papiri ja sam bio nekih šest mjeseci poslije izlaska iz bolnice bez proteza u kolicima. A onda kad smo mi došli u Italiju, proteze koje su mi tamo napravili trebalo je svake godine tamo i mijenjati, a kad sam došao na kontrolu kod nas u Božidarevićevu u Zagrebu, doktor je rekao da je to zastarjelo i da je kod nas to puno naprednije i da

nas ništa ne košta i preporučili su mojim roditeljima da probamo ovdje to napraviti i zbilja je tako bilo. Pošto je '91. puno ljudi stradalo u ratu, država se potrudila da školuje one koji su radili sa amputircima.

Daljnja terapija?

Psihički mene to nije... Nisam se morao oporavljati od toga. Sjećam se da kad sam dobio proteze da sam bio razočaran što ne mogu micati prstima jer su mi mama i tata pričali, valjda da me ohrabre, da ću dobiti takve proteze na baterije. Mislim, djetetu je nekako to sve puno lakše.

Je li tebi ili tebi i obitelji ponuden psihoterapeut za djecu ili nešto slično?

Ne.

Kako ti se bilo vratiti u školu?

Kad sam dobio protezu, onda sam krenuo u školu. Pa ne znam sad, nije to ništa osobito. Odrasli više razmišljaju, ne znam... Djeca ne vode toliko računa. Kad sam dobio proteze, hoda sam sa štakom i nisam vidio ništa osobito da oni mene gledaju drugačije. Nastavnici su mi neki malo popuštali. Neki su možda mislili da ja malo više to koristim.

Jesi li bio uključen u aktivnosti udruga koje su se bavile djecom žrtvama rata?

Išli smo na ljetovanje [Rovinj, Centar za rehabilitaciju]. Ni ja ne znam sad točno kak' su oni to nazivali, to je uglavnom bilo za stradalnike mina i ne samo iz Hrvatske nego sa područja bivše Jugoslavije. To je Dijana [Pleština] vodila, znam da su oni skupljali donacije po cijelom svijetu za to.

Misliš li da je teško ostvariti prava kao invalid u Hrvatskoj?

Nije teško. Kad stradaš onda to već ima mehanički postupak koji se pokrene još dok si u bolnici. Bar mislim da je to tako. Većinom to tako bude. Očito ima i onih koji su nezadovoljni, pa onda se to zna oduljiti. Ali, uglavnom, znam da sam jedan dio prava ostvario tek prije par godina, a nisam ni znao uopće da imam pravo na to. To se odnosi na prava koju ostvaruju svi civilni invalidi rata. Jer, kad sam ja stradao '93. tada to nije bilo. To pravo je tek naknadno uvedeno, tako da svi koji su stradali poslije su to automatski dobivali, a oni nisu uopće gledali na ove koji su stradali ranije. Ali, dobro. Dakle, nisam imao problema sa tim da ostvarim, jedino što nisam bio upoznat da imam to pravo. Hrvatski savez udruga tjelesnih invalida je izdao jednu knjižicu, prava invalida. To je zapravo dosta dobro, tamo ima dosta toga nabrojanog.

A kako je živjeti u Hrvatskoj kao invalid?

Puno toga ne valja. Od pristupa ljudi. Materijalno stanje u Hrvatskoj je dosta teško i onda vrlo često se napada stradalnike „vi imate prava ovakva, vi imate prava onakva”... Nitko od nas nije tražio da strada ili tako nešto. Svi se kao suosjećaju s tim ljudima, a zapravo se ne suosjećaju uopće. Postoji dosta dvoličnosti. Što se tiče materijalnih stvari, što se tiče brige, iako su nama civilnim invalidima prava dosta manja nego vojnicima, država se svejedno brine. Imamo i ortopedska pomagala i sve ono što mnoge europske zemlje nemaju za svoje invalide.

Znaš li kakvo je stanje u Karlovačkoj županiji s minama?

Sad su neke vojarne čak pretvorene u zone za obrtnike. I sravnali su ih par... i to baš vojarne koje su bile najviše minirane, tako da mislim da je očišćeno, ali... Problem je isto tako i u ljudima. Tamo je bio rat, i onda svatko je imao doma oružja koliko je htio. I svi su se bojali vratiti oružje, čak i kad su oni govorili da mogu vratiti bez straha da će dobiti prijavu, oni su radije bacali to u Koranu. Tako da dan danas se nalazi tamo puno toga. ■

Juraj Pievac, (r. 1956., Brođani/ Karlovac)

Sad smo na terasi vaše kuće, vidim, sve je obnovljeno, kako je tu bilo za vrijeme rata?

Sve zaraslo, porušeno, katastrofa, peta kategorija stradanja. Znači, samo zidovi su bili ostali, bez krova. Moja mama je bila tu do '92.. Stariji ljudi, mještani, bake, djedovi, oni su ostali na svojim ognjištima. Oni nisu htjeli... Uglavnom mlađi, mi smo tada otišli.

Pobjegli smo 4. 10. 1991. Djeca, ja i brat moj. Otišli smo preko Kupe, u Rečicu. Kupa je bila linija razgraničenja. Ovo gdje sad sjedimo je bilo pod okupacijom, a Rečica je bila pod nadzorom hrvatske vojske. Mi smo se vratili '95., poslije Oluje i onda smo krenuli polagano, to je bilo već krajem osmog mjeseca. Krenuli smo s pripremom na poljoprivredi, mi smo svi živjeli od poljoprivrede.

Bili ste u vojsci?

Da, odmah. Od prvog dana. I još od šestog mjeseca [1991.], kraj šestog - početak sedmog smo mi tu organizirali straže, oružje nabavljali. Nije to bila garda, mi smo bili narodna zaštita. Brodani su hrvatsko selo, a Popović Brdo, tamo iza Skakavca, je miješano. Skakavac je isto skroz hrvatsko selo i bilo je total spaljeno. Skakavac i Kovačevac, totalno uništeni.

Rekli ste da vam je majka ostala do '92., što se dogodilo da je tad morala otići?

Bila je istjerana. Ona je ostala u ovoj kući tu, a oni su si poslije u kući napravili bazu. To je bilo glavno zapovjedništvo njima jer je moja kuća malo uvučena od obale, tu je Kupa dole. Kad su ušli '91. u selo, njihova vojska, mamu su istjerali iz kuće, zauzeli kompletnu kuću. Onda je ona prešla pri susjedu. Maltretirali su je i vukli na most, tu jedan domaći.

Vratili su se i sad on hoće mene pozdravljati. A s tri strane su nas tu mlatili, tu su blizu bili VBR-ovi, vojni poligon. Ujak mi je '93. preplivao Kupu, usred ljeta, rekao je vojsci da im ide po pive i nestao.

Ali nije bilo ubijanja civila?

Direktnog ne, ali je bilo maltretiranja i onih koji su podliježali. Jedan čovjek se sam uništio. Bili su pod pritiscima i pod batinama. Ali nije bilo kao negdje drugdje da se ulazi u selo i samo ubijaju civili. Čujte, bilo je ljudi koji su bili korektni. A bilo je i šljama. Najgore je to što su to uglavnom bili domaći, svi poznati. Koji su poznavali svaki čošak svakog dvorišta, svaku kuću, sve sobe po kućama, i onda su mogli raditi šta su htjeli. To su sve bili ti ljudi koji su poznavali to.

Poslije Oluje ste se, kažete, vratili?

Da, ali nismo mi još tu živjeli. Nije bilo uvjeta. Imali smo privremeni smještaj u Karlovcu. Al' smo '96. onda intenzivno dolazili tu kod ujne, ne živjeti, ali smo dolazili i kretali sa poljoprivredom. Uzeli neke strojeve male. Da si posadiš kukuruza, krumpira, graha. I imali smo bunare.

Koje godine ste stradali?

'96., na Dan državnosti, 30. svibnja je to bilo, u ono vrijeme Dan državnosti, danas više nije. Uglavnom, dan-dva prije toga je bilo nekakvo nevrjeme grdo, polomilo sve grane. A obala je bila sva zarasla, drveće posvuda, katastrofa. Vrbe, topole, raslinje. Bio je tu jedan uski puteljak, ništa još nije bilo očišćeno pa smo to krenuli raskršiti brat, žena i ja. I sad, kako sam ja odsjekao jednu granu, ona je pala i eksplodirala je *promovka* [protupješačka odskočna mina]. Grana je aktivirala minu, mina eksplodirala i tada nas je sve troje pokosilo. Brat je bio na mjestu mrtav.

A ja, ja sam imao frakturu desne potkoljenice i desne podlaktice, ne mogu s rukom raditi. Supruga je dobila pod lijevu lopaticu, plečku, sve po ledima. Kćer mi je bila deset metara dalje. A nas troje smo bili u krugu od pet metara od mine. To su ovdje na Kupi sve mine od bivše JNA, nagazne, odskočne, tenkovske, milijun vrsta.

Sad ću skrenuti s teme. Kad smo mi došli '95., odmah poslije Oluje, ja i pokojni brat, kroviste je bilo skroz razmrđano. Tu je bio *protiv-avionac* gore na tavanu, na grede su stavili isto dve nagazne. Pirotehničar koji mi je to došao skinuti je odmah priznao da on uopće ne poznaje takvu minu. Imala je, nemojte me sad držati za riječ, šest ili osam čepova gore koji su se mogli aktivirati. A od ispod je bila vezana. Znači, čim ju digneš, aktivira se na žicu, čim nagaziš aktivira se opet. Kad smo došli, htjeli smo navlačiti najlon, cerade, da zaštitim kuću, da mi ne propada betonska deka, da mi ne propadaju zidovi. I ja se popnem gore, brat mi odozdola. I dobro da je on skužil', veli „Stani!”. Da nisam stao... Znači di ih je još bilo? Kak' su prozore trgali, kutije su ostale od roleta. Tu su stavljali pašteta. Pašteta je bilo brdo jedno. Onda kad sam to vidio, smo odmah zvali kolegu i onda smo išli detaljno komad po komad kuće. Našli smo negdje oko 17 ili 18 pašteta, ručnih bombi i te dve gore na gredi, te ne znam, nagazne, koje nije znao kako bi skinuo, oblio ga je takav znoj bio. Zvao je par puta da se konzultira. Hodao oko njih, ali nije bilo nigdje neke žice da je može precvikat, oni su prvo zabilili čavlič u gredu i onda su zavezali žicu za čavlič. Ne žica, to vam je bila tanka nit za udicu, flaks, onda su ju smotali ispod da se ne vidi i tako su ju postavili. Žica je bila ispod dna, ispod dna mine. Stavili su ju na gredu. Sad, tko nagazi aktivira. Ak' ju primiš, povučesh – aktivira se. Onda je on s tankim limom lagano dignuo, 2-3 mm, baterijom posvijetlio da vidi što ima unutra, kad je vidio smotanu žicu, znao je da je mora prerezat'. Ja to nisam mogao gledati, pobjegao sam van.

I još, imali smo bunar jer mi nismo prije rata imali vodu. Privatni bunar, kopani. U tom bunaru sam ja izvukao tri sanduka municije, protiv avionaca, dvanaest tromblona, municije od automata, papovke, svašta. Kad su bježali, nisu to mogli sve uzeti sa sobom, onda su bacali u bunare. Platilo sam jednog čovjeka 1200 maraka koji je išao unutra, iz Vatrogasne zajednice grada Karlovca, da izvuče vodu, pa da možemo sanduk po sanduk izvaditi.

Kad ste se vi oporavili?

Nakon dvije godine. Znači, '97., '98., sam krenul' na noge, nakon rehabilitacije. Dvije godine sam bio na štakama, nepokretan. Imao sam vanjske fiksatore jer je mina razbila kost i ta noga mi je sada četiri centimetra kraća.

A supruga?

Bila je ranjena i ona je, nakon nepunih mjesec dana, njoj će sada biti 5. srpnja godišnjica, podlegla. Dobila je plućnu emboliju, ugrušak. Bilo smo zajedno u apartmanu na Švarči u bolnici tih mjesec dana. Trebala je doma i navečer samo pala u komu i u trenutku je bila gotova.

Koga biste od institucija, ustanova izdvojili kao najveću podršku u rehabilitaciji?

Moja opća bolnica Karlovac, Švarča. Pa onda moj Dom zdravlja, s obzirom da sam ja bio i njihov djelatnik, Dom zdravlja Dubovac, oni su mi bili najjača potpora. Potpora od ravnateljice, od svih liječnika. Od '96. do '99., sam imao kućnu njegu. Onda su me htjeli vratiti na posao, ali tada sam ostvario tjelesno oštećenje 70%, i riješio invalidninu. Tako da me zakonski nisu smjeli primiti. Jer ja više nisam mogao proći sistematski. A i nogu ne bih smio opterećivati, sad me evo počeo nagrizati i zub vremena. Onda '98. su se moji s posla založili da me se pošalje u mirovinu, jer ja nemam vojnu mirovinu. Ja nisam ratni vojni invalid, ja sam civilna žrtva rata. E, sad, javna je tajna bilo da ako imaš pet tisuća maraka ideš u mirovinu. Ja to nisam imao, pa su mi sredili pola radnog vremena. A biro me nije mogao primiti jer imam riješenu invalidninu. Tako sam završio na civilnoj skrbi, to znači, dat će mi firma posao koji ja mogu podnijeti, ako se takvo radno mjesto stvori, jer su me oni dužni zbrinuti, a ja sam par mjeseci bio doma i nisam išao na posao. Ta je skrb tada bila 2600 kuna. Invalidnine sam imao negdje oko 1000 kuna i od toga smo živjeli. 1999. je stupio novi zakon na snagu po kojem se ukidala civilna skrb, i meni se to umanjilo na nepunih 1300 kuna. U ljeto '99. sam dobio rješenje mirovine 740,20 kuna. I onda me država tužila da su me pretpatili kad su mi davali civilnu skrb i da im moram vratiti 3000 kuna, tu su mi dolazili gledati kuću, da će mi kao sjesti na kuću, tu sam jako loše prošao da vam budem iskren. Onda je netko urgirao da se to stornira. S obzirom da sam bio dragovoljac i jer sam u trenutku stradavanja bio mobiliziran, ne u uniformi nego kao radnik u Domu zdravlja. Sad imam civilnu invalidsku mirovinu. Invalidnina mi je sad veća nego mirovina.

Niste dobili nikakvu drugu odštetu kao žrtva mina?

Ne, nikakve odštete osim invalidnine. Nisam imao životno osiguranje. Ne plaćam ga ni sada, više mi se ne isplati. Nikakvo životno, ništa, nikakve odštete, ništa.

Kuću ste renovirali kreditom ili?

Ne, država i vlastita sredstva, imao sam neku uštedevinu od ranije. Peta kategorija, znači dali su mi za kuću ni 100 tisuća kuna, jer oni rade procjenu da obnove najminimalnije. Šesta kategorija je najjača, kad se gradi kuća od temelja, po članu obitelji. Mi smo tražili obnovu kao dvije obitelji, supruga i ja i dvoje djece i moj brat s našom majkom. To smo tražili '95. I sad, nosioc obitelji imao je pravo na 35 kvadrata obnove. Svaki daljni član 10 kvadrata. Znači još uz mene smo imali pravo na dodatnih trideset, to je za moju obitelj bilo sve skupa 65 kvadrata. U tih 65 kvadrata smo dobili sanitarni čvor i kuhinju. Tako je sve priloženo i tako je trebalo biti. U međuvremenu se desila ta naša tragedija, a obnova nije do tada još bila krenula. Obnova je krenula '97. na '98. Oni su saznali što se desilo i rekli su mi da su kao zagubili sve moje priložene dokumente i tražili su me prijave prebivališta za priložene članove obitelji s policije, što ja naravno više nisam mogao dobiti, i tu su mi skinuli odmah kvadraturu.

Kako ste poslije svega toga sa zdravljem?

Eto. Prolazna ocjena. Ali sve drugo katastrofa. Psihičko stanje...

Ali i dalje imate volje obrađivati zemlju?

Volje imam, snage imam. Ne obrađujem svu zemlju kol'ko imam. To malo vrta, sad sam posijal' proso prije dva dana. Žito, proso, tikvice, kivano, imamo tu kooperanta za kivano.

Da li vam je itko ikad ponudio neki oblik terapije, razgovor?

Ako im se netko želi javiti, uvijek može. Bile jesu te udruge branitelja, socijalni radnici. To je bilo u Karlovcu, zadnjih dvije-tri godine stvarno ne znam. U početku su bile te psihoterapije, stručnjaci koji su imali uredovno vrijeme prijedodne dan-dva, sat-dva. Mi smo zapravo u jednom ministarstvu: branitelji koji imaju status ratnog vojnog invalida i civilne žrtve rata. Međutim po primanjima i po ovome svemu se mi razlikujemo, ali što se tiče tih svih savjeta, psihoterapije, svega ostaloga, možemo se javiti. Ja sam imao svoju socijalnu radnicu u udruzi branitelja. U zadnje vrijeme, zadnjih par godina je nešto krenulo, Udruga žrtava mina, imali smo neke seminare, u Karlovcu su dolazili. To vodi Mato Lukić, tako da je to sada više krenulo, tko je zainteresiran može se javiti. Ali moja terapija je tu [pokazuje na vrt].

Koliko imate zemlje?

15 rali, ali radim samo vrt, voćnjak i još jedan komad zemlje. Svu drugu zemlju šta nije pod šumom sam dal' u najam. Prevelike su investicije, a ja nemam toliko.

Kakva je minska situacija tu u vašem kraju?

Čisto je sve definitivno. Tu u jednom selu je još prije nas stradalo troje ljudi, civil i dva vojnika. Znači, na mojoj brodanskoj liniji je sve čisto. Šta se dešavalo...u početku nije bilo označeno. To je bil' veliki problem, broj jedan. Broj dva, to je bil' veliki propust vrha, nekih institucija što su za to bile nadređene, što se dozvolilo masovan ulazak civila u sela i u mjesta koja su bila minirana. To je mene pokopalo. Ja ne tvrdim i ja ne kažem da mi nismo znali da je to minirano, pretpostavke su bile i znalo se. Znalo se da je dobar dio miniran, mi smo to znali još dok smo bili za vrijeme rata i dok smo bili u obrani. Nisu ljudi jednostavno stizali, nije bilo moguće postaviti' bilo kakve oznake u onom prvom momentu dok se nije pojavilo stradavanje i dok nije došlo do čeg' je došlo. Ljudi su gubili živote, ostajali su invalidi. E, tada su se probudili centar za razminiranje i institucije na nivou države, vlasti, vlade. I to se počelo označavati. Trake, table, sve moguće oznake i zbog samih mještana i zbog stranaca, zbog turista i zbog svih ostalih, da se zna da je područje minirano. Da se tu ne ulazi. Međutim, šta se dešavalo. Ljudi idu jednostavno, sijeku te oznake za onu cijev, za ograde, za stupove. To su vam stupovi, to su vam cijevi po dva metra, one pocinčane cijevi. I naravno da čovjek koji dode, stranac koji ne zna, on ne vidi, nema saznanja. Mi obični ljudi nemamo svijest da će netko tu doći i da će stradati'. Zašto skiniti' tu oznaku, potrgati tu traku, skiniti' taj znak ako je to minirano? Ti znaš, ali ja ne znam. Ja ću doći' tu, možda moram obaviti neku fiziološku potrebu. Ući ću i u dva koraka ću poginuti.

Kako to da ste ušli u vrt prije nego što su pirotehničari sve pregledali?

Da li bi vi, vaš ego, vaš moral, vaš karakter, dozvolio pet godina vama biti par metara ispred svoje kuće, ispred svog, a ne ući tu. A dočekali ste onaj trenutak da možete doći u svoju kuću. Mislim da sam vam sve rekao. Nije se išlo direktno u minska polja, i nitko nije išao di se znalo da ima mina, onog momenta kad se ulazilo u kuće. Mi smo znali da je obala minirana, tamo nismo išli, kao i dio oko mosta. Ali nije bilo nikakvih oznaka nigdje, nikakve trake. I to je ono bilo što je mene pokopalo, ja nisam išao dole na obalu, ja sam taj dio tu svoj, rekao idem taj prolaz napraviti', očistiti' da se može prolaziti'. I tamo smo... Grana je pala, a mina je bila vezana, ona je bila antenska. Antene je imala svoje, ali vi unutra u žbunju niste vidjeli ništa... skače u zrak i onda kosi sve oko sebe. Meni je bila u svoj nesreći sreća ta što sam ja kad sam rezal' granu, ja sam se sagnul' dole. I dobio sam samo po desnoj strani, a geleri su prešli preko mene, iznad. Pobrале su ženu i brata koji je bil' frontalno okrenut, on je dobil' po glavi i po prsima, a dole ništa. A ja sam bio sagnut, a da sam možda bio... možda bi i ja bil' stradao' daleko više nego što jesam. I to je nažalost bilo tak'.

Da li bi izdvojili neku instituciju u koju ste se posebno razočarali ?

Državne institucije, da. Kaj se tiče cijele rehabilitacije, kaj se tiče medicinskog zbrinjavanja, svaka čast, tu su... nema riječi. Od opće bolnice Švarča, od mog privatnog liječnika, od doma zdravlja, toplice, rehabilitacija, rehabilitacija na Švarči, svaka čast. Posjećivali su me. Ali šta se tiče ovih ostalih institucija, na nivou grada i županije nula. Nula. Ne bih vam ja sad tu pričao priče, vi bi morali osam dana biti'. Problemi, masu problema.

Bio sam u toj situaciji za vrijeme rata, bio sam deložiran kao prognanik sa obitelji, sa dvoje djece. Bili smo dva put deložirani iz stana. Ušli smo u stan k'o i svi drugi. Dobili stanove na privremeno korištenje. Naše sudstvo, pravosuđe je sve radilo po nalogu vrha. Otvoreno mi je bilo rečeno, moj odvjetnik je otvoreno razgovarao sa sucem koji je vodio spor, neću ga sad imenom i prezimenom imenovati. Pa veli moj odvjetnik „šta je ovo?“, a sudac veli „Kolega, pitaj vrh.“ To je bilo '94. Onda sam od doma zdravlja dobio jedan stan na korištenje i poslije na otkup, sad sam u kreditu, otplaćujem taj stan, 45 kvadrata.

U tom momentu samog stradavanja i takve tragedije, najbitnije je medicinsko zbrinjavanje. To je prvo i osnovno. A dalje sve ovo ostalo, svoja prava, svoja ostvarivanje, o tome misliš poslije.

Vi ste znali sva svoja prava kasnije?

Ne, nisam znao'. Otkud bi znao'. To je sve bilo saznanje izvana. Ovaj sugerira ovo, kolege nešto drugo. Nije bilo uhodano ništa, tražiti postotak invaliditeta, tražiti komisiju, potpiši zahtjeve... Sve sam to sam. Nije bilo neke institucije da ti je netko pružio pomoć, ili da je bila neka adekvatna udruga. Braniteljske udruge, one su nešto više urgirale za sebe, ail civilne... prepušteni smo bili sami sebi i to je bilo tak'. Ja jedino što sam imao je bila moja pravna služba s posla, ali civilne žrtve su inače prepuštene same sebi, kak' se ko snade. 'Ko je veće sreće, 'ko ima širi krug ljudi, 'ko ima prijatelje, 'ko ima negdje nekoga, taj će proći bolje.

Želite li nam još nešto reći za kraj?

Ah slušajte, situacija je nažalost takva kakva je i svega smo tog mi svjesni. Da se nije ništa uradilo, ne može se reći'. Čisti se, razminirava se, svojim tempom ide. Pitanje je kol'ko je to sredstava i kol'ko se tu može napraviti'. Da

se ne može bolje i više, uvijek se može bolje i više, daleko od toga. Ali glede situacije i svega ostaloga, moramo bit zadovoljni. Konkretno, za moje selo. Tu su sufinancirali Rotary klubovi, američka vlada, tako da je to bila velika odskočna daska. Došla su velika sredstva koja su tu uložena. Imali smo mi svoje ljude koji su forsirali da se ta sredstva ulože tu, da se to očisti, da nisu otišla na neka druga mjesta. Tak' da smo mi iz tog razloga prvi koji smo očišćeni od mina. A inače kaj se tiče općenito države... ne daj bog više nikome ovakvog zla i da se ovako dešava. Mi smo imali tu nesreću što se na žalost desilo tako kako je. Da ima više sredstava i novaca da se može jednog dana sve očistiti' bili bi najsigurniji. I Vukovar i Škabrnja i Dubrovnik i sva mjesta okolo, u svim županijama. Na žalost, šta je tu je. Nadajmo se jednog dana da će biti očišćeno. Ima mjesta koja su veliki tereni, a nepristupačni, a i puno je vremena otišlo i šta smo dalje sve je puno teže. Ovdje da se nije ušlo u samom startu, u onom početku, sada bi se ne dupla sredstva - trodupla bi se potrošila. Što više vrijeme prolazi, to je skuplje, zbog prirode, zbog vegetacije, zbog zaraslosti, zbog terena, iskopaš rupu i staviš minu. I vidi se... a kad prođu tri godine, niš' se ne vidi. Vrućina, ljeto, zima, teren zaraste, zamulji se, pogotovo gdje su otvoreni tereni. Zato velim, petput' više košta. A svaki onaj ubod ti nosi glavu u torbi. Ljudi danas-sutra, neka pokoljenja buduća, odavde konkretno, kad moj sin ili unuci dođu, oni neće znati. Da li je to minirano, da li nije minirano, dal' je razminirano, jer iz nekih kuća, iz sobe, iz onog mjesta gdje ti je bil' šporet, sudoper, gdje ti je bil' krevet raste deblo. Ispod šibi, ispod hrasta ti bude mina u korijenu. ■

Mato Lukić, (r. 1966., Udruga žrtava mina Karlovačke županije)

Za početak, kako si stradao?

Stradao sam 19. 8. 2001. kao pirotehničar na razminiranju autoceste u Ličkom Osiku, dakle stradao sam na radnom mjestu. Nagazio sam na protupješačku minu i ostao sam bez desnog stopala. Sam proces rehabilitacije je prošao uredno, jer radilo se o samo toj ozljedi, samo amputacija stopala. Tako da sam ja već za tri mjeseca bio na radnom mjestu. Zahvaljujući doktorima i zahvaljujući adekvatnoj protezi.

Vratio si se raditi kao pirotehničar?

Ne, ne, kao pirotehničar više ne možeš, ostaneš bez ovlasti, ali sam dobio zamjensko radno mjesto u istoj firmi, jer imam visoku stručnu spremu. Ne možeš se vratiti na isti posao jer je zakon takav. Ne možeš raditi s amputacijom noge. Mada je to šteta, jer protetika je takva da s amputacijom stopala možeš normalno obavljati sve aktivnosti koje trebaš. Možeš raditi kao voditelj radilišta, možeš raditi gomilu stvari u toj branši i sa amputacijom, nije to problem. Bez veze je oduzimati ovlast ako čovjek može raditi. Jedno vrijeme sam i ja smio raditi na i oko radilišta, ali onda se zakon počeo rigoroznije primjenjivati pa mi je zakonom zabranjeno da ulazim u minsko polje, u radilište. Onda sam prešao raditi za projektanta i sad sam pomoćni direktor u Dok-Ing razminiranju, tako što se tiče nekakve moje profesije ni u čemu nisam zakinut s amputacijom, sa stradavanjem. Ali dečki sa srednjom školom, sa osnovnom školom, njima je to kraj. Znači oni se mogu samo izboriti za nekakvu mirovinu i invalidninu koju smo ostvarili kroz zakonske povoljnosti. Rijetko koja tvrtka ima nekakvu dopunsku djelatnost ili da ima recimo uredsko poslovanje pa da možete čovjeku dati da nešto tako radi. Ako mu i ponude radno mjesto onda je to minimalac. A sa 12 000 kuna pasti na minimalac... onda je bolje uzeti mirovinu koja je u prosjeku oko 4000 kuna.

A da si mogao, bi li se vratio raditi kao pirotehničar?

Ne. Ne bih više.

Zašto si osnovao udrugu, znači li to da nije bilo nekog sličnog da se bavi tim pitanjem, kako je to sve krenulo?

Pa od stradavanja tražio sam gdje ima nekakva udruga, normalno, da se raspitam, baš sam tražio nekakvu specifičnu udrugu. Bila je neka Udruga žrtava mina tu u Zagrebu, ali je voditeljica udruge nažalost ubrzo preminula, a svi članovi su bili razbacani po Hrvatskoj tako da se to nije moglo održati. Onda sam ja odlučio napraviti nešto u Karlovcu, i sad je evo već četvrta godina.

I koji su najčešći problemi s kojima se ljudi javljaju, jeste li u kontaktu sa civilnim žrtvama ili samo pirotehničarima, ima li razlike u ostvarivanju prava za ove dvije grupe?

Da, i sa civilnim i sa pirotehničarima, samo da su žrtve mina. I da, postoji razlika. Za pirotehničare je zakon povoljniji, imaju recimo 70% od prava hrvatskih branitelja. Jer kad smo išli u zakonodavstvo trudili smo se da svi budu izjednačeni kao „stradalnici rata“, da svi budu „posljedica rata“, da ne bude razlike, ali nisu nam dopustili, rekli su „ne možete imati status branitelja“. Za pirotehničare sad govorim, znači ne možemo imati stambeno

zbrinjavanje. A sva ostala prava, od zdravstvenog, skoro sve vučemo iz prava hrvatskih branitelja. Tako da je to znatno povoljnije od civilnih žrtava mina, mada i oni idu pod povoljnijim uvjetima nego čovjek koji strada u prometnoj nezgodi ili na radnom mjestu.

Dakle, civilne žrtve rata su specificirane u zakonu?

Tako je.

Pratite li zakone, idete li kao udruga s amandmanima, nešto tako?

Svaki Zakon o humanitarnom razminiranju. U Zakonu o hrvatskim braniteljima nas baš ne pozivaju. Ali čim se radi Zakon o humanitarnom razminiranju onda smo tu. I sad ćemo na jesen isto imati zakonski prijedlog jer je dosta vezan za prava hrvatskih branitelja. Jer oni su nas izbacili i sad su naša prava potonula. Kažem potonula jer se Zakon o razminiranju ne mijenja tako često, a Zakon o hrvatskim braniteljima svake dvije godine.

Zašto toliko često?

Njih je puno i jaki su. I glasni su. A civilne žrtve rata, pirotehničari, to je mali broj ljudi. Nisu ni toliko organizirani. Sad ima oko 650-700 pirotehničara.

Sve muškarci?

Nisu, ima mislim četiri žene, dvije su već otišle u mirovinu, dakle odradile su puni pirotehnički staž... prosječno to je deset godina.

Koliko sam shvatila, minama najzagadeniji dio Hrvatske je istočna Slavonija, jel'?

Je, zbog fronta. Sinoć nam je baš tamo stradao jedan od radnika, vozio je stroj i dignuo je *protutenkovku* i vjerojatno se odvalilo nešto od stroja i zviznulo ga¹. U mjestu Gaboš, između Vinkovaca i Osijeka.

Zar taj stroj ne radi sam?

Da, ti si stotinjak metara iza stroja, ne možeš biti dalje jer moraš imati pregledan teren, ima kanala, potoka, a to leti na sve strane, 200-250 metara.

Ima li nešto u svijetu što si Hrvatska ne može priuštiti ili imamo sve što se može imati?

Imamo sve, baš sve. Što god se pojavi u svijetu kod nas dode na ispitivanja. Čak HCR ima poligone, pa to ispituju, gledaju. Tko god što prijavi može doći tu, na poligon to isprobati.

Dakle, ipak je točno da smo postali zemlja-brand za razminiranje?

Je, ali nikako da to prodamo jer mi smo začahureni. Nitko od naših neće otići ni u Ženevu, neće u Ameriku. Stariji nadzornici radije odu u mirovinu, nego da ih pošalju negdje, kao apostole, da prodajemo svoju pamet, jer što se tiče Europe najjači smo zbog iskustva i znanja. Bosna je tu daleko ispred nas, na primjer. Znaju i prodati svoju pamet, i izvoze radnu snagu.

Da li zemlje u ovoj našoj regiji onda suraduju na razminiranju?

Da, evo Dok-Ing razminiranje radi i u Srbiji i u BiH. Naravno s ljudima iz Bosne, jel'. Od nas ode par operatera i strojeva, a njihova je radna snaga, jer je jeftinija radna snaga.

Da li sada netko iz Hrvatske radi npr. u Afganistanu?

Da. Na putu smo da se potpišu ti međunarodni sporazumi, ali još se nisu ostvarili neki rezultati jer mi guramo svoj standard. Ujedinjeni narodi imaju svoj standard, Ženeva ima svoj standard i onda se tu svi kose. Nikako da svi sjednu za stol pa kažu: evo ovako će biti u svijetu. Od jednostavna posla naprave...

A hrvatski standard je viši ili?

Viši. Jer kod nas se, ne znam ni ja zašto, mora vaditi svaki metalni dio iz zemlje, a to se nigdje ne radi. Drugdje se vade samo mine, a ne kao kod nas čipovi ili strelice iz prahistorije. Ali mi uvijek moramo biti pametniji od svijetu.

¹ U međuvremenu, nekoliko tjedana nakon ovog razgovora, sredinom listopada 2011. je na istom području poginuo pirotehničar tvrtke Dok-Ing za koju radi ispitanik, g. Mato Lukić. Radi se o 48-godišnjem pirotehničaru iz Splita koji je radio na razminiranju kanala Lipac između Soljana i Strošinaca u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Bez obzira na iskustvo od oko deset godina i to što je PROM bio dvadeset godina u zemlji, ozljeda je svejedno bila smrtonosna.

Vratimo se mi na udrugu i na žrtve mina... dakle, koja je glavna stvar zbog koje vam se javljaju ljudi i što bi ti rekao da je ključna stvar koja se ljudima promijeni u životu nakon stradavanja?

Najčešće nam se javljaju za pomoć pri nabavi proteza ili pomoć pri ostvarivanju prava. Ne znaju ljudi napisati žalbe, ne znaju napisati zahtjeve, onda mi to odradimo. Ili ih posavjetujemo gdje da se obrate, koja vrata da preskoče. Drugo je obilazak obitelji. Uspjeli smo ishoditi da, a to se nikad nije desilo u zadnjih dvadeset godina, kad dođe do stradavanja da mora izaći na teren socijalni radnik, da mora doći netko iz Hrvatskog centra za razminiranje, pa netko od nas iz udruge, ali uglavnom da državna ustanova mora otići. To prije nije postojalo. Mene nitko nikad nije posjetio, ni moj obiteljski liječnik, nitko. A red je. Trebao bi doći netko u bolnicu već da ti kaže što te očekuje, a ne samo „vozi kući!“. Sad ode netko iz Centra za socijalnu skrb, ili sad imaju obiteljske centre. Iz Hrvatskog centra za razminiranje odnesu knjižicu za ostvarivanje prava, otprilike ih upoznaju sa pravima. Ako imaju, odnesu jednokratnu pomoć što smo isto tražili. Znači, ti u onom trenutku kad stradaš, dobiješ još jednu plaćicu i najčešće dobiješ otkaz. I sad dok ti ostvariš sva ta prava iz mirovinskog, iz zdravstvenog, produ tri, četiri mjeseca. I nitko ništa. E onda smo tražili da se to ipak prikaže na koliko imaš točno prava, jer uvijek imaš pravo na nekakvih 500, 600 kuna, nije bitno koliko. Jer ljudi ne znaju da ako ti ne podneseš u roku od tri mjeseca, tebi prava teku tek naredni mjesec od dana podnošenja zahtjeva. Onda prikupljanje silne dokumentacije, to ne možeš ako si u krevetu, ako si nastradao, ako si bolestan. Ne možeš, netko to mora za tebe odraditi. Onda obično žena ili rodbina prikupljaju sve silne potvrde da bi ti podnio zahtjev. I onda te šecu od ureda do ureda, nije kod mene, nije kod mene... što je i zdravoj osobi teško.

Onda mi upozorimo što ga sve čeka, da se ne nada da će samo doći pred državnog službenika i to ti je sve riješeno. Nije. Tek tamo počinju problemi. I nerviranja. A da ne kažemo da većina ljudi nema dvjesto kuna da odu. Jer, mi smo svi s autima, a neki ne voze, ne možeš ti nekad naći nekog da te vozi, ili platiti taksi. Tako da je i u tom pogledu problem u ostvarivanju prava.

A kako je s odštetama?

Što se tiče pirotehničara nema problema. Znači, svatko mora imati osiguranje, zakonom je propisano, HCR to kontrolira i kontrolira firme. Civilne žrtve ništa. Možeš tužiti državu, ali oni će reći „to je bilo označeno tablom“. Možeš ići u sudski proces koji traje pet, šest, sedam godina i sve što eventualno dobiješ će ti uzet' odvjetnik. Dakle država je praktično rekla 'ko te šiša.

Mislim, HCR se sad stvarno trudi pregledati da li su na svim područjima table, da li je sve postavljeno, ali bez obzira na to, država mora garantirati sigurnost za svakog svog stanovnika. Jer što ti je tabla? Ništa. Znači, treba naći načina kako uklonit' tu opasnost, a ne kako je ograditi. Mislim, ograđivali smo mi i žicom minska polja pa sutradan dodemo, nema, žica je u dvorištu tamo nekom za kokoši. Pokušalo se sve i svašta napraviti, ali ništa nije rješenje. Rješenje je u uklanjanju minskih polja. Kako ćete vi sad objasniti nekom djetetu, ti ne smiješ sad otići tamo do jabuke. Možda ima mina, možda nema. Znači, rješenje je samo u nalasku načina kako te operacije što prije izvesti, a ne kako ćemo ograditi.

Ima li po tvojoj procjeni novaca za kontinuiran rad sljedeće tri godine?

Ove godine smo potrošili državni budžet sa šestim mjesecom. Znači u zadnje četiri godine uvijek onaj jesenski zadnji kvartal radimo unaprijed, iz proračuna od iduće godine. I evo, ove godine smo došli do toga da smo već sa petim mjesecom bili gotovi sa proračunom. Desilo se to da projekti nisu bili raspisani, a ima trideset i jedna tvrtka za razminiranje i normalno svi su na natječaju ponudili bagatelne cijene, mislim sad je cijena 2,77 kuna. To ne može biti za PDV i za troškove goriva i smještaja. Prosječna cijena je inače je negdje od 7,50 do 9 kuna po metru kvadratnom. A trebalo bi biti 10,5 kn da bi se tvrtke razvijale. Evo sad je država napokon ostvarila dva projekta iz pred-pristupnih fondova EU, jedna prekogranična suradnja s Mađarskom, jedna s BiH. Ali tu ne može ići samo razminiranje, nego i druge aktivnosti da bi se to dobilo. Nema direktnih sredstava za razminiranje, osim donacija od Japana, Njemačkog veleposlanstva i Sjedinjenih Američkih Država. Ali to je isto u silaznoj putanji. Tako da državni proračun još najviše pokriva, preko 80 %.

Ono što nije u redu je da je država izabrala tržišni princip. U smislu da se tvrtke razvijaju bez bilo kakvih uvjeta. Znači uzmete pet pirotehničara, može direktor biti bilo tko. Osnujete tvrtku i idete na natječaj. I nije nikog briga da li ta tvrtka poštuje svoje porezne obaveze, kako ispunjava kolektivni ugovor. Jer ljudi rade dva, tri projekta, zatvore tvrtku i otvore novu. Jednostavno su prepisali sve iz gospodarstva. A razminiranje ipak spada pod posebne uvjete, prioritete ove države. I umjesto da sad tu naprave nekakvo ograničenje, da rade na kvaliteti, kod nas je „ajmo dajte samo 'ko ima nižu cijenu, nije bitno što će biti dalje“. I sad recimo da je netko baš ulagao u svoju tvrtku, kao mi, imamo 70 ljudi, deset strojeva, i sad ti idi raditi po dvije i pol kun! Znači sve ono što smo radili deset godina je propalo.

I to utječe na motivaciju, možda i kvalitetu posla, jer većina tih ljudi ostane bez svojih primanja nakon šest, sedam mjeseci. I koga ćeš tužiti kad nemaš ništa, detektore i kombije prebaciš na drugu tvrtku, a radnici izgube

svoju zaradu. HCR to ne može kontrolirati jer ne može, to nije zakonski pod njihovim nadzorom. Ono što mi kao udruga sad radimo je da guramo da se donesu okvirni sporazumi, znači da se zna kolika je srednja cijena, recimo osam i pol kuna i da se odredi komad Hrvatske i onda nije bitno da li ćemo mi to raditi do ljeta ili do Božića. A sad kako to izgleda na terenu je da dobiješ projekt za 50 000 kuna na jednom dijelu zemlje, pa 100 000 kuna na skroz drugom, tri dana si ovdje, sedam tamo, probudiš se u Zadru pa sjedaj u auto i idi u Vukovar i radi isti dan. To je strašno rasipanje kapaciteta. Dodeš u situaciju da tri tvrtke rade na projektu i onda se po tim pustopoljinama sudaramo sa strojevima, svatko ide na svoju stranu. Tako da želimo tim okvirnim sporazumom osloboditi ljude tog tržišnog utrkivanja, da se ne mora ići ispod cijene. A i broj tvrtki raste, ljudi steknu godinu dana iskustva i njihov pet otvori firmu.

Znači to je unosan posao?

Ma ne. Svake godine se otvori deset firmi, a pet propadne. Nije to više unosan posao. Nama da nije dopunske djelatnosti, proizvodnje strojeva... jer natječaji su periodični. Vi par mjeseci morate durat' bez posla. Ne možete toliko posla ugovoriti da se pokrijete. I sad, svatko tko ima dopunsku djelatnost može izdržati bez zaduživanja kod banaka. A svi ostali su dužni više nego što godišnje zarade. Jer troškovi su golemi, gorivo, smještaj, mi moramo spavati po hotelima, ti moraš imati 12h odmora sljedeći dan.

Ali ne može se desiti da netko zarađuje manje od 12 tisuća kuna, ili puno više?

Ne bi se smjelo desiti, ali opet, nema nekog mehanizma koji to kontrolira.

Da li bi HCR podupro taj sporazum?

Pa i njima bi bilo lakše. Oni objave, pa ja mislim, preko 500 projekata. To je gomila papira, to su ogromne arhive. Znači od svakog projekta vi imate po dva, tri registratora koji se njima vrate.

Da li bi Hrvatska, tj. ovo područje do kojega se može doći, mogla onda za 10 godina biti 98% očišćena?

Ako se naprave ti okvirni sporazumi i tvrtke, ako se iskoriste njihovi kapaciteti, moglo bi biti. A ovako po tržišnom principu, ne. Jer ako vi imate natječaje danas, pa onda za mjesec dana, pa opet za tri mjeseca, pa onda pola mjeseca doma i nemaš što za raditi. Evo recimo, samo mi sa svojim strojevima možemo ovih tridesetak milijuna godišnje odraditi, što cijela Hrvatska odradi. Znači, kapaciteti su narasli, ljudi se zadužili, krediti, uvezli strojeve, opremili ljude, a država to nije popratila sa poslovima.

Sad to treba progurati na Vladu da se promjene zakonske podloge i da se počne raditi malo brže, a to treba progurati HCR jer oni su Vladin ured.

Jedino što je meni žao je da sva naša struka sjedi u Sisku, a nema nikog u Ženevi, u Turskoj, nema našeg glasa. Gdje god vi da dodete vezano za razminiranje, na čelu je je Talijan, Rus, Amerikanaca još nema, Englez.

Kad gledaš na to kako žive žrtve mina u Hrvatskoj, da li bi rekao da su oni i njihove obitelji osigurani do kraja života?

Što se tiče zakonske podloge i zdravstvenog sustava, pokriveni su. Tu smo zadovoljni. Znači nismo ništa lošiji od Europe, daleko smo iznad standarda svih ostalih zemalja ugroženih minama. Tu država ima socijalnu politiku i to je u redu. I primanja su OK. Nisu velika, ali su OK. Druga je sad stvar agilnost svakog pojedinca da on ta prava ostvari godišnje, trogodišnje, kako koja prava sljeduju. Da on stvarno to prati, da ode kod obiteljskog liječnika, ili da ga obiteljski liječnik pukne po ušima pa kaže: imaš pravo na ovo, otiđi to napraviti. Jer većina ljudi neće otići svake godine zamijeniti protezu, čarape. A ako to ne promijeniš, ode ti stabilizacija tijela. Možeš si i probati srediti neki nad-standard, da ne moraš samo od onog što ti daje HZZO minimalno.

Hoće li krenuti s radom onaj centar u Rovinju namijenjen baš civilnim stradalnicima rata, žrtvama mina?

Evo nikako da proradi. Teško je ganjati donacije, nismo mi k'o branitelji. Oni su izborili da imaju sve kroz proračun, a mi ovisimo o donacijama. Što se više mijenjaju zakonske odredbe, to nas više bacaju u stranu, „Niste branitelji? Ajd' bok!". I onda ako ne znaš napisati žalbu, ako se ne znaš žaliti, ako ne znaš, nisi uporan, plati tamo dvadeset kuna za nešto. Jer šta briga onog referenta, on je dobio naredbu od onog gore i to je poslao svima.

Moraš onda podnijeti zahtjev ovdje, potvrdu ondje. Čekaj u redu, a ti si na štakama. Kao da nismo u 21. stoljeću, nego 'ajmo bubaj po šalterima. Znači mi ćemo probati kroz koordinaciju sva ta prava koja smo vremenom izgubili, koja su stagnirala, da ih vratimo. Da ih pokušamo vratit' opet u Zakon o civilnim žrtvama rata i u Zakon o humanitarnom razminiranju i probati potaknut pravo na obnovu liječničkog mišljenja, to su nam oduzeli. To je bilo u prvom zakonu, a onda se to potihom micalo. I onda sad to treba opet aktualizirati, pa je to godinu dana, dvije godine najmanje, priče i trke i sastanaka da se to progura kroz Vladu. Dok nema jakog glasa nitko te ne pita ništa. Plaćaj i gotovo.

I nema nikakvog programa gdje bi, na primjer, žrtva mine mogla otići na prekvalifikaciju, da radi nešto drugo?

Ima preko Zavoda za zapošljavanje, ali kad to završiš ti si opet na burzi. Nemaš više drugih prava. Evo, mi smo te osposobili, aj' ća, snalazi se na tržištu. Al' ima, idu ljudi za programere, izrada web-stranica, ali što će ti to, moja kćer od šest godina može dizajnirati Internet stranicu. Nije to više neka pamet kao prije.

Riječ za kraj?

Dakle, pomažemo ljudima što god možemo da sami rade nekakvu djelatnost, nekakve hobije. Tražimo, pišemo projekte ITF-u, županijama i uvijek se neka kunica dobije. Da ljudi krenu, da su uključeni.

Poljoprivreda?

Da, zašto ne, da krenu u poljoprivredu. Baš smo si mi kod kuće napravili jednu parcelu za tikvice, sebi smo samo posadili. Sinoć sam baš jeo juhicu. Od pravih tikvica! ■

Mirjana Filipović, (r. 1970., Slavonski Brod/Zagreb, udruga MineAid)

Gdje si stradala?

U Slavonskom Brodu. Oko dva kilometra od grada ti je to, na samoj Savi, išli smo na pecanje. To su ti naši postavili, na toj strani nije bilo Srba, prijatelj mi je pet godina baš tu čuvao stražu, gdje sam stradala.

Ti si iz Broda?

Da.

A taj prijatelj, za vrijeme rata je tamo čuvao stražu?

Da, tu gdje sam stradala. Nemoguće je da je bila oznaka da ima mina, znaš kad tu policija dođe svaka dva- tri sata na Savu baš na to mjesto. I onda prvo što je HCR rekao kad sam stradala, bila sam još u šok-sobi, je da je bilo mjesto označeno. Mislim, da je bilo označeno ne bih tamo išla! Znaš kako je bilo označeno kad djeca tamo prolaze svaki dan. Najgora ti je stvar kad ti dođe HCR s pričom da je to obilježeno. Onda moraš dovesti svjedoka da kaže da nije bilo.

Mi smo, na primjer, kao udruga obišli sve ljude koji su stradali u ovih pet godina, kao podrška, objasniš prava i sve o tome kako dalje u životu. Ljudi se prvo uplaše, misle da su oni krivi, jer dođe odmah HCR da kaže da je to mjesto bilo obilježeno, mislim, naravno da nije bilo obilježeno. Jer ja gdje sam stradala sigurno tada ništa nije bilo obilježeno.

I jesu li poslije poslali ekipu da pročešlja cijelo područje, jesu li tamo pronašli još nešto od mina?

Mislim da jesu, još jednu. Jedan kolega što je s nama sad u udruzi je baš to išao razminirati kad sam ja stradala, došao je iz Zagreba. Poslije smo se upoznali, on je poslije isto ostao bez noge negdje kod Knina, ali kao pirotehničar. Mirsad Tokić. Uključio se u rad naše udruge ima sad dvije godine.

Možeš li koga tužiti?

Tužila sam državu, dok sam još bila u bolnici. Znači sedam i pol godina sam na sudu. Proces još traje, očito će trebati još jedno deset godina. Prva presuda je bila da sam ja kriva, da sam ja namjerno išla tamo i ovaj moj prijatelj koji je poginuo, da sam ja njega odvela da on pogine. To je prva presuda. Dakle, moj prijatelj je stradao na licu mjesta. Policija i hitna su došli za petnaest minuta, to je blizu bolnice i naravno da se vidjelo da nema oznaka, da nije ni bilo. Tako da su i oni priznali da nije bilo.

Najgore je što to pokušavaju napraviti svima koji stradavaju, reći da je bilo označeno. Tako valjda štite sebe, ne znam.

Možda da ispadne da se išlo na vlastitu odgovornost i da se ne može dobiti odšteta?

Vjerojatno, ne znam. Jednom mi je netko na konferenciji u Ženevi rekao „znaš, sve je to bilo ucrtano da je mirirano, ali nitko u Brodu nije stigao postaviti oznake, ti si bila brža, ti si to razminirala.” Onda su se probali izvući da je bila oznaka 1998., a ja stradala 2004. kad sam bila došla iz Njemačke na godišnji odmor. Dakle trebala sam znati da je tu prije šest godina bila tabla.

I to boli čovjeka, normalno da boli. Te laži. Ti si u stvari jedva preživio, netko ti pogine i moraš se ići kao idiot dokazivati. Za tog mog prijatelja su rekli da je država kriva, ali on je poginuo, to je za sud riješen slučaj. Obitelj dobije, ne znam, 200 000 kuna. Toliko vrijediš.

A kod mene je problem, jer ja dobivam od države invalidninu, dvije tisuće i nešto kuna plus kućna njega. A vidiš kakva je situacija u državi, mogu sutra ostati bez ijedne kune.

Kako funkcionira posjeta stradalima, u vašoj udruzi?

Kad saznamo da je netko stradao, probamo doći do kontakta te osobe, obitelji, i ako imamo novaca, sjednemo u auto i idemo u posjet. U principu je dovoljno ljudima reći gdje mogu ići, da smiju nešto tražiti. A svi se boje, misle da su sami krivi. I ljudima to stvarno pomogne. Obilazili smo i pirotehničare, prošlo ljeto smo baš išli u Split kad je poginuo jedan pirotehničar, ostalo troje djece. Ja sam bila tu u Zagrebu pet mjeseci i nitko me nije posjetio.

To me zanima. Koja je razlika u procesu rehabilitacije ili ostvarivanju prava za civile i pirotehničare, ili vojsku? Zanima me i za posao, postoji li neki program u kojem ti objasne da ti imaš veća prava na tržištu rada?

Mislim da oni na komisijama daju veću invalidnost za pirotehničare.

Kad sam ja stradala, bila sam u bolnici u Brodu, nepokretna. Očekivala sam da ću ići u toplice. Kad je čovjek nepokretan normalno da ideš u toplice pa ćeš se rehabilitirati. Međutim oni su ti mene iz Broda direktno u Božidarevićevu, čula si za to, tamo gdje se proteze rade, i onda sam tamo bila četiri-pet mjeseci. Tamo se ide po proteze, ne na rehabilitaciju. Oni su meni trebali napraviti protezu i da ja kao idem sad kući. Ustvari su me na nosilima donijeli po protezu i ja idem sad kao hodati. A i desna noga mi je bila oštećena. a i sad je jako, uglavnom, ja uopće nisam mogla ni ustajati. Pet mjeseci sam vježbala kao ludak tamo u bolnici jer inače bih ostala nepokretna, jer mi je noga bila ukočena... da nisam bila tako uporna... Dakle, radili su fizioterapiju samo kad sam ja to tražila. Kad su ovi vojni stradavali, oni su išli po godinu dana u toplice, sa takvim ozljedama koje sam ja imala. Dakle da sam bila pirotehničar dobila bih toplice. Mislim ja uopće s protezom nisam mogla stati na noge. Mislim, svi imaju pravo na toplice, pa tako i žrtve mina, par puta. A meni su rekli kao, ma nije to ništa, evo ti proteza. Trebala sam raditi pet godina da mogu sad ovako hodati, da mogu uopće pomaknuti nogu. 'Ajde da sam stradala u saobraćajki, ali ovo je ipak nešto što bi država trebala...

Imaš poseban zakon za civile koji nije ni upola povoljan kao za pirotehničare i ratne vojne invalide. Jeste, ima mo veća prava nego ljudi koji su bolesni ili stradali u saobraćajki... ali to ti je opet nekako prepolovljeno u odnosu na pirotehničare, recimo ja imam dvije tisuće, a on ima četiri. Ne razumijem tu nejednakost, obadvoje smo stradali od mine, samo je on bio pripremljen, to mu je posao, a meni nije. U teoriji, kao civil imaš pravo na odštetu i ako su mine označene. Kod njih je to regulirano ugovorima, osiguranjem, ipak je to posao. Tako da su oni u odnosu na nas u pet puta boljem položaju. Svatko od njih će ti reći da on ide pripremljen na to i da je to totalno drugačije nego kad ti ideš na roštiljanje i ne vratiš se. Ja sam otišla na pecanje i vratila se poslije šest mjeseci kući. Onda ti nemam šta reći.

Sad sam išla tamo za dopunsko pa mi je čovjek rekao „vi više ne postojite”. Kao civilne žrtve rata više ne postoje. Poludjela sam.

Prvo sam bila u Jukićevoj, ne mogu se penjati gore, stepenice su i pošaljem prijateljicu da mi ona to preda za dopunsko i sad on prvo kaže može, i onda je ona pokazala to rješenje koje ja imam za civilne žrtve rata. A oni imaju neko drugo rješenje na stolu i kaže „o ne, ne, ne, to ništa ne vrijedi, ne vrijedi ništa to rješenje...”

I ništa, ja ti uzmem sad to rješenje i odem u Klovićevu, tamo mi je pristupačno pa mogu ući i opet će oni „a, pa vi više ne postojite i nemate više prava”. Ja naravno izvadim onaj zakon i stavim mu pod nos i lijepo piše da ljudi koji ostvaruju prava na invalidninu po posebnim uvjetima, a to smo mi civilne žrtve rata, pirotehničari i ratni vojni invalidi itd. ... A oni i dalje „ne, vi ste izbrisani iz evidencije!” Naravno da se nisam dala otjerati i pita on kolegicu svoju „smijem li sad uzeti ovo” [predmet, za obradu] i još me pita „dakle, vi ste invalid?”. Ja kažem „možda jesam, ne znam, pročitaj tu, možda nisam”.

Dodem zaestarinu u Lučko, ista stvar. Kaže on meni „šta vi opet?” Ja objasnim da kartica opet ne funkcionira. „Sad morate na novu komisiju, na civilnu komisiju.” Ja kažem da neću, imam lijepo svoje rješenje, lijepo piše. I on pronade tamo da je amputacija 90% noge i imam stopostotni invaliditet druge skupine. Kaže on, „ajde dobro, dat ću vam.”

Mislim, tko je tu lud?

Prijateljica je imala hematoma pa su joj amputirali nogu, 50% je invalid, ne može ništa dobiti, čak joj ni na faksu ne daju da se parkira na invalidsko mjesto zato što nema 80% invalidnosti... tako da, kod nas je sve moguće.

Nikog ne interesira da li ja mogu pasti i opet se ozlijediti, pogoršati stanje. Poludim kad u gradu ne mogu naći parking pa vidim nekoga da normalno izlazi iz auta, a ima prava invalida.

Država ti je omogućila da budeš šest mjeseci na godišnjem, a ti se žališ!

[smijeh]

S kojim problemima vam se najviše ljudi javlja?

Najviše stradavaju ljudi iz jako malih mjesta, kojima se poslije čini da se neće oni razumjeti u zakone i ostvarivanje prava, zato i idemo tamo. Na primjer, išla sam običi ljude koje su stradali u Dabru, ili negdje kod Dabra, ne znam da li to dođe Gorski kotar ili Lika, tamo je bilo sve pored kuće minirano, jer to nije prioritet. A ljudi žive tamo već sto godina. Prošle godine ih je tamo pet nastradalo. Onda sam jednom u Rijeci išla u bolnicu, išli su u lov pored kuće, poslije su im rekli da su oni baš taj dan htjeli to razminirati. Klasika. Ali neću sad u to sve ulaziti.

Od civila, najviše stradaju lovci, krivolovci, ljudi koji idu sjeći drva, hvala bogu najmanje djeca.

Sad te obilasko stradalih radi i HCR, poslije pet godina nagovaranja i naših sastanaka. Marija [Breber, udruga MineAid] je uglavnom to sve odradila, i napravila tu brošuru, vodič kroz prava, poslije svih tih godina uspjele se njih nagovoriti da oni odu prije nas kad netko strada, što se desilo dva, tri puta i ti ljudi budu oduševljeni kad im ovi dođu. Inače oni to nisu imali u praksi, a mi smo se stalno trudili da dode psiholog, HCR da dode, ljudi koji su stručni. I to se sad poslije svih naših silnih koraka pokrenulo.

Znaš koje je to oduševljenje ljudima kad dode netko pa ih pita kako si. Ali trebalo je toliko sastanaka proći i natjerivanja da se oni osjete koliko toliko odgovornima da dođu, da pitaju... Mislim si, što mojima nitko nije došao... meni je mama umrla dvije godine nakon mog stradavanja, u 55. godini. Onda znaš koji su to šokovi. Četiri mjeseca nije mogla uopće u bolnicu doći! Sad mi je najbolje kad mi odvjetnik kaže „pa da, mama je umrla, za nju ne možemo tražiti ništa za duševnu bol”. Na što ja kažem „halo, žena je umrla zbog toga!”. E sad, ako se znaš boriti sam, bori se. A ovi ljudi koje smo mi obišli to su ti ljudi koji idu u šumu sjeći drva da bi preživjeli, onda znaš kako je, da su nekad i nepismeni, u principu nekad nemaju pojma ni o čemu. Sad kad dođeš i kažeš, smiješ otić' tu, tu i tu, u toj brošuri vidjet ćete, imate sve objašnjeno, sve adrese za svaku županiju.

A mi smo ti imali radionice sa našim psihijatrom već tri godine, za nas, u grupi, svaki utorak već dvije godine. Sad to radimo u Sisku sa ženama i djecom poginulih. Jer su ti ljudi u komi. To su ljudi koji su prezaduženi, žene koje nemaju posla, a koje su ostale sa djecom, pa se djeca razboljela. Žene su sad ostale same, nemaš stalnog posla, nemaš neku edukaciju, a oni se baš rado odazovu na sve te radionice. Mislim da im puno znači kad ti dode netko pa ti ipak ono malo objasni, „ajde ono nije baš sve tako crno.” Jer ti državni centri za psiho-podršku postoje, ali na papiru, to jest, sam se moraš raspitati i naći i tražiti...

Nisam znala. Ja sam bila uvjerena da, kad osoba strada, prođe operacija i može primati ove posjete gdje dode netko i kaže, sad ćemo malo razgovarati o vašim prvim danima kod kuće, što će se promijeniti u životu, što ste radili, s čime ste se bavili, e sad se više s tim nećete moći baviti, sad morate razmišljati o budućnosti i da li imate djecu, koliko ste zarađivali do sad, od čega ćete živjeti, te stvari.

To bi bilo idealno da je to tako. Kod mene je psihijatar došao jer sam ih ja zvala. I sad se ti osjećaš, kužiš,... lud, ti moraš sebi zvati psihijatra, za boga miloga. Ja sam ga zvala zato što i dan danas imam fantomske bolove, recimo tog stupnja da završiš u ludnici. Nikad nisam čula za to, i onda nakon što je narkoza i sve to popustilo, osjetila sam da me užasno boli da je to za poludjeti. Jer nisam se ja ni onesvijestila ni ništa kad sam stradala, toga se svega ja normalno sjećam i znam da nemam nogu, a užasno me boljelo koljeno za poludjet' i onda pet-šest dana u toj šok-sobi, stalno operacije, lijepljenja kože, skidanja, premotavanja i toga, i vidim ne prolazi bol i onda sam ja zvala da on meni objasni što je to. 90% doktora ne znaju što je to ni zašto. Htjela sam da mi psihijatar kaže što ja trebam očekivati kad izađem, hoću li poludjeti ili šta ću. A ona kao „pa eto mogli bi piti tablete za depresiju”, a ja kažem „da, ali nisam sad depresivna”; „pa evo vam ako slučajno budete”. I dobiješ pet vrsta tableta za budućnost.

Na kraju, nisu ti živci uopće bili povezani kako treba, jer ti oni taj snop živaca trebaju lijepo vezati, lijepo kad se ima vremena za operaciju, onda ti te završetke odsjeko, kod mene to nisu ništa napravili. Te bolove imam i dan danas, od tih bolova ne spavam sedam godina, ali ono, tih četiri-pet godina, to je bilo ludilo, i doktor onda kaže ne smijem ti dati morfij, jer znaš kad izađeš početi ćeš se... i to ti je to. Ja sam rekla, samo sam to htjela da znam da li sam luda ili u čemu je fora. Htjela sam samo znati ima li lijeka, je li postoji. Ne postoji. Postoji medicinska marihuana, to su istraživali, da se malo živci opuste. Ali treba dodatna amputacija, a moj doktor nije siguran da li bi to sad nešto pomoglo. Jer, kod mene nema ni dovoljno kože, nije napravljeno kako treba, kad je to sve bilo izgoreno. U principu od PROM-a sam stradala tako da... od toga ti nitko ne preživi. To ti je odskočna protupješačka mina od koje se ne preživljava, PROM1. Kad staneš na nju, odskoči negdje u visinu trbuha i onda ti sve živo raznese, na 70 metara. Prijatelj me bio držao za ruku, a taman sam ja zakoračila na bombu. One se inače stavljaju na neku šipku, pa se onda razvuče neka žica, ti naiđeš i zakačiš žicu i to ti iskoči i onda se rasprsne u toj visini. To je prava mina za ubijanje žive sile, to nije mina za ranjavanje. To ti je napravljeno da na sedamdeset metara ubije sve. Par ljudi ima da je preživjelo, ali ne pamtim imena, više ništa ne mogu zapamtiti. Bio je taj jedan pirotehničar u Sisku... Safet. On je isto preživio. [Vidjeti intervju: Safet Hegić]

Gdje je najviše stradalih?

Tamo oko Vukovara, onda Lička i tek onda Sisačka županija. S tim da u Sisačkoj živi puno više ljudi nego u Lici, pa su i šanse da nastradaš veće.

Dakle, živjela si u Njemačkoj do tad i nisi se više vraćala poslije stradavanja?

Da. Išla sam za protezu tamo i rekli su mi da je to sve isto, u principu su sve isti dijelovi. Iako ovi naši u Hrvatskoj imaju više iskustva. Jer kod mene ti je problem, ja ne znam koliko su mi napravili... sto komada. I dalje mi je

nikako. Sad smo bili radili ovu koju nosim u šestom mjesecu, onda je majstor rekao „ajde idi ti kući jedno dva-tri mjeseca dok malo ne zahлади“, nije više imao živaca. Napravio tri i bacio.

Kod mene su ti stalno te oscilacije, kad sam išla u Sloveniju, tamo su najbolji stručnjaci, pa su rekli „ne znam, nismo to još vidjeli“, pa sam išla u Švicarsku, kod najboljeg u Europi za proteze, nije mogao vjerovati koliko je komplicirano. A i po licu sam išla na operacije. Stalno nešto, znaš, ti geleri, tisuće gelera kad ti vrluda po tebi.

Imaš li braće ili sestara?

Brata, živi u Njemačkoj. Trebali smo ići u London ljetos, ali su ga onda počeli paliti pa sam odustala. Trebamo krenuti, ja gledam vijesti i kažem – nema šanse. Dovoljno mi je bilo u ratu, ostali smo dok Brod nije pao. Bosanski. Onda su nas premjestili na kamenjar. Zato je Brod valjda i pao, da bi nas sve premjestili iz najbogatijeg dijela u najbjeđniji. Ne znam, politika mi nije razumljiva. Užas... kad sam u Njemačku došla '93. sam u knjigama iz koje djeca uče vidjela da je u Bosanskom Brodu bila najrazvijenija industrija, rafinerija nafte, metal-emajl, traktori... ne znam šta sve nismo imali na 30 000 stanovnika...

Što točno radi nacionalna zaklada „Hrvatska bez mina“?

Oni bi kao trebali prikupljati novce za razminiranje, kao do 2019. će se sve razminirati. Dobivaju novce za edukaciju, da se djeca informiraju, a u nas djeca najmanje stradavaju, a najviše ovi što idu po drva.

A taj centar u Rovinju, za rehabilitaciju i edukaciju, to je pri kraju?

Mislim da je, čekaju se još neke donacije. To je super zamišljeno, da djeca dođu na edukaciju i radionice pa da udruge koje nemaju previše novaca isto mogu koristiti. To je genijalno mjesto, blizu bolnice, možeš ići na terapije, ma super je.

Uglavnom, ja ti nemam ništa pozitivno reći kad mi je za ostvariti svoja prava trebalo dvije godine. Nitko ti nije htio doći reći nešto... mislim, godišnje strada šest ljudi pa da njih šest ne može obići psihijatar, netko... ■

Safet Hegić, (Sisak, r. 1970.)

Recite nam prvo kako ste stradali?

Na radnom mjestu, 02. 12. 2003. godine u Donjim Lulićima, to je u općini Perušić. Na razminiravanju šumskog puta. Od protupješađijske odskočne rasprskavajuće mine.

...

Neki kažu, kad radiš ovaj posao, glava ti je stalno u torbi, ali nije to baš tako kako ljudi zamišljaju. Posao je posao. Vaš posao se, na primjer, svodi na to da ste godišnje sto dana u autu i onda netko kaže, zamisli stradao je u saobraćajki. Pa neće stradati od groma kad je često u autu... Uglavnom, minu sam aktivirao desnom nogom. Bila je zima, 12. mjesec, nije bilo snijega nego lišće, puno lišća. To se desilo u šumi. I nisam je uopće vidio. U principu, išao sam samo obilježiti trasu... i... gledajte, sto stvari se mora poklopiti da bi se desilo to što se meni desilo. I poklopilo se taj dan sto stvari. Netko baš tu minu prije mene nije vidio pa se mislilo da je teren čist. Svi smo radili taj dan, svi smo tuda prolazili i gledali i hodali i ta je jedna ostala. Pitaju nekad ljudi „pa kako ostane?!“. E, pa ostane. Ostane čak i iz Drugog svjetskog rata. To je takav posao, nema tu velike filozofije ni neke velike ljutnje. Radio si, stradao si, dobro, šta sad. Ideš kući.

Primila vas je bolnica u...?

Primljen sam primarno u Gospić. Onda su me prebacili u Dubravu istu noć. Tamo sam bio na ortopediji i na plastičnoj kirurgiji do kraja siječnja, a onda su me prebacili u Varaždinske toplice. Tamo sam bio četiri mjeseca i onda još u Božidarevićevoj tri mjeseca. Tako da sam sveukupno proveo u bolnici osam mjeseci i jedan dan, dok su to sve skupa sanirali. U Božidarevićevoj je centar za protetiku, tamo svi dobiju prvu opskrbu s protezama.

Koju biste od institucija ocijenili kao onu koja vam je najviše pomogla, a s čim ste bili razočarani u postupku ostvarivanja prava? Kako je to išlo sa papirima, materijalnom odštetom, sa invalidninom?

Za nas [pirotehničare] to je uhodan postupak. Zakonski je sve regulirano i ti mimo toga ne možeš proći. Znači, ideš u mirovinu sa prosjekom od 43% bruto kao i svi drugi. Imaš onaj koeficijent kao branitelj, jer sam ja bio i u vojsci prije. Invalidnina je takva kakva je, osobna odšteta je onakva kako je firma uplaćivala. MORH vam određuje invaliditet, to sam išao tamo u Dubravu. Doktor me pitao „I sad ste dobro?“, ja kažem da sam dobro. Mislim, nema ih više [nogu], dobio sam proteze, hodam, zadovoljan sam. Relativno sam živ, šta me briga, dobro mi je. I kaže doktor „E, sad kad si rekao da si dobro, sad ću ti sve riješiti za pet minuta, da ništa ne moraš više čekati“. I čovjek je stvarno sve sredio isti dan, to jest u tri minute. „Evo tu potpišite, dobili ste 100%“.

Mislim, ja kad bih znao da bi one opet narasle ja bih jauko' godinu dana. Vozim baš mamu neki dan u Topusko, i sad je ona na knap sa vremenom i mora stići doktoru za pregled. I normalno, gas, gas, gas. I policajac me halta „Vozimo se brzo, preticali ste tamo kamion“, „Jesam“. Dobro i sad ja njemu dam saobraćajnu i vozačku, a u saobraćajnoj imate da je auto preuređen za ručne komande. On čita i veli „a kak' bi na noge tek vozio!“, a ja njemu „još brže, ne mogu rukom povući' tol'ko“. Kad je vidio veli „ajde bjež!“.

Ali one neće narasti. Imam dvoje djece o kojima moram misliti. Nisam ja više u prvom planu, ja sam u drugom planu.

Nemaš zapravo što kuditi. Možeš kuditi... birokraciju. Birokracija je kod nas aždaja. Jednu glavu ćeš odsjeći, druga će narasti. Mi smo nažalost svi već navikli na tu birokraciju. Ja sam prvo rješenje dobio za mirovinu nekih dvije tisuće kuna i sad... Rekli su to je to. Onda sam fotokopirao sve zakone o hrvatskom razminiravanju, rješenje o invalidnosti, sve sam to u pet primjeraka napravio i otišao u Tvrtkovu. I rekao „Gospodo, gledajte, jedan primjerak je vaš, jedan šaljem Predsjedniku republike, jedan u Sabor, jedan (onda je bila ministrica) Kosorici. Da vide jeste vi to meni dobro obračunali ili niste, a ja vam kažem da niste“. Onda je ona rekla „Dobro, za tjedan dana ćete dobiti drugo rješenje“. Oni su valjda dobili nekakav napatuk „Gle, ti napravi tako, ako se tko žali-žali, ako se ne žali, dobro, nikom ništa“. Mi smo već spremni tu na birokraciju kod nas. Žena me poslala neki dan da za dječji doplatak nešto riješim, u mirovinsko i tisak. Napravio sam sve za pet minuta. Čudio sam se. Zovem ženu, a ona se čudi i pita jesam li siguran da sam sve obavio, jer nekako je bilo prebrzo. Jer mi smo se tu kod nas navikli za sve izmučiti. Zato što se sve živo čeka tri dana, pa još ovo, pa još ono, pa sudsku taksu. Kod nas je to normalno. Tako sam jednoj rekao, nešto mi je rješavala. Veli „To nisam mogla riješiti ranije, bila sam na bolovanju tri mjeseca“. Rek'o „Sva sreća da niste umrla. Jer da ste umrla, to ne bi više nitko nikad potpisao jer oni ne bi sigurno našli zamjenu.“

Znači kod nas samo čovjek mora biti spreman na birokraciju i to ide tako, svojim tokom.

Kolika su bila djeca kad ste stradali?

Mala je išla u treći osnovne, mali još nije bio ni krenuo u školu.

Koliko se vama i obitelji materijalni status promijenio od stradavanja do danas... što bi vi rekli?

Više manje je OK. Nije sad da se nešto puno promijenilo. Ta invalidnina i mirovina u principu dođe na istu razliku kao i plaća. Ali nismo mi nikad raskalašeno živili. Ono što bi rekli kod nas, srednji stalež, srednja familija. Imaš neku svoju kućicu, neki autić, i zadovoljan si s onim što imaš.

Čime se sad bavite, s pticama ste počeli nakon stradavanja?

Uvijek sam ja imao ptica, ali ne u ovoj količini. Došao bih kući na par dana, onda ja njih iznesem na sunce i one pjevaju... to je bilo ovako više, iz ljubavi. Onda sam poslije stradavanja počeo baš radnu akciju, uredio te sve prostorije, baš počeo uzgajati, aktivno se baviti pticama, ići po izložbama.

Imam sad 150 ptica. Ujutro ustanem, dok njih nahranim, to mi je dva, tri sata.

Koje ptice?

Venecuelanske čiške, kanarinci i crveni kanarinci. Idemo na izložbe, prodaju se nešto. Više manje ih zapravo hraniš. Svake godine sam sve bliže rastavi braka s količinom ptica. Kak' povećam količinu, tak' žena ide i broji. „Kol'ko si potrošio ovaj mjesec?“. Samo ovak' gleda svake godine pa me pita „Jesi ti to proširio nešto?“. „Ma nisam, to ti se čini!“. I tako, ima čovjek dosta obaveza ako hoćeš da je sve uredno i čisto.

Otkud baš ptice?

Tu smo svi odrasli hvatajući ptice, ribe, rakova je bilo dok je Odra bila čista, sad dugo nije.

A društveni život, je li se tu nešto bitno promijenilo ili je sve kao prije?

Jedina promjena što bi moglo biti kod čovjeka je promjena u glavi. A ti s kim se družiš prije, družiš se i poslije. Nema nikakve tu razlike. Mislim, ne mogu ići dole tu u ribe jer mi je strmina i ne mogu autom prići, ali ima mjesta gdje mogu. Nekad mi treba jedna štaka, nekad dvije. Brži sam na dvije!

Postoji li kakva grupa za podršku, na osnovi županije ili samo za pirotehničare?

Ma ne, to je zatvoren svijet. Svak za sebe, znaš. Da hoću negdje otići javiti se, vrata bi mi bila otvorena, ali neću. Ja sam svoj proces razminiranja riješio sa 2. 12. 2003. Gotovo. Šta ću. Par puta sam nešto Matu zvao [Mato Lukić, Udruga žrtava mina Karlovačke županije]. Rekao sam si „Ajmo se toga više riješiti, gotovo“. U mirovini sam,

ne radim više, neću imati posla više s tim. Par puta nešto sam iz HCR-a [Hrvatski centar za razminiranje] načuo o sebi, ali oni su to malo krivo protumačili. Ja nisam kritizirao osobe, ja sam kritizirao rad njihov. Ja mogu kritizirati tvoj rad kao novinarka i mi možemo popiti kavu poslije. To nema veze, kritiziranje nečijeg rada sa nekime osobno. Ja sam rekao...gle, ja imam svoj film sad, imam svoj svijet, više me ne zanima razminiranje. Jedino na teletekstu mi je žao kad pročitam da je netko nastradao.

A što ste kritizirali, ako želite o tome pričati?

Njihov rad. Mi smo jedina država na svijetu gdje se može popljuvati sve što je netko prije nas napravio. Dakle, prvo smo radili u civilnoj zaštiti razminiranje od 1991. do Mungosa. Onda kad je došao Mungos, onda je Mungos rekao ovo dosad sve što se radilo nije valjalo, sad mi radimo onako kako valja. Onda su valjda i oni nešto brljali pa su ovi rekli evo više nije Mungos glavni, sad će biti HCR. Onda su oni rekli sve šta su ovi svi radili do HCR-a ne valja, sad smo mi bog i batina. Tako nam se predstavljaju u HCR-u. Mi ćemo, veli, vama sad pokazati kako se razminirava. Išli smo mi na razgovor za posao. Ja sam već onda imao pet godina iskustva na razminiranju, a taj neki je došao iz vojske jer ga je netko preporučio.

Koliko ste mina izvadili?

Nisam nikad brojao. Bilo je dana kad nisam ni jednu, a bilo je dana kad si sto komada izvukao. Nema tu prava. Radio sam od Vukovara do Dubrovnika. Sve.

Što vam je bilo najteže raditi?

Jedno vrijeme smo radili s tom komisijom za nestale. Obezbeđivali njima prostor, znači da im se pregleda teren prije iskopavanja. Tamo oko Gline. Pa netko kaže „Evo, tu su“. Pa netko drugi „Ne, ne, tamo su zakopani.“ Mi smo prekopali pola brda valjda s onim bagerima i ništa. Rek'o ja tom Nikoli „E, moj Nikola, mi ćemo njih naći za moj imendan“ [Safet, sic]. A on meni „Ali... ti ga nemaš!“ E rek'o tad ćemo ih i naći! Ali našli smo ih, u jednoj kući su bili spaljeni. Njih jedanaest. To je bilo poslije Oluje.

Dakle to mi je bio najteži period. Jer tu se skupi rodbina, svi čekaju cijeli dan, pa te nešto pitaju. Cijela situacija je tužna.

Gdje ima najviše mina, što mislite?

Mislim da ovdje u Sisku. I ima dosta mjesta gdje još nisu ni locirane. Lovci su glavni izvor, kako više - manje švrljaju svuda. Tamo poslije Oluje, bilo je tu na području Siska tri, četiri brigade vojske i mi iz civilne zaštite. Svakog prvog smo mi imali sastanak i onda je vojska radila svoje, mi smo radili svoje. Vojska je rekla mi ćemo skidati svoje minsko polje. Znači, mi što smo postavili, mi ćemo i skinuti. 50. brigada svoje, 36. brigada svoje, 12. domobranska svoje. I oni su rekli mi ćemo svoje, a vi ćete skidati njihovo kao civilna zaštita. I dobro, mi smo to uskladili i krenuli smo nekim redom. Mi kao civilna smo imali dosta obaveza prema ljudima, poljoprivreda, onda okućnice, infrastrukture, to smo prvo rješavali. Da se krenulo tako i dalje, dakle čišćenje po nekom sistemu, ja mislim da bi već bilo 90% očišćeno, a ne, mi smo ovako radili u Gospiću sto tisuća kvadrata, onda radiš u Pakracu 42 tisuće kvadrata, onda radiš tamo negdje trideset. Onda radiš do ivičnjaka, a tamo su mine, ali ti tamo ne smiješ jer je netko rekao da ne smiješ jer je tvoje područje do ovdje. A cijena rada je na minimumu jer poslodavac, vlasnik firme, hoće zaraditi.

Ako država da za ovaj prostor milijun kuna, isplatiti će radnicima 300 hiljada. Možda čak i manje. Jer 500 000 ti ode na plaće za sektor koji ne radi s minama. A prosjek razminiranja je sad mislim sedam ili osam kuna po kvadratu. Dnevno ti je dozvoljeno raditi 150 kvadrata ili 500 iza stroja. I sad petsto puta osam, računaj. I sad uračunaj plaćanje smještaja, kojeg sad nemaš za manje od 170-180 kuna.

A sve manje se da raditi sa strojem jer je sve veća zaraslost. Sve veće šikare, sve veći problemi. A valjda ima netko tko misli o tom, ja sam svoje zaključio što se tiče razminiranja. Bilo je dosta deset godina.

Koliko se u postotcima profitiralo od razmjene zapisnika minskih polja '92./ '93. preko UN-a?

Zamijenili su se oni zapisi koji su se znali. Tu je bilo paravojnih postrojbi, svaka ulica je imala svoju postrojbu, svaka ulica je dobila dva sanduka mina. Kud ćemo s tim? Pa 'ajmo ih porazbacat" oko! Tako da nisu problem oni koji su znali stavljati nego su problem ovi leteći koji bi rekli „'ajmo još dvije dodatil!". Uvijek su te dvije problem. Svaka mina je pokvarena, ali, gle, ima razlike, neke postavljaj u stvarnom strahu. Ljudi su postavljali u strahu.

1991. godine ti imaš pušku, a on ima tenk. Staviti ću sve ispred sebe samo da on ne dođe do mene. Nije to ništa čudno. Pa hvala bogu bilo ih je, mina, ostavili su nam puna skladišta. I dok su bježali.. Ovo sad kuda ste vi došli ono, od Gvozda pa tamo ona cesta prema Topuskom, ona prema Vidošcu, tamo je kolona izbjeglica išla [Oluja]. Bilo je i vojske i svega. To je bacalo oružje, bacalo sve, samo da se riješi. U strahu. To su naši radili tremu. „Ubit ćeš svakog tko ima pušku, nećeš pucati u onog tko nema.“ Bacaj, samo da se rješava. Ljudi su godinama poslije još... hodaš, nađeš pištolj, pušku. Najsigurnije je hodati po tvrdom. U Petrinji je jedno vrijeme najtraženije

zanimanje bilo onaj što kosi travu uz cestu. Jer svako malo je nekog diglo. Moj susjed je tri puta letio. Onda je on rekao „Ja više ne kosim travu, tražite drugog!”.

Je li na ovom području tko poginuo zadnjih par godina?

Je, jedan dečko, pirotehničar, prošle godine, u Kotor šumi. U Mošćenici ima ta ulica u kojoj je pet, šest poginulih od mina.

Mislite li da bi bilo bolje da je nacionaliziran sustav razminiranja?

Pa na primjer Belgija ima najbolje uspostavljen sistem. Oni su puni mina iz Drugog svjetskog rata. Belgija, Francuska, Slovenija, Njemačka. Oni kubure s tim masovno. Pogotovo Francuska. Francuska još valda s minama iz Prvog svjetskog rata. Oni su pod patronatom države. Znači oni imaju tu državnu firmu koja to radi i oni su pod patronatom države. Koja je politika bila da se to moralo napraviti da bude tako sad u Hrvatskoj, te firme da moraju izvoditi radove... vjerojatno ima neka pozadina iza svega toga. Neki su rekli kao da je radi ovih izvana da mogu dolaziti ovamo na natječaje, ali ako je to napravljeno zbog njih, opet je to loše napravljeno. Sad će ti sve i jedan vlasnik firme poslije deset godina razminiranja reći da je ipak to trebalo biti pod državom. Ali poslije deset godina, znaš. Prve godine nijedan ne bi to rekao. Prve godine je cijena kvadrata bila 60-70 kuna, deset puta više nego danas! Sad će svi reći, to je ipak trebala država raditi. I trebala je. Trebalo je to staviti u sustav i trebalo je to funkcionirati. Kod nas svaki sustav slabo funkcionira, tak' i ovo. Nažalost je to kod nas normalno. Vjerujem da je sustavno čišćenje krenulo ispočetka da bi bilo puno više napravljeno. Znači, ti kad krećeš sustavno, krećeš iz sela i prvo čistiš okolicu sela i onda krećeš prema dalje, dalje u šumu. A mi smo malo tu, pa malo tamo, pa malo ovdje. Ova firma je radila do tu, sad će ona raditi tamo dalje. Svatko tko je dolazio na pozicije je rekao „za deset godina Hrvatska čista!”. To mi je rekao prvi šef 1993.

A što vi mislite za koliko?

Nikada. Nikad neće biti čista. Ako je u Drugom svjetskom ratu postavljeno četrdeset puta manje mina na području Hrvatske i još ih se nalazi, znači da se ove neće nikad sve pronaći. Možda nije ni u interesu da se sve pronađu. Mislim, 'ajde na onom brdu ako ima još mina, pa dobro tamo se stigne još očistiti. Ali vi se vozite na cesti Sisak-Karlovac i svaka druga tabla je mina. To je žalosno. Selo Ilovačak, na ušću Trepče u Kupu, to je mislim područje s najviše mina po glavi stanovnika. Gdje god si se okrenuo, bila je mina. Gdje god. Komarevo, Pokupsko, oko Petrinje, ne možeš pogriješiti, samo odi. Gdje god odeš s asfalta, tu si. Mina. S ove strane Kupe se nije tol'ko miniralo hvala bogu, s one strane su oni to pometali.

I kako se živi u Sisku danas?

Petlja se. Snalazi se. Svatko se nečim sa strane još bavi. Ti mlađi pobjegnu u Zagreb. Preživljava se. Vidiš u osam navečer kak' se živi. Nema cucka na ulici. E, al' zato imaš Lidl, Bauhaus, Baumax, Getro, Interspar; mislim da imamo najviše tih centara po glavi stanovnika. ■

Sestre Breški, (Ljubica, r. 1981.; Božana, r. 1977.)

Vas dvije ste, dakle, dio jedne veće grupe djece koja je stradala u istom incidentu?

Tako je, nas je bilo šestero taj dan, svi smo iz iste zgrade. Poginuo je susjed koji je živio u stanu iznad nas, a i njegova sestra je tada bila s nama. Uz njih dvoje, tu smo bili još jedna susjeda, nas dvije sestre i naš brat. Brat je nešto mlađi od nas, on je '83. godište, a treća sestra je ostala taj put u podrumu pa srećom nije stradala. Ali dok smo išli u bolnicu [nakon eksplozije], medicinska sestra koja poznaje našu mamu ju je pitala „A gdje ti je treća kćer?“, a mama... nije imala pojma ni gdje je, ni da li joj se što desilo... pala je u nesvijest.

To se sve dogodilo negdje na samom početku rata?

21. 9. 1991. Ove godine je točno dvadeset godina. Tih dana mi nismo nikad izlazili van kad se pucalo. U kući iza nas je bila smještena vojska, nekad su nam znali donijeti kruha i kekse. Kad se JNA iseljavala iz vojarnje, trebalo je biti primirje od negdje 15 do 19h, pa su nam došli reći da možemo izaći malo van na zrak. Znači tad je rat „službeno” već trajao, tj. već se pucalo. Četiri ulice dalje od nas je vojarna, tako da je sve uvijek preko naše zgrade zviždalo, svaka granata.

Mi smo nastradali u rujnu. Prvo smo bili par dana tu u Vinkovcima u bolnici, pa su nas premjestili u selo pored Vinkovaca, Stari Mikanovci, u školu koja je bila preuređena u bolnicu. Do tamo smo išli nekim kukuružištem, sjećam se da sam vidjela mine pokraj puta dok su nas vozili.

Da se vratimo na stradanje, vi ste se znači igrali ispred zgrade?

Ne baš igrali, svi smo stajali na ulaznim vratima od zgrade. Taj susjed, Mario, koji je poginuo na licu mjesta, imao je tad šesnaest godina, njegov tata je donio kući ostatak od kazetne bombe koju je izbacio avion. Ljudi su to uzimali jer kao bolje će im antene primati signal. Onda su poslije rata zvali pirotehničare da skidaju ostatke bombi sa tih istih antena.

Sva sreća pa to nikog od nas nije zanimala pirotehniku, tako da nitko nije stajao direktno kraj njega i on je većinu gelera primio u sebe. On je taj dio s kojim se igrao, a koji je i eksplodirao poslije, pokušavao nekako staviti na štap, i tako je aktivirao upaljač. Te kazetne bombe inače izgledaju kao zvončić, ali ova nije, izvana je imala neku plastiku, kao fenjer, ispod čega su bila kao nekakva metalna perca.

[Ljubica] Ja sam imala prostrijelnu ranu na potkoljenici. Kost mi je bila slomljena od gelera, znam da su čak rekli da su mi htjeli odrezati nogu. Medicinska sestra koja je poznavala mamu rekla joj je da moraju čekati doktora da mi spasi nogu. Mislim, to su sve priče, ni ja ne znam točno što je bilo, osim da sam par sati bila pod narkozom, dok doktor nije došao. Doktor je bio negdje na položaju, a taj dan su u vinkovačku bolnicu trebali dovesti ranjenike iz Vukovara. Čekala sam doktora da dođe i operira nogu, tu kost nekako da sklope. Poslije toga sam još par mjeseci imala gips.

Na lijevoj nozi nisam mogla uopće micati prstima, stopalo je samo visilo, a kad bi stala na nogu, ona bi se samo iskrenula. Poslije pretraga, ustanovili su da mi je geler pritisnuo živac, radi čega sam morala na operaciju. I hvala bogu operacija u Zagrebu na Rebru je uspjela. Poslije toga smo svaki dan, pola godine išli u Božidarevićevo na rehabilitaciju, dok se nismo vratili u Vinkovce.

Tih pola godine ste svi bili u Zagrebu?

Da, jedino se mama morala vratiti raditi. Mi smo bili dva - tri mjeseca bez nje, čini mi se. Najgore je od svega što smo se potucali svugdje, na jednom mjestu smo doslovno s miševima živjeli. Naš tata ima sestru u Australiji, ona nam je u to vrijeme dosta pomagala, mama i tata nisu radili, nisu imali gdje, tako da nam je ona slala novac i odjeću da imamo za neki pristojan život...

Prije dolaska u Zagreb bili smo i u Čakovcu jedno vrijeme, u bolnici. Pustili su nas za jedan vikend van, sjećam se da je naša mama napravila pile, ispekla, ispochovala, sjećam se da je netko komentirao da kakvi smo mi to izbjeglice, a jedemo piceke... jao.

Sredinom 1992. godine smo se vratili u Vinkovce, nije se pucalo kao 1991. kada smo otišli. Mislim, bilo je i dalje pucanja i nabacivanja [granata], ali ne toliko kao '91.

Dakle u istom incidentu jedna od vas je teško, druga lakše ranjena, i brat također lakše?

Da, ali još nismo sve gelere povadili iz tijela. Doktori su rekli da je neke bolje ne dirati dok ih tijelo samo ne počne odbacivati. Najviše problema sam zapravo imala s tim živcem [Ljubica], doktori su mislili da haluciniram bol, jer na mjestu gdje me boljelo nije bilo nikakve rane. Kako je taj živac odumirao tako me i užasno boljelo, a više mi nisu smjeli davati tablete protiv bolova i za smirenje jer sam imala deset godina. Danas imam problema sa želucem jer prvo što mi je doktor rekao kad sam mu rekla da me bole noge: „popij Voltaren“. Počela sam ih piti sa dvanaest, trinaest godina. A sada je to došlo na naplatu.

Poslije ste riješili neku naknadu?

Imamo rješenje o invalidnosti, ja [Ljubica] 30%, sestra 20%, mjesečna invalidnina od 100,00 kn. Ono što nismo znali, tj. nije nam bilo rečeno, je da sve dok se redovno školujemo imamo pravo primati neku vrstu naknade, dakle kroz osnovnu, srednju školu i na fakultetu. Za to pravo sam saznala tek kada sam završila srednju školu, a gospođi koja je radila u uredu za civilne žrtve rata, gdje smo se vodili, sam doslovno morala pokazala članak iz Narodnih novina, inače ne bih ni tada to pravo ostvarila.

Mislim da se slabije poznaju zakonske odredbe civilnih žrtava rata od zakona i prava branitelja, gdje je postupak drugačiji jer im je zakon uređeniji.

I još jedna stvar, nažalost naši se roditelji nisu žalili na rješenja o invalidnosti, pa su tako neki ljudi s našim ozljedama dobili 50-60% invalidnosti. Mislim, ja ne želim od sebe činiti još većeg invalida, i rekla sam mami da mi ne pada na pamet, imam i ruke i noge, i uvijek kažem nek bog da zdravlja, drugo manje bitno, ali kažem, kad vidim da su ljudi izvukli bog zna što sve ne... a sad više nemam ni želuca ni strpljenja ponovno taj cijeli postupak pokretati. U biti više ni nemam želudac [smijeh].

Kako ste sad sa zdravljem?

[Ljubica] Boli, boli. Evo sinoć nisam gledala vremensku prognozu, baš sam njoj govorila, toliko me noge bole, sigurno će se vrijeme mijenjati. A čim kiša počne padati, bolovi prestanu. Na sve se navikneš.

S čim se bavite danas? Kako živite? Kako se to odrazilo na vas? Jel' želite šta o tome pričati? Kako je cijela obitelj, to sve?

[Ljubica] Dok si mladi nije ti ništa, nego ono „bilo pa prošlo“, a onda u biti vidiš što si stariji da te to sve od prije sustiže, na primjer, kod mene je taj slučaj, Božić, Nova godina, kad se bacaju petarde, ja samo stanem, ne mogu se ni pokrenuti... ali to je toliko nesvjesno. Kad čujem da negdje nešto puca, samo se ukočim. Ne osjetim nekakav strah ili nešto, ali samo se zalediš.

I na televiziji, kad je tako nešto, to moraš maknut', ja to ne mogu gledati.

[Božana] Zlo mi je i sama pomisao da moram otići kod doktora, ući u bolnicu. E, sad, da li je to od toga, što smo prošli, ne znam.

Obadvije ste završile fakultet?

[Ljubica] Ja sam zbog financija morala odustati.

[Božana] Ja sam još na faksu, malo sam kasnije krenula, studiram kriminalistiku, a ona je studirala pravo. Radim u policiji, a školovanje mi plaća MUP.

Dakle, ipak se sve to skupa odrazilo na tebe, pošto si sad u policiji?

[smijeh]

U početku me taj posao zapravo zanimao zbog sigurne plaće jer sam mislila da ne mogu raditi kao policajac jer imam invalidnost, znam da se mora ići na liječnički pregled i moraš biti zdrav. Kad sam saznala da moja invalidnost nije prepreka za upis na faks, upisala sam se. Uz rad u policiji u Vukovaru, pohađala sam i predavanja u Zagrebu na akademiji po tjedan dana svaki mjesec. Ostalo mi je još četiri ispita. Budući da nisam policajac, voljela bih kada diplomiram dobiti nekakvo radno mjesto na granici ili na poslovima osiguravanja javnog reda i mira.

A ti, Ljubice, pravo si studirala u Osijeku?

Da, tad mama nije radila, u međuvremenu su se roditelji razveli, a jedino tko je u kući radio je bila Božana, ja sam nekako preživljavala. Tu prvu godinu smo nekako na jedvite jade izgurali, i onda sam se vratila kući. Tad sam upisala Poljoprivredni fakultet ovdje u Vinkovcima samo zato da mogu primati naknadu. Čak kad sam krenula mislila sam možda će mi se svidjeti... Uglavnom, odslušala sam sve tri godine, valjda sam fenomen u Hrvatskoj da sam apsolutno bez ijednog ispita, jer imali smo tri godine bezuvjetan upis.

Znači, fakultet mi je bio jedini приход. Išla sam i čistiti jedan kafić svako jutro da bih nešto zaradila, i sestra je išla sa mnom, ustajali smo ujutro u pet i išle čistiti.

Nisam vas ni pitala, kad se sve to dogodilo bili ste djeca, je li vam u nekom trenutku ponudena psihoterapija?

Niti ponudena, nit' bi imali gdje ići na psihoterapiju. Puno puta sam znala reći da nam se to dogodilo u ovim godinama, bilo bi nam puno teže. Kad si dijete, nisi zapravo ni svjestan što se događa, a i cijelo vrijeme smo bili skupa, i mamu su pustili da bude s nama.

Zapravo, prve godine kad smo se mi vratili ovamo, nisam uopće voljela pred zgradom stajati, dok sad rijetko kad krenem uopće pričati i spominjati to. Kad te boli uopće ne razmišljaš ono „ej bio si ranjen, boli te radi toga!“, nego ono, jao bole me noge, ništa posebno. Ali sad da pričamo te borbene priče, to ne.

Niti kad ste došli u Božidarevićevu, nije tako nešto bilo ponudeno?

Nije, nije nam nikada bilo ponudeno, dođeš na vježbe, na pregled i to je to. Čuj, bio je rat i tko je razmišljao o tome, samo da te pokrpaju i to je to. Realno, prvi tko nas je tako nešto pitao je bila Marija [Breber; udruga MineAid].

Prije Marije su nas kontaktirali iz udruge žrtava mina, što ju je vodila gospoda Dijana Pleština. Jednom su bili organizirali seminar u Vinkovcima za žrtve mina. Stradali od mina su pričali kako je tko prošao, poslije odeš na cugu i to je bilo to. Ja sam [Ljubica] bila najmlađa i jedina žena među njima. Preko te udruge smo jednom išli na more u Rovinj, gdje sam bila voditeljica grupe iz ovog dijela Slavonije.

Jedino smo učlanjeni u Udrugu civilnih žrtava Domovinskog rata i preko njih smo išli jednom u Vodice na more, brat i ja, i na Bjelolasicu, svi troje. Kasnije se organizirao odlazak na more i na Bjelolasicu, te su djeca civila ranjenih u ratu mogla ići na more, ali mi koji imamo status djeteta ranjenog u ratu nismo mogli, apsurd totalni.

Nama je u biti to što smo ranjeni puno puta više odmoglo nego pomoglo za bilo što. Ja recimo sebi „normalan“ posao, ovdje u gradu, neću naći. Kod nas se normalnim poslom smatra ako radiš negdje u državnoj upravi

ili kod privatnika, a kod privatnika ne mogu raditi jer ne mogu stajati osam sati u trgovini ili tako nešto. Nakon ranjavanja ne mogu dugo stajati, moj maksimum je... probala sam četiri sata, ali onda poslije toga dođeš kući, a noge natečene kao...! Onda dva dana dolaziš sebi. Bože što ja sve nisam išla raditi... najgori posao na svijetu, radila sam za jednog kolegu kao hostesa u trgovačkim centrima. U biti morala sam ljude nagovarati da kupe neke sokove koje nitko nije htio piti, s isteklim rokom, dobro da me nitko nije ubio [smijeh].

Kako se živi danas?

[Ljubica] Uh, ja od onoga što povremeno zaradim mogu vrhunski živiti! Al' ne bih o tome.

A ne bi kod tete u Australiju?

Ja ne, ali sestra nam je bila bejbisiterica u Americi, i rado bi se vratila nazad.

Još nešto me zanima, postoji li na Akademiji [Policijskoj] i dalje kakva edukacija o minama, da li se priča o toj temi, znate li smiju li se i dalje proizvoditi i postavljati mine?

[Božana] Za edukacije o minama na Policijskoj akademiji ne znam da li se održavaju, ali znam da su se održavali tečajevi za pirotehničare, a što se tiče proizvodnje i postavljanja mina, mislim da nema takve zabrane... nekako kad pogledaš sa vojne strane to uvijek moraš imati u pripravnosti, bar ja mislim tako. Po nekim međunarodnim konvencijama nešto je bilo izglasano da se ne smiju postavljati, ali čisto sumnjam da bi se toga bilo koja zemlja u ratu pridržavala. Tu kod nas [Vinkovci] se više ni ne zna tko je sve postavljao mine i gdje. Na jednom dijelu na putu do posla u Vukovar stoji natpis MINE i često na tom dijelu vidim čovjeka s ovcama, pa uvijek mislim bože, hoće li sad stati na minu? Prije par godina bila je prometna nesreća, žena je uletila autom u minsko polje i hitna pomoć je morala čekati pirotehničare.

Ima li još nešto što vas nisam pitala, a da biste voljele reći?

Ne znam...nije da ne razmišljamo o svemu tome, ali o tome se baš više ne priča. Mi smo se navikli, svi bi htjeli imati neke normalne mogućnosti i uvjete za život, to bi svi htjeli. Imati stalan posao i s tim i uvjete za pristojan život. Nama je nakon svega što smo prošli najbitnije da smo svi u obitelji živi i zdravi, a za sve drugo ćemo se snaći. ■

Slaven Dravinski, (Zagreb, r. 1988.)

Kako si stradao?

Kod mene se to desilo doma. Znači, otac je to donio iz rata i zametnulo se u kući. To je bilo '98., znači dvije-tri godine poslije rata. Imao sam... devet godina. Većinom su svi dovlačili doma to oružje, sjećam se. I stric i kompletno svi, ali su to držali po strani da mi djeca ne možemo doći do toga. Kad je vidio da kopam po kući, ono, dječja znatiželja, otac se svega riješio, ali taj jedan detonator je još uvijek bio ostao u ladici gdje su roditelji držali dokumente od kuće, od kredita. Mislio sam da je neki vodič struje. Jer tad smo u školi baš radili strujne krugove. I kako sam to spojio na bateriju, tako se aktiviralo. To je bio EDK, električna detonatorska kapsula koja se inače koristi za aktiviranje bombi, znači za plastični eksploziv.

I što se odvijalo poslije stradanja?

Rehabilitacija se provodila na taj način da sam išao iz bolnice u bolnicu po operacijama. Dobrih šest godina. Četnaest operacija sam imao, samo očiju. Sve u Hrvatskoj. Dobili smo odštetu, kako je bilo ono osiguranje u osnovnoj školi, nekih tadašnjih 19 tisuća maraka. Ti svi novci su otišli da bi se iz Chicaga naručio jedan aparat preko kojeg se transplantira rožnica. S obzirom da sam tad bio prvi u Hrvatskoj kome se transplantirala rožnica, zdravstveno to nije ni pokrivalo niti je toga bilo u Hrvatskoj. Majka je preko ujaka nekako dogovorila da oni to naruče. Ti novci su se uplatili da bi se meni moglo spasiti oko. Zdravstveno je pokrivalo da se stabiliziraju oči i tako dalje. Ali za tu transplantaciju su trebali specijalni uređaj koji tada zdravstveno nije pokrivalo. Onda su doktori specijalisti rekli „To vam košta toliko i toliko, zdravstveno to ne pokriva, nama je žao, ali ako hoćete da sinu spasite oko morat ćete to kupiti.“ Još da ne govorim o tome koliko puta se davalo u koverti da bi se pomaknula operacija. Dođe doktor i lijepo kaže „Operacija će biti za dva mjeseca“, a meni oko maltene ispada van. I onda dođe tata i da kovertu i onda „Ajde dovedite sina sutra, u četvrtak će ići na operaciju“.

Meni je dosta pomogla ta udruga koja se danas zove MineAid, prije se to zvalo nešto kao Udruga civilnih žrtava rata, oko toga gdje ići, što tražiti, kod koga na vještačenja, koji je psihijatar dobar, koja su moja prava. Za te udruge smo inače saznali od psihijatrice u Kukuljevićevoj [Psihijatrijska bolnica za djecu i mladež, Zagreb]. Pohva-

lio bi još tog jednog čovjeka, on je bivši predsjednik te udruge civilnih invalida rata, Davorin Cetin. On je zapravo bio svima nama tata u toj udruzi, za nas djecu. S njim smo išli i po Italiji i po Rovinju, baš je bio tata udruge.

Ima li netko u koga ste se razočarali?

U zdravstvo. Na primjer, doktor mi je jednom preporučio leću za koju ga je medicinska sestra odmah pitala „Dobro, doktore, jeste vi sigurni da je ta leća za to oko?!”. Ispostavilo se da ta leća uopće nije bila adekvatna. Radi toga sad opet moram na transplantaciju rožnice jer mi je leća uništila oko. On je jedan od doktora koji na primjer uopće nije pisao povijest bolesti. Kad se ustanovilo da je leća kriva, završio sam na hitnoj. Nisam mogao leću izvaditi van iz oka. I na kraju sam se mogao lijepo slikat' jer nisam imao povijest bolesti, nije bilo nikakve dokumentacije da je on to meni prepisao.

Psihoterapija je bila obavezna ili?

Ne sjećam se da li je bilo obavezno ili nije, ali bio mi je gušt ići jer... sve to kad se desilo, bio sam stvarno izgubljen. Ono, devet godina vidiš i nakon toga godinu dana sam bio slijep na oba dva oka. Išli smo tamo mislim jedanput ili dvaput tjedno. I podizalo me, davalo mi volju. To je dakle bila individualna, ne grupna terapija. Terapeutica, majka i ja.

Što se sve za tebe, za vas kao obitelj, promijenilo u vašim životima nakon stradavanja, kako je tebi bilo sa školom npr.?

Društveno me to dosta odredilo, i još uvijek me određuje s obzirom da se vidi. Stvar je u tome, što se tiče zdravlja, kako se ja osjećam, da li sam manje ili više sposoban - to ne osjetim. Jer ono, ja imam dvadeset i tri godine, a sa devet sam nastradao, znači više od pola života sam s jednim okom. Žalosno je da ljudi imaju predodžbu da kad je netko drukčiji da ga se boje. Jer ja sam se prije šišao na ćelavo, i onda to s okom pa još i ćelav..., onak', na prvi dojam čovjek misli da sam, ne znam, neki negativac. Što se tiče škole, tu je otac odigrao veliku ulogu. Nije dozvolio da me puste da ponavljam razred. Znači ja sam godinu i pol izbivao iz škole. Nastradao sam u prvom polugodištu 4. razreda, a vratio sam se tek u 5. razredu krajem drugog polugodišta. Cijelo ljeto sam išao na ispite. Moja razrednica je došla i rekla „Ako vi hoćete, mi ga možemo pustiti da sve prođe”. Otac je rekao „Bolje da padne nego da bude glup. Ako treba, cijelo ljeto će učiti.” A meni se dalo učiti, kad nakon godinu dana progledaš, šta god gledaš i čitaš... lijepo je bilo. Tako da sam učio mjesečno po dva ispita. Uglavnom, preko ljeta sam riješio cijeli taj zaostatak i vratio sam se u svoj razred.

Bilo mi je malo tužno, ljudi su bili, odnosno kolege su bili dosta suzdržani. I njima je čudno bilo, isto kao i meni. Nije to sad, gledajući sa perspektive odraslog čovjeka, nije to neka sad strašna nezgoda bila ili promjena, ali svejedno je to bilo... Kad netko ima jedno smeđe, jedno plavo oko... pitaš se šta je bilo? Šta sam prošao? Kad nekom kažeš „četnaest operacija”, netko ni ne zna kad nije bio ni na jednoj. To privikavanje je trajalo možda mjesec dana dok se oni nisu navikli. Dok nisu prijatelji prihvatili. Poslije sam upisao trgovačku školu, a danas studiram Visoku školu za sigurnost, to je zaštita na radu.

Što bi savjetovao nekome tko je npr. prošli mjesec stradao na sličan način na koji si ti? Na što bi upozorio? Jeste li negdje nepotrebno izgubili vrijeme?

U svakom slučaju bih rekao da se traži preporuka. Znači, od nekoga preporuke za određenu njegovu. To je što se tiče zdravstva, a ostalo... čovjek ne smije pokleknuti. Šta god da bude. Za najtanju nit se treba držati, pa i dok ta nit ne pukne i onda se još treba držati.

A da možeš nešto učiniti u domaćoj politici vezano za mine i oružje?

Sva sredstva bih dao da se to razminira. A ne da moraju sad štrajkati. Oni štrajkaju. Bilo bi interesantno kad bi se mine na kile plaćale. Onda bi svi živi htjeli razminirati. I sve bi se razminiralo.

Da li ti je draže da ljudi pitaju ili ne pitaju što ti se dogodilo?

Bolje da pitaju. Jer, na primjer, ima ljudi koji znaju šta se dogodilo, mislim pretpostavljaju, radi svog iskustva pa nemaju zašto pitati i nije im čudno. A ima netko za koga vidiš da mu je čudno, a ne usudi se pitati. Takvima baš ja kažem „Gle, to i to se desilo, vidim da te kopka”. Vidiš da je čovjeku odmah lakše.

Kako je bilo vama doma sve to preživjeti?

Kaotično. Tata si još uvijek, ni dan - danas ne može oprostiti. Isto kako si ja ne mogu oprostiti. Ja sam to bio našao tjedan dana prije nego što sam nastradao. I pitao sam tatu šta je to. On je rekao „Ostavi to, ne diraj, vrati to di si našao.” Ja sam to vratio, ali on nije znao di sam ja to vratio ni di sam našao. To grizodušje će mislim uvijek

biti tu..., i s moje i s njegove strane. Onaj tko nastrada radi svoje ili tuđe krivice na taj način i kaže da si je oprostio, mislim da nije iskren. To stvarno mora biti jako duhovna osoba da si oprostí tako nešto. Mogu reći da smo si zadnje tri godine bolji nego što smo si ikad bili... Ali isto je trebalo proći vremena.

Da li bi se slična ozljeda mogla dobiti i od običnih petardi i sličnih pirotehničkih sredstava?

Da, apsolutno. Taj detonator zapravo i je iste jačine kao i, ne znam, petarda druge klase, prve klase. One tzv. „megice”. To je ta jačina, to je to pakiranje baruta samo što ovaj detonator ima metal u sebi, a petarda nema. Ali isto može čovjek nastradati.

Želiš li reći nešto vezano za uključenost stradalih osoba u društvo, kako je to u Hrvatskoj?

To trenutno šteka, da. Kažem, dok je bila ta udruga [civilni stradalnici rata] nije štekalo ali eto, stvari su se izjalovile. Sad više nemaju niti donatora niti kak' spada rehabilitacijskog kadra. Mi smo išli pet ili šest godina svako ljeto na more. Znači, skupilo se 30, 40 djece i išli smo u Rovinj, to je bilo za civilne stradalnike rata. To je bila baš rehabilitacija kad ti vidiš da ima još netko tko je isto kao ti i on funkcionira i svi funkcionirate zajedno. Bili su iz Zabranjenog pušenja dečki dolje svake godine. Oni su radili, imali smo glazbene radionice, oni su nas učili, bubnjeve, sviranje gitare za par pjesama i zadnji dan je bio naš koncert. Oni su nam bili mentori. Mislim i danas je dole odmoriste za invalide, ali nije više za nas djecu žrtve rata, ili civilne stradalnike.

Još bih te zadnje pitala, što misliš kakvi su stavovi građana u Hrvatskoj o ratu, vojsci, oružju?

Mladim generacijama je to sve zabava. Tako bih ja to rekao. Imam prijatelja koji je u vojsci, njegovi su dolje i u Iraku i svugdje. Njemu je to posao. Znači njemu je otić' pucat' – otić' igrat' se. Ali gledam njega kak' on to shvaća, ne shvaća dovoljno ozbiljno. Došla je nova generacija koja je bila ista kao i naši roditelji koji su mislili „E, to je super, nešto kul”. Znači, nisu dovoljno osviješteni. Pogotovo Zagreb. Imam na primjer prijatelje iz Zadra koje sam upoznao preko udruge u Zadru. Većina njih je za vatrogasce, spašavanje, zato što... znaju. Niti jednog zapravo ne znam da je htio ići u vojsku. A tu po Zagrebu svi hoće ići u vojsku i policiju. Svi žele bit' terminatori.

Drukčije je kad se čovjek poreže i kad ga nešto raznese. Ono, treba poradit' na osviještenju ljudi. Previše se veliča taj rat. ■

Zvonko Bjelokapić, (r. 1972., Gornji Karin)

Zvonko, kako ste supruga i vi kao Slavonci završili u Karinu?

Htjeli smo se preseliti ovdje, to je više bilo zbog posla, jer sam dosta radio po Dalmaciji, oko Škabrnje. I ovdje se dijelilo zemljište, dijelile se iza rata kuće u vlasništvu Srba na privremeno korištenje. Ja sam isto dobio jednu kuću na korištenje, bila je to mala kućica i bili smo u njoj dok nismo ovdje počeli graditi svoju. Ja sam stradao 2003. u studenom, a godinu dana poslije smo počeli graditi kuću. U osmom mjesecu 2005. smo se preselili.

Kako ste stradali?

Ljudi najčešće stradaju kad pogriješe u poslu [misli se na pirotehničare/ke]. Ja nisam pogriješio, ali sam stradao. Stao sam na minu na očišćenom terenu, a kolega koji nije savjesno obavljao posao danas radi kao nadglednik, kontrolira rad pirotehničara. To je bilo u Lici, kod Gospića, uz autoput. Dakle ja sam tada radio već deset godina, radio sam još kad je cijena bila i pedeset kuna kvadrat, danas je mislim negdje sedam-osam, ali to vam sve ovisi o stanju na tržištu. Ako ima puno firmi, a ima puno ljudi koji nemaju posla, ruši se cijena, poništavaju se natječaji da cijena bude niža.

Bio sam u Gospiću u bolnici, tamo je bila operacija. Imali smo svoj sanitet koji je mene dovezao u Gospić. Oni su bili katastrofa organizirani, to je sistem koji ne bih nikom poželio, da imaju takvu organizaciju... izmasakrirali su mi ovu ruku dok mi sestra nije napokon dala tabletu protiv bolova, a možete misliti kako je bit' bez noge, katastrofa. To mi se drugi dan sve upalilo i ruka je bila za otpis, nisu više ništa mogli s njom. U Gospiću sam ostao jer je tad tamo bio jedan ratni doktor koji je meni radio re-amputaciju, odradio je tih stvari jako puno i imao s tim iskustva. Što se tiče njega bio sam zadovoljan, a što se tiče osoblja u bolnici, to je katastrofa. Prvih nekoliko dana ja se nisam mogao maknuti, to je bilo užasno, a puno puta sam zvao sestru da dode da mi nešto treba. Nisam nikad zvao zbog neke gluposti. Staklena su vrata bila pa sam ih vidio par puta gdje stoje i gledaju televiziju u svojoj sobi, ali nisu se htjele odazvati. To je bilo užasno.

Nisam išao niti jedanput u toplice, nisam nigdje išao. Po prvu protezu sam išao u Zagreb. Tehničar mi je stalno govorio da ću se naviknuti na protezu, silio me da je nosim, a ja sam uporno ponavljao da mi ne odgovara, dok se sve to nije upalilo pa sam morao ići na dodatne vježbe da se sve to skupa smiri. Danas sam zadovoljan s protezom, veći dio te proteze mi je kupila firma u kojoj sam radio.

Dakle proteza koju danas imate nije od HZZO-a?

Jedan dio je. Prvo mi je socijalno dalo stopalo od petsto kuna, a imate stopala koja koštaju i po dvije tisuće eura. Kad sam tražio malo bolje stopalo, rekli su mi da ne može, pa sam pisao žalbu koju su mi odobrili na osnovi toga da sam mlad i krećem se više od starijih ljudi i imam želju za kretanjem. Još jedna od nelogičnosti je da imamo pravo na ovu vanjsku čarapu svakih godinu dana, a to vam je kao da vi sebi kupite samo jedne čarape godišnje. Dakle ja si to sam kupujem. A petnaest godina staža nisam niti jedan dan bolovao, a sad kad mi treba kozmetička čarapa, moram je sam sebi ići kupiti. I još... svake tri godine imam pravo zamijeniti štake. A ja svaki dan koristim štake, svaki dan. Kad skinem protezu, ne mogu otići u WC bez štaka, ne mogu se otići istuširati, ne mogu ništa. Kada sam došao gore u zavod za zdravstvo po nove štake, jer su se stare već uništile, bile su loše, rekli su mi da moram donijeti stare štake, da će oni to tamo poslati, napraviti novi zahtjev i za tjedan dana ću dobiti nove štake. To je meni nemoguće, kako ću ja biti toliko bez štaka? Onda sam se na kraju s njom posvadao. Ja znam da ona radi svoj posao i sretna je što ga ima i na kraju rekla, 'ajde dobro neka vam bude, ona će to riješiti nekako i na kraju mi ih je uspjela ostaviti, ali po zakonu ja štake moram odnijeti, biti bez njih.

Odmah nakon nesreće u bolnici, u recimo sljedećih 48 sati, da li je došao s vama razgovarati netko kao psiho-emocionalna potpora?

Nitko nikad. A poslije sam našao na internetu članak da će netko iz vlasti pomoći stradalima na radu u razmiranju, ako ima problema sa stambenim pitanjem, protezama, i svi su pričali tako lijepo, ali nitko se nikad nije javio. A ja tada na primjer nisam imao riješeno stambeno pitanje. Samo jednom su došli iz Obrovca, iz socijalne skrbi, i rekli mi „vi ste tražili socijalnu pomoć, došli smo vidjet’ da li to vama stvarno treba”. Ja gledam njih i kažem nisam tražio *socijalnu* pomoć, nego samo da se odazovete na ono što ste obećali, na ono što je vlast obećala, što je obećala javnosti, a ne meni. I nikad više ništa od nikoga. Znači, dobio sam zemljište i građevinski materijal za 50 kvadrata ove kuće kao i svi koji su se ovdje doselili, ništa dodatno.

Razlikuje li se od firme do firme koliko će tko imati poslije mirovine?

Umirovljenje je isto, ovisno opet o bruto plaći, tako oni sortiraju mirovine, a odšteta ima neki minimalni iznos koji je po zakonu, što svaka firma mora uplatiti u policu životnog osiguranja. A sad, koja firma hoće uplatiti više ona uplati više, uglavnom se svi drže onog minimalca. Mislim da je bilo 500 000 kuna za 100% invalida. Ne znam da li su meni dali 30% ili 35%, dobio sam odštetu za gubitak noge 175 000 kn.

S tim ste zadovoljni ili ne?

Totalno nezadovoljan jer to nema smisla. Ljudi dobivaju odštete za banalne stvari, a izgubiti nogu za vijeke vjekova - to je jedan dobar auto ako ćete si kupiti. Ja na primjer nemam automatika jer kad ideš kupiti novi automatik, on je skup, uglavnom su to najjači modeli. A meni bi bio puno bolje takav auto jer smo stalno u autu. Dijete nam ima visoki kolesterol pa mora svakih osam dana u Zagreb na nešto slično dijalizi. Čak razmišljamo o preseljenju u Zagreb. Mislim, ja moram voziti 'vamo- tamo, s automatikom bi bilo lakše. Kad dode jesen i zima, pa treba ići preko Plitvica...

Koga bi izdvojili kao najveću podršku nakon stradanja?

Prvo mi je bila najveća podrška obitelj, a na drugo mjesto bih stavio firmu, vlasnik se zvao Mladen Tušetić, nije više živ. Firma se zove Deminka. Dok je bio živ svaki drugi dan bi me nazvao, i to mi je bilo jako drago, da još netko ima osjećaj prema nekome. Jer ja dok sam radio, meni je to bilo super, ja sam to volio raditi. Nisam nikad zabašavao. Sa plaćama je bilo odlično, taj gazda je govorio: „prvo plaće onda sve ostalo” i nikada nije bilo s tim problema.

Koliko ste mina izvadili, što mislite?

O joj, ne znam, nemam pojma, nekad u danu bude po pet, šest kojekakvih mina, nekad u mjesec dana ne bude ništa, ali uglavnom se svaki dan vade.

Kakvih mina ima najviše na području bivše Jugoslavije?

Ima svega, i protupješačkih i protutenkovskih. Ja sam stradao od *paštete*.

Znate da ih je sada zabranjeno proizvoditi i postavljati?

Da, da, to je ta neka konvencija, ali kad je rat, tko će to znat'...

Sad je prošlo nekih osam godina od stradavanja, čime se bavite danas, kako vam izgleda dan? Imate dijete, obitelj, divnog psa, kuću...

Ima uvijek posla, uvijek se nešto gradi, dograđuje, eto svakih osam dana kad se vratimo iz Zagreba, jedan dan se odmaramo, jednostavno ne stignemo sve. Meni godina prođe, ne znate kako. Kad je ljeto onda malo brod, pa malo motor, volim se voziti. Nekad odemo i do Slavonije vidit' svoje.

Sin je sad koji razred?

Četvrti je završio, sad će peti razred u Kruševo.

I zadovoljni ste sa životom ovdje u zadarskom zaleđu?

Kada smo došli onda je to bio Texas, a sad je znači napredovalo malo, na blagu katastrofu. Sad se to sve pomalo sredilo, ali još je to daleko od dobrog, jer sama općina ovdje funkcionira loše.

...

Ljudi ima odasvud, Posavina, odasvud. Neke srpske vikendice su se prodale, neki su ih zadržali pa i sad ljetuju ovdje.

Traže se i dalje kuće ovdje, jer ljudi računaju da su jeftinije.

Još bih vas pitala o uključenosti u društvo poslije stradavanja...mislite li da zbog stradavanja propuštate puno ili ne? Jeste li zadržali stare hobije ili se uključili u neke nove?

Držim se koliko mogu, samo... teško je. Imam jedan problem, to je više psihički.

Dobio sam poziv iz jednog kluba iz Zadra, invalida di igraju rukomet. Otišao sam samo jednom tamo, ja to ne mogu vidjet', na hrpi dvadeset ljudi bez nogu. Okrenuo sam se i izašao van. Ne mogu sebe u ogledalu vidjeti bez noge. Ujutro protezu navučem kad se dignem i navečer u pola noći ju skinem i idem spavati. Uglavnom sam na protezi, ako ne mogu hodati legnem, ali ne volim se vidit' bez noge, to mi smeta i teško mi je to. Prošlo je godina i godina, ali... ne mogu baš to sažvakati... jer da sam stradao na svoju krivicu to bi mi bilo nekako draže... kao pogriješio sam, nisam bio pažljiv. Ali stradao sam na tuđoj pogrešci. Danas je taj dečko dobro nagrađen, a ja nekad jedva hodam i možete misliti kako je to... a on je danas bahat i ponaša se kaubojski.

Mislite li da je teže civilnim stradalnicima rata?

Njima je sigurno deset puta gore. Tko god je stradao u uniformi sigurno je bolje prošao, to je definitivno. Neki moji prijatelji, isto invalidi, sad rade na izmjeni tih novih zakona. Jer ja sam kao 70 % invalid imao pravo na besplatno korištenje autoputa, sad to više nemam, i plaćam. Invalidi od 80 % imaju pravo koristiti tu olakšicu. Ako imate amputaciju sedam centimetara od koljena onda ste 80%, ako imate osam onda ste 70%. Znači centimetar vam igra ulogu hoćete li se besplatno voziti autoputom. A mi smo baš stalno na cesti za Zagreb, nemoguće je.

Biste li vi nešto promijenili u politici razminiranja?

Ima jedna jako, jako bitna stvar koja je ne apsurdna, nego je normalnom čovjeku nezamislivo da to u zakonu postoji, a to je sljedeće... dakle, ja sam stradao, izgubio sam nogu, išao sam na prvu procjenu invalidnosti. Tek kad sam došao tamo, bio sam prvi put kod psihijatra. Došao sam tamo nakon šest mjeseci i htio sam ići nazad raditi, bio sam sav u nekom... ono, „bit će to na kraju sve u redu”, razmišljao sam. I otišao sam na tu procjenu invalidnosti, i oni su samo rekli, „noga ispod koljena 7 cm, 70%, dovidenja”. I kraj. I sad, nakon par godina ja sam i psihički... i idem na kontrolu svaka dva mjeseca kod psihijatra i pijem tablete za spavanje i za smirenje i za svašta. I sad, meni je zdravstvena slika puno gora nego što je bila. Na nozi bi trebalo raditi novu re-amputaciju. Koljeno mi je totalno stradalo. Bio sam na operaciji koljena i ova lijeva noga mi je opterećena, koljeno je isto otišlo. I sad, ja sam tražio da mi se poveća postotak invalidnosti, da idem na novu ocjenu jer sam psihički dosta stradao. Nije to više samo „odsjekli nogu”, to je sad još nešto plus. Dobio sam iz Zagreba nedavno odgovor da po zakonu ne postoji mogućnost da se meni poveća postotak invalidnosti. Znači nema mogućnosti da se meni stanje pogorša, kako je bilo stanje, tako ostaje. Znači u zakonu stoji da se ja ne mogu još jače razboliti.

Sad kad će to ići, te izmjene zakona, ne znam, ali ovo je katastrofa. Ima zakona koji su dobri za neke pirotehničare, pa su išli u mirovinu, ali i to je meni prilično nelogično.

Koliko uopće traje obuka da bi osoba postala pirotehničar?

Negdje oko tri mjeseca. Bilo je prije puno ljudi da nisu imali nikakvu školu, bilo je ratno stanje, dakle daj što daš. Sad moraš imati srednju školu.

A je li ovdje, vaša Zadarska županija skoro pa riješena od mina?

Nije pri kraju, još ni blizu. Ima još dosta neriješenog terena. Znae kako je, uvijek se kuka da nema novaca. Dok sam ja još radio, u ono doba kad sam stradao, bilo je više tih projekata od ITF-a [International Trust Fund for

Demining and Mine Victims Assistance]. Sad godišnje bude Dalmacije u možda dva - tri projekta, to je sve slabije i slabije, tako da je sve ostalo na državnom proračunu.

Što mislite onda, kad bi Hrvatska ovim tempom mogla biti razminirana?

Hrvatska će biti jako brzo razminirana, ljudi će se iznenaditi kad budu čuli informaciju da je Hrvatska razminirana. Iz jednog razloga, a to je što djelatnici sad rade tzv. prospekcije, imate jednu površinu od ne znam koliko hektara... i oni ulaze unutra i iskockaju teren, ako ništa tu ne nađu nasumce unutar jedne kocke oni taj cijeli dio otpišu, a ako nešto nađu, to će se preraditi detaljnije. Sad koliko je to pametno, a koliko nije to možete sami pretpostavit', jer minsko polje se ne postavlja onako da to bude svuda okolo. Mina može biti bilo gdje gdje je sumnjivo područje, može biti samo jedna *pašteta* - to je dovoljno da netko izgubi nogu, može bit jedan *prom* što je opet dovoljno da netko pogine. A oni će ga možda zaobići. I dok je u Hrvatskoj bilo čisto razminiranje bilo je puno bolje. Sad ima taj sistem pretraživanja i procjene, tu se otpisuju strašno veliki kvadrati, reducira se. Površina se znači podijeli u kocke, rade se te neke prospekcije i otpisuju se jako veliki kvadrati, a kad se razminira... ti moraš svaki kvadrat uzeti, pročešljati, pregledati i mogućnost da tu onda ostane nešto je mala, a kad se bude dogodilo stradavanje u tom otpisanom dijelu, šta će oni reći ja ne znam.

Ja mogu reći za puno dečki koji rade razminiranje, mogu reć' da iza njih možete slobodno pustit' svoje dijete, a ima ih puno za kojima ne bih išao ni ja.

Mislim, HCR ima stalno svoje nadglednike koji su svaki dan, cijeli dan na svakoj trasi koja se radi i onda oni to kontroliraju, ako slučajno nađu nešto, nakon što trasa bude gotova, onda se gleda tko je radio na toj trasi i taj bude kažnjen.

Ali ta osoba za koju kažete da je zapravo skrivila vašu nesreću, on nije imao neke posljedice u radu?

Da, on nije nikakvih sankcija imao. Razmišljao sam bih li neki dopis poslao HCR-u, da takva osoba ne može raditi na takvom radnom mjestu, ali opet i on ima dijete, dakle ima obitelj. Nije dijete krivo ničemu, ali i moje dijete ispašta što ja nemam nogu i što ne mogu nekad ići sa njim provozati se biciklom ili igrati se, igrati nogomet. Sama činjenica da sad ta osoba dijeli savjete, a... on je ostavio jednu minu na koju sam ja stao i ostavio još dvije na koje sam pao. Jer ja sam stao na *paštetu*, a pao na onu koja izgleda kao klip kukuruza. Evo sad u jednoj takvoj držim olovke.

Nije vam to problem gledati, minu?

A, ne, ne. Ja mine volim, meni to nije problem ništa. Dok sam radio, strašno sam volio to rastavljat', oko njih radit' i ništa mi nije bilo problem.

A biste li podržali zabranu proizvodnje?

Pa naravno da bih. Ja bih još nešta volio kad bih mogao uvesti u razminiranje, ali to je nemoguće. Znači, uveo bih kvalitetniju opremu jer ljudi rade u običnim cipelama, a postoje cipele koje su otporne na protupješačke mine. Ima tome već puno godina, bio je nekakav sajam, kongres u Šibeniku, došli su iz čitave Europe, čak i šire. I tu su predstavili te cipele, takve nekakve stvari i onda sam vidio da sam imao te cipele, ja vjerujem... možda bi meni mina izbila nogu iz kuka, možda bih bio slomljen, ali bih ja danas sigurno imao nogu. Ne znači da su svuda *paštete*, da su svuda te koje ti mogu otkinuti nogu, ali kad se zna, kad je po nekakvom onom nacrtu, kad se ima nekakav djelovodnik miniranja i vidi se da ih ima, onda ne bi bilo loše to staviti na noge. Ne moraš ti ići iza stroja u tim cipelama, ali kad ideš u nekoj šikari u nekom grmlju gdje se to očekuje, ili gdje se jedna našla, onda ih lijepo obuj i šetaj.

Prije Mungosa sam radio u MUP-u, kao rezervna policija. I tu smo radili u majicama kratkih rukava, hlačama i tenisicama. Nije nitko imo pancirke, nije nitko imao kacige, samo pipalica, ni detektor nismo imali. Imali smo jedno balističko odijelo na dvadeset ljudi, i to se samo koristilo kad bi bila potreba nešto deaktivirati, pa ako eksplodira da se ne strada. A sad se ima mogućnosti, sad je druga situacija i ja mislim da... ja sam bio tri dana u tim minama i čistio sam jedan red uz sam autoput, vidi se s autoputa mjesto stradavanja. Taj dan me voditeljica radilišta pozvala, rekla je „Zvone 'ajde pređi ti preko, iz svoje trase u tu njihovu skupinu i skidaj te mine”, jer sam ipak stariji pirotehničar i više toga sam napravio. I ja da sam tad imao te cipele, bez obzira što imam povjerenje u sebe ja bih ih bio obukao, jer sigurno bih sačuvao nogu, tako da, uveo bih to odmah, u najkraćem mogućem roku.

I znači stvarno bih stavio u zakon da imamo mogućnost ići na novu ocjenu invalidnosti, jer svakom bolesnom, svakom stradalom se stanje može pogoršati. Ja ne mogu vjerovati da netko misli da za to nema šanse. ■

ŽRTVE MINA - gdje su, što rade i što trebaju

Istraživanje - kvaliteta njihovog života danas

Na svijetu ne postoji tako bogata država, koja bi se mogla odreći materijalnog doprinosa osoba s invaliditetom pa tako i žrtava mina. Jedan od važnih ciljeva rehabilitacije je postići da žrtve mina ne postanu i budu samo korisnici nego i stvaratelji državnog proračuna.

Značenje rada u životu pojedinca odnosi se na skup općih stavova individue prema radu koji su stečeni u njegovoj interakciji sa socijalnom okolinom. Neinformiranost žrtava mina - osoba s invaliditetom o pravima koja proizlaze iz invaliditeta izazivaju najveći problem. Kako im pomoći, te kako općenito dalje pokazali su ispitanici. O svim ovim, a i drugim važnim pitanjima progovoriti ćemo u daljnjem tekstu u kojem predstavljamo analizu rezultata provedenog istraživanja.

Istraživanje je započelo 20. prosinca 2010. godine i trajalo je do 10. svibnja 2011. godine.

Provedeno je CATI metodom na usko specificiranom uzorku, stradalnicima od MES-a ili NUS-a. Prethodno upoznati s projektom stradalnici su rado sudjelovali u istraživanju. Svi stradalnici ili njihove obitelji obuhvaćene ovim istraživanjem su iskreno i detaljno progovarali o proživljenim iskustvima, ali i o životnim prilikama u kojima se danas nalaze. Kako je ova tematika sama po sebi vrlo osjetljiva provođenje upitnika u svim je etapama zahtijevalo maksimalni angažman anketara.

U izradi upitnika su sudjelovali svi članovi tima te partneri projekta s ciljem snimanja stvarnog stanja stradalnika od mina evidentiranih u Hrvatskoj.

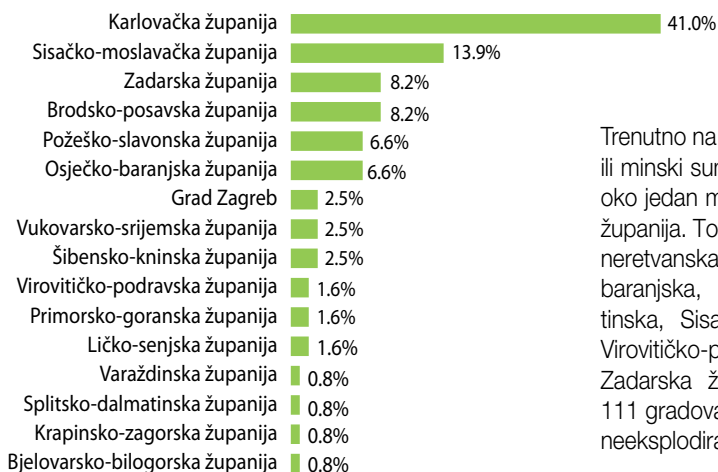
Analizu istraživanja u cijelosti možete pogledati na web stranici www.upim.hr

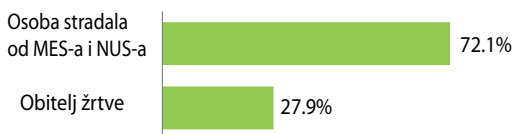
1. Okolnosti stradavanja

1.1. Profil ispitanih stadalnika od MES-a ili NUS-a

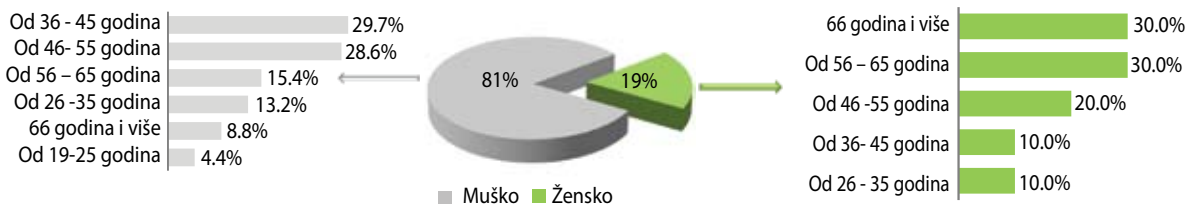
Trenutno na teritoriju RH postoji 954 km² minirane ili minske sumnjive površine. Na tom području živi oko jedan milijun stanovnika, a ono obuhvaća 12 županija. To su: Brodsko-posavska, Dubrovačko-neretvanska, Karlovačka, Ličko-senjska, Osječko-baranjska, Požeško-slavonska, Splitsko-dalmatinska, Sisačko-moslavačka, Šibensko-kninska, Virovitičko-podravska, Vukovarsko-srijemska i Zadarska županija. Drugim riječima obuhvaća 111 gradova i općina koje su zagađene minama i neeksplozivnim ubojnim sredstvima.

Slika 1. Prikaz stradalnika po županijama ?

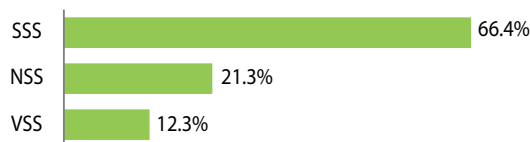

Slika 2. Prikaz izravnih i neizravnih žrtava mina ?

Hrvatska pripada krugu od 24 zemlje u svijetu koje imaju najveći broj stradalnika. U posljednjih dvadeset godina stradalo je više od 2.000 osoba, a broj stradalih se utrostručuje kada se uključe članovi obitelji koji su također žrtve mina, u skladu s Ottawskom konvencijom. Iako je istraživanjem najčešće obuhvaćene same žrtve mina, nerijetko je na upitnik odgovarala i osoba koja je član obitelji kontaktirane žrtve. Segmentacijom ispitanih stradalnika prema njihovoj spolnoj pripadnosti utvrdili smo kako je nadprosječna većina njih pripadala muškom spolu najčešće prosječne starosne dobi od 35 do 55 godina. Žene stradalnice u najvećem su broju starosne dobi od 46 godina i više godina.

Slika 3. Raspodjela stradalnika prema spolu i dobnim skupinama ?

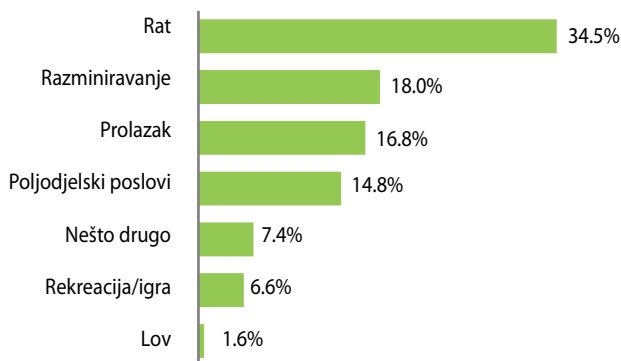
Slika 4. Raspodjela stradalnika prema stručnoj spreml ?

Još jedna mjerljiva demografska karakteristika stradalnika pružila nam je uvid u najviši završeni stupanj njihova obrazovanja. Neovisno o tome da li je isti stečen prije ili nakon stradavanja rezultati su pokazali kako većinu njih odlikuje srednja stručna sprema. Kao mogući razlog zamjetnog udjela onih sa niskom stručnom spremom proizlazi njihovo stradavanje koje je istima onemogućilo daljnji nastavak obrazovanja. Preostali postotak stradalnika visoke je stručne spreme.

1.2 Aktivnosti tijekom stradanja i poznavanje mjesta stradanja

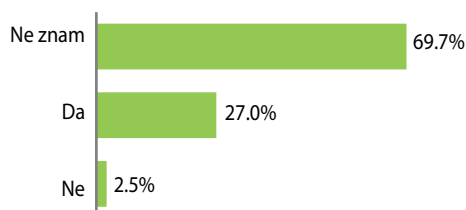
Mine predstavljaju jednu od ozbiljnih prijetnji ljudskim životima i veliku odgovornost za čovječanstvo.

Zbog dugotrajne djelotvornosti, čak i više od 50 godina, one prijete generacijama ljudi, ranjavaju i ubijaju stanovništvo. Hrvatska je među zemljama s najvećim brojem mina u Europi. Većina ih je postavljena tijekom Domovinskog rata. Sav minski sumnjivi prostor u Hrvatskoj označen je sa 16 tisuća znakova minske opasnosti, a pretpostavlja se da na njemu ima još 90 tisuća minsko-eksplozivnih sredstava.

Slika 5. Prikaz aktivnosti tijekom stradanja ?

O uvjetima svoga stradanja progovorili su i naši ispitanici. Najveći postatak njih direktna je žrtva rata. O izravnoj opasnosti s kojom se pirotehničari svakodnevno susreću najbolje govori podatak kako je čak 18,0% svih naših ispitanika stradao tijekom razminiravanja hrvatskog teritorija. Ono što najviše zabrinjava svakako je podatak kako je većina naših ispitanika stradalo obavljajući neku od svakodnevnih aktivnosti, bilo da se radilo o prolasku, rekreaciji, lovu ili nimalo bezopasnim poljodjelskim poslovima najčešće neznajući kako je navedeno područje minirano.

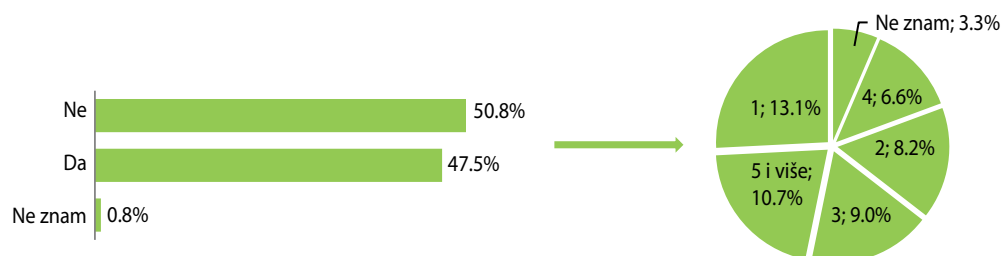

Slika 6. Svjesnost stradalnika da je mjesto minirano ?

Rezultati nameću zaključak kako je svakog dana milijun građana Republike Hrvatske primorano živjeti i kretati se područjima koja se nalaze u blizini minski sumnjivog prostora. Unatoč učestalim edukacijama, aktivnostima medija te predavanjima svjedoci smo s vremena na vrijeme kako građani i dalje, svjesno ili nesvjesno, ulaze u minska polja, i izlažu svoje živote.

1.3. Vrsta mine i broj stradalih osoba u tom trenutku

Ispitanici pokazuju i dobru upućenost u vrstu mine koja je uzrokovala njihovo stradanje. Kod najvećeg broja njih riječ je o protupješačkim te protutenkovskim minama. Posebice zastrašuje podatak kako u trenutku stradanja ispitanici nisu bili jedina žrtva mine te kako je zajedno s njima stradala još najmanje 1, ali nerijetko i 5 ili više osoba istovremeno.

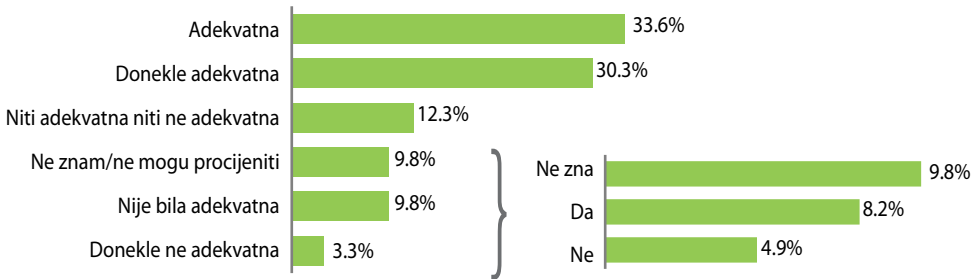

Slika 7. Jesu li ispitanici bili jedini stradalnici te mine i koliko je još ljudi stradalo uz njih ?

2. Adekvatnost medicinske skrbi

Pravovremenim medicinskim uslugama u hitnoj medicinskoj pomoći podiže se kvaliteta zdravstvene njege pacijenata u hitnim stanjima, pogotovo na teško dostupnim i slabo prometno povezanim lokacijama. Adekvatnom medicinskom skrbi poboljšavaju se ishodi i kvaliteta pruženih usluga, smanjuje se vrijeme do pružanja usluge. Time se izbjegava prazan hod u zbrinjavanju pacijenta i omogućava pružanje korisnih i kvalitetnih medicinskih usluga pacijentu.

2.1. Medicinska pomoć u trenutku stradavanja

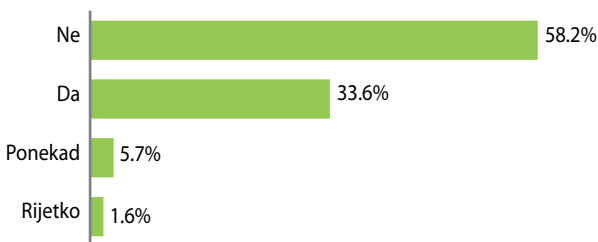

Slika 8. Adekvatnost medicinske pomoći u trenutku stradavanja i da li je neadekvatnost medicinske pomoći u trenutku stradavanja utjecala na oporavak stradalnika (22,9% ispitanika)

Slijedeći logiku odgovora moguće je zaključiti kako je zdravstveni sustav RH kada je u pitanju pružanje adekvatne hitne pomoći u trenutku stradavanja ipak zadovoljavajući. Tezu najbolje potkrepljuju činjenica kako je većina ispitanika medicinsku skrb u trenutku njihovog stradavanja ocijenilo adekvatnom ili donekle adekvatnom. Definiran stav o ovoj temi ipak ne izražava 12,3% stradalnika. Ipak, važno je zamijetiti i udio onih koji u trenutku svog stradavanja nisu primili adekvatnu medicinsku skrb ili je ona prema njihovom mišljenju bila donekle neadekvatna. Spomenimo i kako se nekolicina stradalnika na postavljeno pitanje nije izjasnila odabirući odgovor *ne mogu procijeniti*.

Prisjećajući se trenutaka svoga stradavanja većina stradalnika priznaje kako sa sigurnošću ne može odgovoriti na ovo pitanje. Od ukupnog broja njih koji to ipak mogu većinom se smatra kako je pružena medicinska pomoć u trenutku njihovog stradavanja utjecala na njihov daljnji oporavak. Za razliku od potonjih preostali stradalnici smatraju kako ista nije bitno odredila daljnji tijek njihovog oporavka.

2.2. Korištenje ortopedskih pomagala

Čak je 10 posto naših građana ovisnih o nekom ortopedskom pomagalu. U ovu grupu naših sugrađana spadaju i žrtve mina koje su također ovisne o ortopedskim pomagalima nakon stradavanja i teških tjelesnih ozljeda. Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje najveći je naručitelj ortopedskih pomagala.

Hrvatski centar za razminiranje kao koordinator pomoći žrtvama mina nastavlja intenzivnom koordinacijom i suradnjom s nevladinim udrugama i tijelima državne uprave iznalaziti primjerena rješenja za stradalnike od minsko eksplozivnih sredstava.

Slika 9. Prikaz korištenja ortopedskih pomagala

U okviru prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja, žrtve mina koje su osigurane osobe Zavoda, ostvaruju zdravstvenu zaštitu pod jednakim uvjetima kao i sve ostale osigurane osobe, u opsegu utvrđenom Zakonom i propisima donesenim na temelju zakona.

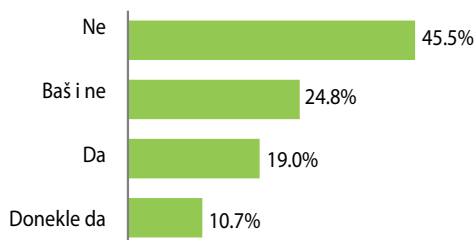
Pravo na ortopedska i druga pomagala je iznimno bitno stradalnicima. Iako većina ispitanih stradalnika svakodnevno ne koristi ortopedska pomagala, važan je udio i onih koji o njima svakodnevno ovise. Korištenje ortopedskih pomagala ponekad je praksa nekolicine stradalnika, dok ovakvu praksu rijetko koristi 1,6% ispitanih stradalnika od MES-a ili NUS-a.

Upitani o kakvim je ortopedskim pomagalicama najčešće riječ većina stradalnika navodi kako je to proteza za noge (61,1%). Sljedećih 14,8% stradalnika dan teško može zamisliti bez štaka, štapa i hodalice, kao i ortoze za noge (5,6%). Ostala pomagala poput invalidskih kolica, proteze za ruke i ortoze različitih vrsta, iako spominjana, zastupljena su u manjoj mjeri.

2.3. Zastupljenost centara za pružanje kvalitetne medicinske skrbi stradalnicima od MES-a ili NUS-a

Klinički centri u Zagrebu, Splitu, Rijeci i Osijeku i jedna klinička bolnica pružaju sve oblike fizikalne rehabilitacije. U Hrvatskoj postoji i 29 specijaliziranih bolnica za fizikalnu rehabilitaciju, te jedan Zavod za rehabilitaciju i ortopedska pomagala u Zagrebu. Postoji također i velik broj privatnih radionica za izradu proteza i pomagala, jer bolnički centri nemaju vlastitih radionica. U RH djeluje i registrirano je 400 ugovornih tvrtki za nabavku ortopedskih i drugih pomagala. U bolnicama na minski sumnjivim područjima zaposleno je 783 fizioterapeuta. Hrvatski zavod za javno zdravstvo Pravilnikom je regulirao prava i potrebe u svrhu korištenja ortopedskih pomagala i drugih potreba. Također i drugi oblici medicinske, psihosocijalne pomoći, oblika bolničkog i kućnog tretmana, ortopedskih i drugih pomagala definirani su zakonima i pravilnicima.

No je li to stvarna slika? Osigurava li se doista podjednaka dostupnost zdravstvene zaštite na cijelom području RH i što o tome misle izravno stradalnici od MES-a ili NUS-a u Republici Hrvatskoj?

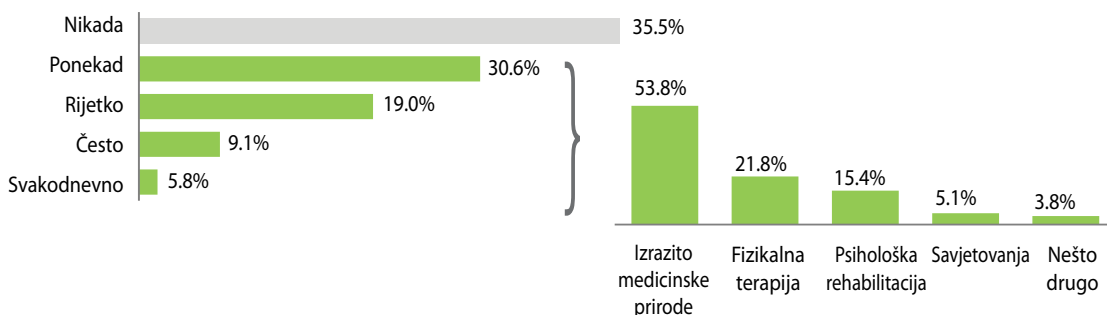
Slika 10. Opremljenost gradova centrima za pružanje kvalitetne medicinske skrbi stradalnicima od mina ?

Postotak ispitanih stradalnika koji ističu kako u njihovom kraju ne postoje centri za pružanje kvalitetne medicinske skrbi stradalnicima od mina daje nam naslutiti kako ipak ne možemo govoriti o podjednakoj dostupnosti zdravstvene zaštite na cijelom području RH kada je ovakav tip stradalnika u pitanju. Izrečeno potvrđuje i sljedeći udio stradalnika koji na pitanje *postoji li u vašem kraju centri za pružanje kvalitetne medicinske skrbi stradalnicima od mina* odabiru odgovor *baš i ne*. Svega 1/5 stradalnika živi u području u kojem postoje centri za pružanje kvalitetne medicinske skrbi stradalnicima od mina, dok preostalih 10,7% njih navodi kako je, kada je njihov kraj u pitanju, to donekle tako.

2.4. Potreba stradalnika od MES-a ili NUS-a za primanjem medicinske skrbi

Kvalitetna medicinska skrb važan je faktor svim stradalnicima od MES-a ili NUS-a u RH. Iako većina ispitanih ne iskazuje svakodnevnu potrebu za primanjem medicinske skrbi, znatni udio njih ipak priznaje kako medicinsku skrb ponekad treba. Rijetku potrebu za istom iskazuje sljedeći najzastupljeniji udio stradalnika. Ipak postoje i oni koji medicinsku skrb trebaju često a kod nekih je ta potreba svakodnevna. Upravo zbog posljednjih važno je osigurati pružanje kvalitetne medicinske skrbi.

O kakvom je tipu skrbi riječ? Najčešće, priznaju stradalnici, riječ je o skrbi medicinskog karaktera (53,8%) ili o fizikalnoj terapiji (21,8%). Potrebu za psihološkom rehabilitacijom priznaje sljedećih 15,4% stradalnika, a nakon njih slijede oni koji savjetovanja smatraju potrebnim aktivnostima u svom životu (5,1%). Preostali stradalnici, 3,8% njih kao odgovor odabire *nešto drugo*.

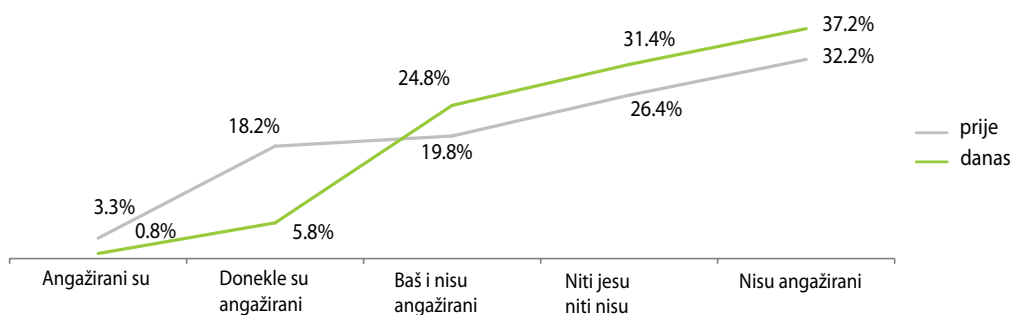
Slika 11. Prikaz učestalosti potrebe i vrste medicinske skrbi stradalnika od mina ?

3. Uloga državnih institucija

Pomoć žrtvama mina je sveobuhvatan proces, a njegov cilj je potpuna socio-ekonomska reintegracija žrtava mina u društvo. Iako se kroz dosadašnje čišćenje mina, izviđanje, opće procjenjivanje minske situacije i druge protuminske aktivnosti problem mina umanjio, Republika Hrvatska je i dalje zemlja sa velikim minskim problemom. Međusobna suradnja svih učesnika koji se bave pomoći žrtvama mina u RH zahtijeva postojanje visokog stupnja odgovornosti za preuzete obaveze. Primjećuju li stradalnici taj stupanj odgovornosti kod državnih institucija?

3.1. Stav stradalnika o angažmanu nadležnih državnih institucija prema stradalnicima od MES-a ili NUS-a općenito

Većina ispitanika smatra kako državne institucije nisu dovoljno angažirane prema stradalnicima od MES-a ili NUS-a, a njima je moguće pribrojiti i udio onih koji smatraju da je taj angažman donekle nedovoljan. Dok 26,4% stradalnika ne može odlučiti o angažmanu i ulozi državnih institucija, preostali dio njih ipak donekle angažman prepoznaje. Oni koji smatraju kako je taj angažman svakako vidljiv čine 3,3% ukupno ispitanih stradalnika.

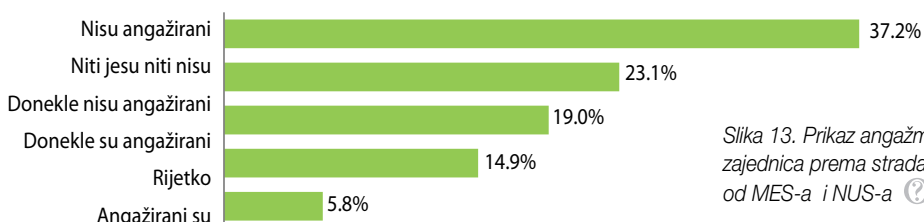
Slika 12. Prikaz angažmana državnih institucija prema stradalnicima od MES-a i NUS-a nekada i danas

U odnosu na prijašnje godine angažiranost državnih institucija prema stradalnicima od MES-a ili NUS-a danas nije se bitno promijenila, te je prema njihovom mišljenju ona danas ista. Oni pesimističniji navode kako ipak nisu angažiraniji ili to u najmanju ruku donekle nisu. Važan je i postotak onih koji pokazuju oprečno mišljenje onom gore navedenom.

3.2. Angažman lokalnih zajednica prema stradalnicima

HCR nizom aktivnosti na posredan i neposredan način provodi edukaciju i upozorava javnost na probleme miniranog i minski sumnjivog prostora. Republika Hrvatska kao potpisnica Ottawске konvencije dužna je osigurati i provoditi ove programe i o tome izvjestiti glavnog tajnika UN-a. Osnovni cilj svih informacija za javnost, različitih programa je održanje kontinuirane razine spoznaje o minskoj opasnosti u periodu dok minirani prostori ne budu očišćeni od mina i NUS-a i predani krajnjim korisnicima na sigurnu upotrebu. Većem broju različitih ciljanih skupina potrebno je jasno i kontinuirano ukazivati na opasnost od mina, kako da je prepoznaju u uvjetima minskog okruženja, kako preživjeti period do uklanjanja minske opasnosti i kako pronaći sve oblike ponašanja u različitim svakodnevnim aktivnostima i godišnjem dobu u kojem su pojačane aktivnosti u poljima i okućnicama.

Angažman njihovih lokalnih zajednica prema stradalnicima od MES-a ili NUS-a ne prepoznaje ili donekle ne prepoznaje većina ispitanih stradalnika. Kako lokalna zajednica niti je niti nije dovoljno angažirana smatra sljedeći najveći udio ispitanika. No, ne pokazuju sve lokalne zajednice jednaki angažman, što prepoznaju i ispitanici.

Slika 13. Prikaz angažmana lokalnih zajednica prema stradalnicima od MES-a i NUS-a

Iako je stradalnicima teško bilo odrediti o gdje je taj angažman najviše vidljiv (69,4%), oni koji ga ipak prepoznaju napominju kako je riječ o potpori za što bržu integraciju u društvo (9,1%), socijalnoj (8,3%) te psihološkoj potpori stradalnicima (4,9%).

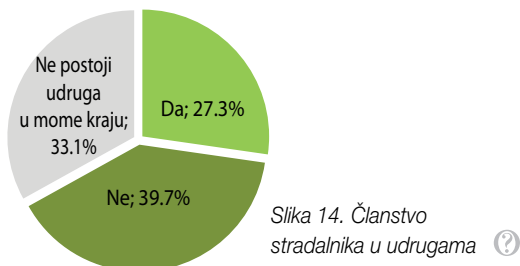
Ono u čemu se angažman najmanje ogleda većina stradalnika također ne može točno definirati (72,7%). Oni koji to ipak mogu najčešće navode materijalnu potporu (14,5%). Ostale sfere, iako spominjane, zastupljene su u manjoj mjeri.

4. Uloga civilnog društva

4.1. Članstvo u udrugama za stradalnike od MES-a ili NUS-a

Osim Vladinog sektora i nevladin sektor i organizacije uključene su u program skrbi za stradalnike od MES-a ili NUS-a u RH. Cilj je civilnog društva također osigurati osnivanje Udruge žrtava mina u svim županijama.

Slika 14. Članstvo stradalnika u udrugama

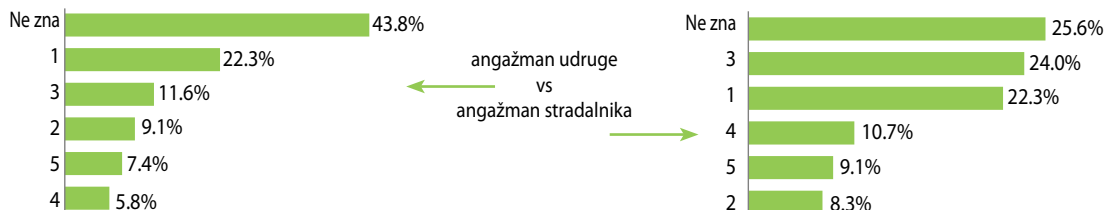
Upitali smo stradalnike da li je taj cilj i ostvaren i jesu li osobno članovi takvih udruga. Dok većina ispitanih stradalnika priznaje kako osobno nisu članovi takvih udruga, udio njih svoje članstvu u lokalnoj udruzi ističe. Međutim čak 33,1% ispitanika spominje kako u njihovom kraju takva udruga ipak ne postoji.

4.2. Angažman udruge u promicanju integracije stradalnika

Kako bismo dobili bolji uvid u rad lokalnih udruga ovakvog tipa upitali smo stradalnike ocijeniti angažman udruge u promicanju integracije stradalnika od MES-a ili NUS-a u njihovoj lokalnoj zajednici. Većina ispitanika priznaje kako ne može ocijeniti spomenuti angažman dok oni koji to mogu najčešće udruhu ocjenjuju negativnom ocjenom. Sljedeća najzastupljenija ocjena radu udruge je ocjena dobar, dok nakon nje slijedi ona dovoljan. No nisu svi stradalnici nezadovoljni radom svojih lokalnih udruga.

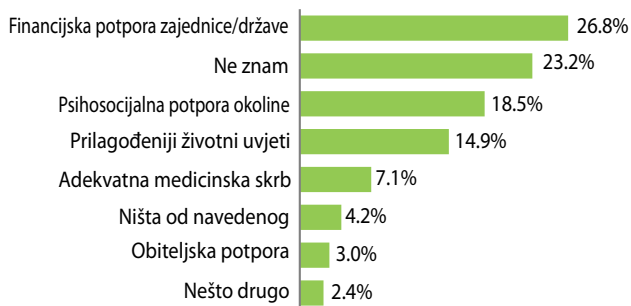
4.3. Osobni angažman stradalnika za integraciju

Osim angažmana lokalne zajednice u promicanju integracije stradalnika od MES-a ili NUS-a stradalnici su ocijenjivali i onaj vlastiti. Tako većina njih ne može ili ne želi procijeniti vlastiti angažman. Oni koji ipak pristaju ocijeniti vlastiti angažman najčešće ga ocjenjuju samokritično lošim ocjenama. Manje od 1/3 stradalnika svom angažmanu daju visoke ocjene.

Slika 15. Usporedba ocjena angažmana lokalnih udruga prema stradalnicima s angažmanom samih stradalnika za što bržu integraciju u lokalnu zajednicu

4.4. Pokretači sudjelovanja u socijalnom životu lokalne zajednice

Financijska potpora zajednice/države, psihosocijalna potpora okoline kao i prilagođeniji životni uvjeti svakako bi potakli stradalnike od MES-a ili NUS-a češće sudjelovati u u socijalnom životu lokalne zajednice. Adekvatna medicinska skrb i obiteljska potpora sljedeći su važni prioriteti stradalnika.

Iako se većina stradalnika izjasnila oko pokretača koji bi povećali njihovu aktivnost u socijalnom životu lokalne zajednice čak 23,2% ispitanih stradalnika nije znalo, htjelo ili moglo navesti konkretne pokretače koji bi povećali njihovo sudjelovanje u lokalnoj zajednici.

Slika 16. Pokretači stradalnika od MES-a ili NUS –a za češće sudjelovanje u socijalnom životu lokalne zajednice

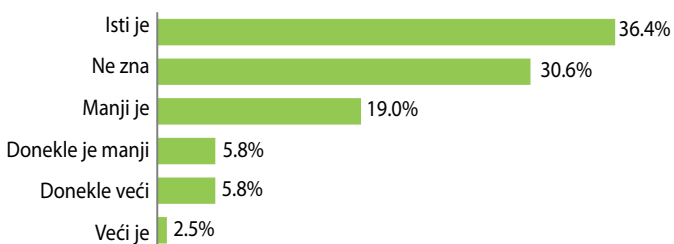
5. Kvaliteta života danas

Osnovni dugoročni cilj Nacionalnog programa psihosocijalne i zdravstvene pomoći stradalnicima od MES-a ili NUS-a jest podizanje opće kvalitete življenja i podupiranje potpune psihosocijalne reintegracije za sve stradalnike na području cijele Hrvatske kao i članove njihovih obitelji.

Koliko ovakav tip stradanja izaziva poremećaje koji remete funkcioniranje društva u cjelini to će životni put za mnoge osobe biti promijenjen u odnosu na planirani tijek koji je postojao u drugim uvjetima. U takvim promijenjenim životnim okolnostima, određene socijalne skupine, poput ove obuhvaćene našim istraživanjem, imaju bitno umanjene šanse za samostalnu prilagodbu i za njih je nužno osigurati različite oblike potpore od strane društvene zajednice.

Uspjevaju li nadležni u tome i u kojoj mjeri pokazuju interes prema ovakvom profilu stradalnika upitali smo njih same. Cilj nam je bio doznati koliko je stradanje utjecalo na njihov život te kakva je kvaliteta njihovih života danas.

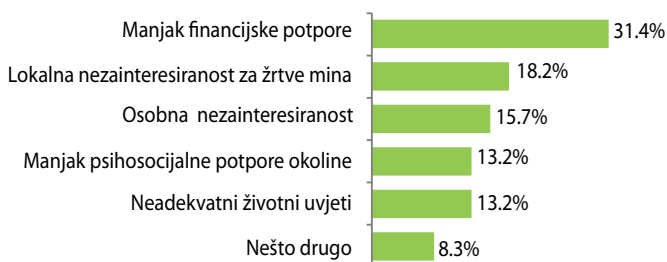
5.1. Osobni angažman u životu lokalne zajednice prije i danas

Slika 17. Usporedba angažmana stradalnika nekada i danas ?

Kako bismo ocijenili angažman stradalnika u životu lokalne zajednice danas upitali smo ih usporediti isti sa onim otprije stradanja. Većina nam stradalnika priznaje kako je taj angažman danas isti. Iako gotovo trećina njih ne zna točno odrediti i definirati angažman, preostali dio njih navodi kako je on danas donekle ili uvelike manji. Ipak isti taj postotak navode i oni stradalnici koji smatraju svoj angažman danas ipak nešto većim nego prije stradanja.

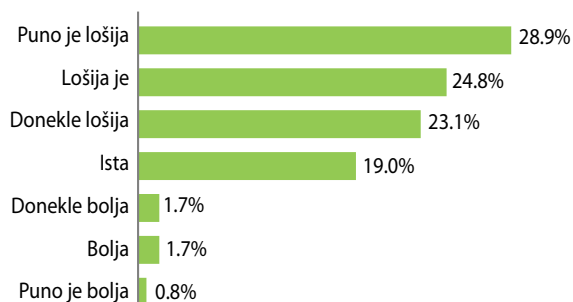
5.2. Glavne prepreke bržoj integraciji stradalnika od MES-a ili NUS-a u život lokalne zajednice

Slika 18. Prikaz prepreka bržoj integraciji stradalnika od MES-a ili NUS-a u život lokalne zajednice ?

Ispitati angažman samih stradalnika u životu lokalne zajednice danas, a ne doznati koje su prepreke da on bude i veći bilo bi posve pogrešno. Izbjegavajući tu pogrešku upitali smo stradalnike koje su po njima glavne prepreke bržoj integraciji stradalnika od MES-a ili NUS-a u život lokalne zajednice. Većina njih, navodi kako je riječ o manjku financijske potpore te spominju lokalnu nezainteresiranost za žrtve mina, a nerijetko ipak i osobnu nezainteresiranost samih stradalnika. Manjak psihosocijalne potpore okoline problem je koji se također uočava, a ponekad je riječ i o neadekvatnim životnim uvjetima.

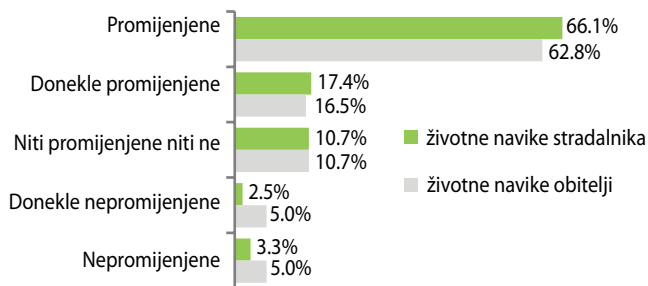
5.3. Osobni angažman u životu lokalne zajednice prije i danas

Slika 19. Odnos kvalitete života stradalnika prije stradanja i kvalitete danas ?

Upitani usporediti kvalitetu svog življenja prije stradanja sa sadašnjom kvalitetom stradalnici u najvećem broju zaključuju: kvaliteta je puno lošija. Odgovor *lošija je* odabire sljedeći najveći broj ispitanika, a kako je riječ o donekle lošijoj kvaliteti života progovara daljnji udio istih. O istoj kvaliteti progovara 19% stradalnika, a kako je ta kvaliteta danas donekle bolja smatra 1,7% njih. Posljednji stradalnici potvrđuju stav ovih potonje spomenutih navodeći svoju kvalitetu života danas boljom u odnosu na onu prije stradanja.

5.4. Promijena životnih navika stradalnika i njihovih obitelji

Slika 20. Promjena životnih navika stradalnika i životnih navika obitelji

Stradavanje, pogotovo ono s vidljivim posljedicama, mijenja navike življenja. Tezu potvrđuju stradalnici zahvaćeni istraživanjem koji govore o tome kako su njihove životne navike promijenjene ili donekle promijenjene pod utjecajem stradavanja, a odgovor kako stradavanje *niti je promijenilo niti nije promijenilo* njihove životne navike odabire također zamijećeni postotak stradalnika. Životne navike uopće ili donekle nisu promijenjene kod najmanjeg broja stradalnika.

Također nisu mijenjane životne navike samo stradalnika. Stradavanje je utjecalo i na navike obitelji samih stradalnika. Ovu izjavu potvrđuje stradalnicu u većini. Dok 1/10 njih progovara kako stradavanje niti je niti nije promijenilo životne navike njihovih obitelji, najmanji udio stradalnika odlazi korak dalje i govori kako stradavanje (donekle) nije promijenilo živote njihovih obitelji.

5.5. Najuočljivije promjene danas

Slika 21. Prikaz najzastupljenijih promjena životnih navika stradalnika

Kada bi morali definirati gdje je promjena njihovog načina življenja najuočljivija većina bi se stradalnika složila kako je teško definirati samo jednu sferu. Upravo zbog toga najčešće odabiru odgovor *ne znam*. Oni koji to ipak znaju progovaraju o ovisnosti o tuđoj pomoći te o narušenim obiteljskim odnosima. Kako se ništa nije promijenilo spominje tek manji postotak ispitanika, a ostali također navode izoliranost od društvene zajednice, gubitak zaposlenja te kako je stradavanje utjecalo na njihov, dotada ne narušen, stav o sebi.

6. Ostvarivanje legitimnih prava i statusa

Republika Hrvatska ima visoko razvijen zakonski okvir vezan za osobe s invaliditetom u ostvarivanju legitimnih prava i statusa. Status i različiti oblici prava ostvaruju se kroz više od 280 različitih zakona i podzakonskih akata.

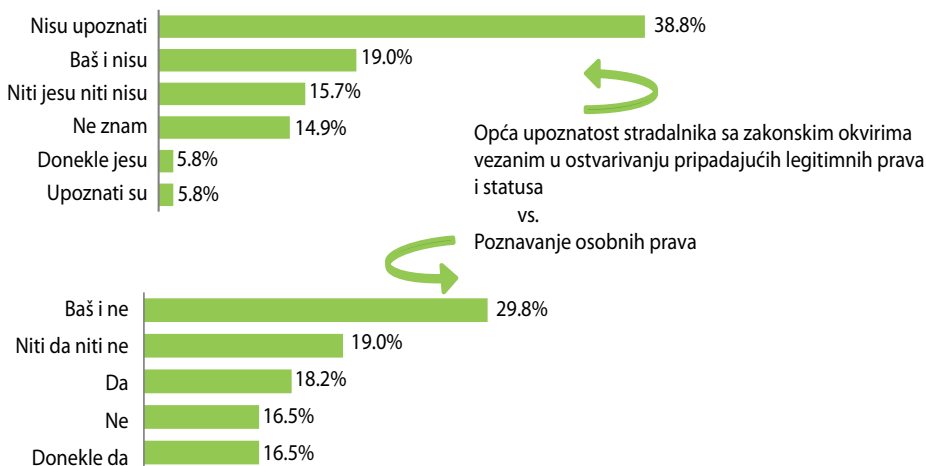
Zaštita civilnih i vojnih stradalnika Domovinskog rata stradalih od mina uređena je Zakonom o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata kojim je propisana posebna zaštita civilnih invalida stradalih od mina kao i posebna zaštita članova njihovih obitelji. Odredbom članka 8.stavka 1. Zakona propisano je da je civilni invalid rata osoba kojoj je organizam oštećen za najmanje 20% zbog rane ili ozljede koju je dobila.

6.1. Upućenost stradalnika u zakonske okvire vezane u ostvarivanje pripadajućih legitimnih prava i statusa

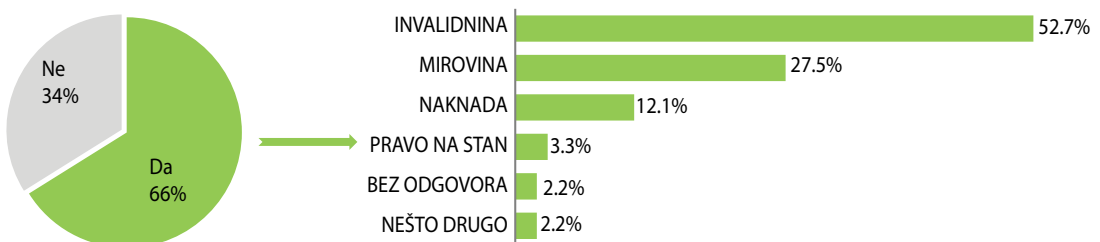
Kako bismo ispitali poznavanje i opću informiranost oko zakonskih okvira upitali smo osobno stradalnike u kojoj su mjeri stradalnici od MES-a ili NUS-a upoznati sa zakonskim okvirima vezanim u ostvarivanju pripadajućih legitimnih prava i statusa. Većina njih progovara kako stradalnici to nisu (38,5%). O djelomičnoj neinformiranosti progovara sljedećih 18,8% ispitanika, a 15,6% njih smatra kako stradalnici u RH niti poznaju niti ne poznaju svoja zakonska prava i statuse. Dok 5,7% njih donekle poznaje prava, svega 5,7% njih svoja prava poznaje u potpunosti. Čak 14,8% stradalnika nije sigurno poznaje li svoja prava uređena zakonom.

6.2. Poznavanje i ostvarivanje osobnih prava uređenih zakonom

Slične odgovore stradalnici daju i na pitanje poznaju li osobno svoja prava uređena zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju invalida i zakonom o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata. Većina navodi kako zakone baš i ne poznaje, dok sljedeći ne mogu točno odrediti poznaje li iste. Svega 1/5 njih svoja prava poznaje u potpunosti.

Slika 22. Poznavanje zakonskih okvira vezanih uz ostvarivanje pripadajućih legitimnih prava i statusa

Slika 23. Ostvaruju li stradalnici neka od prava i o kojim je pravima riječ

7. Prilagođenost tržišta rada stradalnicima

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom propisuje prava osoba s invaliditetom na profesionalnu rehabilitaciju, zapošljavanje i rad te definira mjere za poticanje zapošljavanja i rada osoba s invaliditetom kao i osnivanje Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom. Osoba s invaliditetom je prema ovom Zakonu svaka osoba kod koje postoji tjelesno, osjetilno ili mentalno oštećenje koje za posljedicu ima trajnu ili na najmanje 12 mjeseci smanjenu mogućnost zadovoljavanja osobnih potreba u svakodnevnom životu.

Profesionalna rehabilitacija obuhvaća mjere i aktivnosti poput utvrđivanja preostalih radnih i općih sposobnosti, profesionalnog informiranja, savjetovanja i procjene profesionalnih mogućnosti, analize tržišta rada, mogućnost zapošljavanja i uključenja u rad kao i procjene mogućnosti izvođenja, razvoja i usavršavanja programa profesionalnog osposobljavanja ovakvih skupina ljudi. Ovo su samo neke od točaka zahvaćenih ovim zakonom pod koji potpadaju i naši ispitanici.

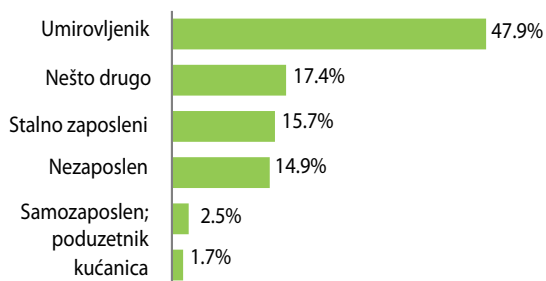
7.1. Radna aktivnost stradalnika

Slika 24. Udio stradalnika na tržištu rada i razlozi njihove nezaposlenosti

Na pitanje *jeste li zaposleni?* potvrdno nam odgovara svega 1/5 ispitanih stradalnika od MES-a ili NUS-a u RH. Preostali postotak njih to iz nekog od razloga nije.

7.2. Najučestaliji razlozi nezaposlenosti

Razloge njihove nezaposlenosti moguće je iščitati u tablici. U svrhu dobivanja potpunijih informacija zamolili smo ispitanike što točnije definirati svoj ekonomski status. Tako većina njih sebe definira umirovljenicima. Dok sljedeći udio njih ne želi točno definirati svoj ekonomski status i odabiru odgovor *nešto drugo*, manje od 1/5 njih stalno je zaposleno, a preostali iako radno sposobni pripadaju onima nezaposlenima.

Slika 25. Prikaz ekonomskog statusa stradalnika

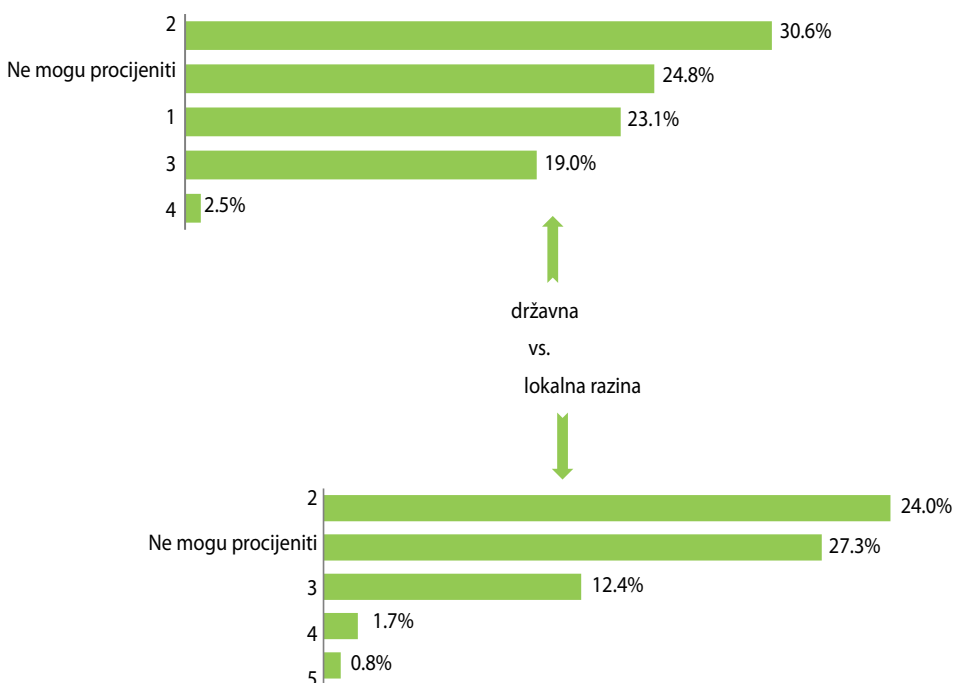
7.3. Potpora RH u zapošljavanju stradalnika

Poticati samozapošljavanje i zapošljavanje osoba stradalih od MES-a i NUS-a i pratiti dinamiku njihovog zapošljavanja na otvorenom tržištu rada te povećati informiranost stradalnika o vlastitim pravima i mogućnostima u pogledu zapošljavanja i samozapošljavanja cilj je Hrvatskog akcijskog plana za pomoć osobama stradalim od minskoeksplozivnih i neeksplozivnih ubojnih sredstava. Stremi li RH ovom cilju uistinu i kolika je stvarna potpora u zapošljavanju stradalnika od MES-a ili NUS-a?

Potporu RH u zapošljavanju i integraciju stradalnika od MES-a ili NUS-a na hrvatsko tržište rada većina ispitanih stradalnika ocjenjuje s ocjenom dovoljan (30,3%). Posebno zabrinjava 22,9% onih koji tu potporu smatraju nedovoljnom ocijenivši je sa istom tom ocjenom. Ocjenu dobar bilježimo kod 18,8% stradalnika, a svega 2,5% njih potporu smatra vrlo dobrom. Veliki je postotak i onih stradalnika koji potporu RH u zapošljavanju i integraciju stradalnika od MES-a ili NUS-a na hrvatsko tržište rada ne znaju, žele ili ne mogu ocijeniti (24,6%).

7.4. Potpora lokalne zajednice u zapošljavanju stradalnika

Potpora lokalne zajednice u zapošljavanju stradalnika od MES-a ili NUS-a još je manja od one na državnoj razini smatraju sami stradalnici. Tako većina njih potporu smatra nezadovoljavajućom ocijenivši je ocjenom dovoljan. Svega mali postotak njih smatra kako je ista vrlo dobra ili izvrsna. Na kraju, treba spomenuti kako i ovdje veliki postotak stradalnika na pitanje ne zna, ne želi ili ne može dati određenu ocjenu.

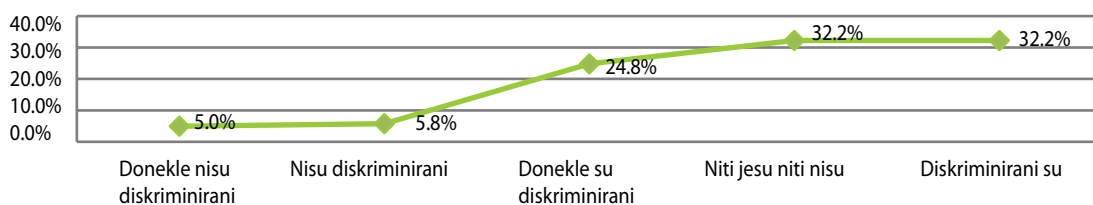
Slika 26. Ocjena potpore državnih i lokalnih razina prema stradalnicima od MES-a ili NUS-a

8. Što i kako dalje?

Kako državne i mnoge druge strukture mogu efikasno, djelotvorno i na ekonomičan način riješiti problem mina i stradalnika od MES-a ili NUS-a u RH? Koji se mehanizmi, na lokalnom i državnom nivou, mogu osmisliti ili poboljšati, kako bi se osiguralo adekvatno, relevantno i kvalitetno pružanje usluga zajednicama ugroženim minama?

Prije konkretnih pitanja kako poboljšati klimu odgovornosti u RH prema stradalnicima upitali smo ih definirati položaj njih samih u našoj državi. Mišljenja samih stradalnika ipak su donekle podjeljena. Dok većina njih smatra kako uživaju egalitaran položaj kao i ostale društvene skupine RH, isto toliko stradalnika ipak smatra kako je njihov položaj diskriminiran. Djelomično njihov stav podupire sljedeći udio onih stradalnika koji svoj položaj definiraju donekle diskriminirajućim. Drugačije razmišljanje zabilježavamo kod preostalih stradalnika koji smatraju kako donekle ili uopće nisu diskriminirani.

Slika 27. Stav stradalnika prema njihovom položaju u RH

Istraživanje provela agencija:

ZAKLJUČCI I PRIJEDLOZI

1 Udruga za promicanje istih mogućnosti (UPIM), u suradnji s partnerima (Udruga žrtava mina Karlovačke županije; Centar za mirovne studije), je u svrhu jasnijeg razumijevanja događanja, uzroka, pojava, procesa i odnosa, koji su obilježili razdoblje devedesetih godina prošlog stoljeća, a koji su usko vezani za pitanje kvalitete života stradalih od mina u Hrvatskoj, provela istraživanje i prikupila osobna svjedočanstva osoba stradalih od mina.

Stradalnici od mina jedna su od brojnih posljedica ratnih zbivanja, koja se nažalost nastavlja dugi niz godina, pa i desetljeća, po okončavanju direktnih ratnih akcija. Kao što je primijetila jedna od osoba s kojima smo razgovarali za potrebe prikupljanja usmenih svjedočanstava, za vrijeme Drugog svjetskog rata na području današnje Hrvatske je u okoliš postavljeno oko četrdeset puta manje mina i drugih eksplozivnih naprava, pa ih nalazimo i danas. Takve naprave, postavljene u par minuta ili manje, ubijaju i dvadeset ili četrdeset godina poslije. Publikacija koju držite u rukama se upravo bavi posljedicama po živote ljudi kojima je susret s minom, njima i njihovim obiteljima, zauvijek promijenio živote na gore.

Analizirajući ovu temu, koja je inače po dostupnosti izvora pogodna za obradu, nažalost stekli smo dojam da o atraktivnosti i zanimljivosti ove problematike u Hrvatskoj nema govora, iako se radi o izuzetno relevantnom, čak i vrlo aktualnom pitanju za našu zemlju. Dobra analiza podrazumijeva izbjegavanje nedosljednosti i proturječnosti, rasterećenost emocija, predrasuda, pojedinih i grupnih interesa, što su bitni preduvjeti za svako objektivno razmatranje. Za razmatranje problematike dvadeset godina od početka rata (koji su, između ostalog, obilježili i stradalnici od mina) i šesnaest godina od njegova završetka, neovisno o političkim, ideološkim, vjerskim, etničkim obilježjima i interesima, kao i dobnim, spolnim, obrazovnim, i podacima o ekonomski aktivnom stanovništvu, svakako će biti od koristi i istraživanje koje prezentiramo kroz ovu publikaciju.

2 Istraživanje je započelo 20. prosinca 2010. godine i trajalo je do 10. svibnja 2011. godine.

Provedeno je CATI metodom na usko specificiranom uzorku, stradalnicima od MES-a ili NUS-a. Svi stradalnici ili njihove obitelji obuhvaćene ovim istraživanjem su iskreno i detaljno progovarali o proživljenim iskustvima, ali i o životnim prilikama u kojima se danas nalaze. Rezultati istraživanja su između ostalog ukazali na prisutnost činjenice kako postoji slaba učinkovitost i nepovezanost ustanova koje bi trebale skrbiti o žrtvama mina. Također postavlja je pitanje kako osobne motiviranost stradalnika tako i one profesionalnih kadrova koji rade na poslovima rehabilitacije žrtava mina. Neusklađeno zakonodavstvo i slaba priprema žrtava mina za ulazak u svijet osoba s invaliditetom još su jedan dodatan problem ovom fenomenu, kao i manjkava priprema životne i radne sredine za prihvata žrtve mina. Neriješenost mnogih životnih pitanja također dodatno otežavaju život ovoj, već ionako, osjetljivoj skupini.

U području zapošljavanja unatoč zabilježenoj afirmativnoj orijentaciji i fleksibilnim oblicima radnih aranžmana stradalnike od mina prati visoka stopa nezaposlenosti, sudjelovanje u povremenim dodatnim poslovima, uglavnom neformalnog karaktera, nepovoljniji materijalni položaj, općenito niži prihodi, kao i obavljanje zanimanja koje nisu u skladu s njihovim obrazovnim kvalifikacija i kompetencijama.

S ciljem stvaranja povoljnijih uvjeta i klime odgovornosti prema žrtvama mina u Hrvatskoj prikazujemo rezultate, svojevrzne prijedloge novih organizacijskih oblika potpore stradalnicima mina, koji bi doprinijeli njihovoj potpunoj reintegraciji u društvo i u tzv. redovnu populaciju osoba s invaliditetom kroz lokalne udruge invalida.

3 Osobna svjedočanstva deset žrtava mina iz cijele Hrvatske ukazuju da ako se sadašnja teška socijalno-ekonomska situacija u Hrvatskoj nastavi i dalje i ako različiti programi za socijalnu i gospodarsku revitalizaciju ne počnu uskoro davati pozitivne rezultate za sve segmente stanovništva, takvi uvjeti bi mogli i dalje utjecati na brzinu potpune skrbi i još više izolirati stradalnike od mina. Poboljšanje kvalitete života stanovnika u ruralnim zajednicama i područjima od posebnog državnog interesa, obuhvaća poboljšanje infrastrukture, obnovu i opremu objekata, unapređivanje tehnologija i informatizacije lokalnog stanovništva te veću suradnju i integraciju stradalnika od mina. Jedan od ključnih aspekata ukupnog procesa integracije osoba stradalih od mina jeste njihovo ekonomsko osnaživanje odnosno zapošljavanje.

4 Po malom broju radova u raznim disciplinama zaključujemo da su stradali od mina u Hrvatskoj zanemareni te da se razmatranju razvoja pojave stradavanja od mina nije pristupilo kroz stručniju znanstvenu analizu. Ono što razlikuje stradalnike ranijih ratova na ovim područjima od posljednjeg je značajna promjena da su se ovaj put stradalnici od mina evidentirali kao stradali na radnom mjestu prilikom razminiranja ili su dobili status civilne žrtve rata. Za primijetiti je da u uspostavljanju pravnog uređenja statusa stradalnika od mina i standarda njihove zaštite Hrvatska nije previše „kasnila“ prema međunarodnom pravu koje je u prvoj polovici 20. stoljeća, razvojem eksplozivnih sredstava, usmjerilo svoju zaštitu i prema žrtvama mina, ali još uvijek ne možemo reći da je s aspekta njihovih ljudskih prava sve učinjeno. Također, važno je naglasiti da je civilnim žrtvama rata u prosjeku trebalo duže (često i duplo duže) da ishode svoja prava, za razliku od necivilnih žrtava. Mnogi su istaknuli izostanak sistematizacije ostvarivanja prava i dolaska do informacija, te nepovezanost ključnih državnih tijela kroz koje su svoja prava na kraju i ostvarili, ako nisu odustali u tom procesu.

5 Očekivanja vezana za olakšavanje života stradalima i njihovim obiteljima sve su više usmjerena doprinosima iz stranih donacija jer su vlastita sredstva Hrvatske nedostatna i već opterećena brojnim potrebama razminiranja. Hrvatska mora pratiti dinamiku promjena socio-ekonomskog položaja stradalnika od mina, a to je uvjetovano i provođenjem ustroja cjelovite baze podataka, komparacije stanja i analize podataka - što bi se izgleda moglo financirati samo projektno.

Kada se pitanje stradalnika od mina u referentnom razdoblju promatra u kontekstu osoba s invaliditetom, ali i žrtava rata, može se istraživati koliko su i što kolektivi uradili za ovu grupaciju ljudi, čime će se ujedno odgovoriti na pitanje kakva je kvaliteta njihova života danas. ■

REKLI SU...

Dr.sc. Vesna Ivanović

Socijalni pristup istraživanja važan je zbog rada na prevladavanju socijalnih razlika, iz razloga što društvene nejednakosti snažno djeluju na ekonomski i socijalni razvoj svake zemlje. U održivom ekonomskom i socijalnom razvoju prednost je data društvenim vrijednostima s kojima se prevladavaju i ublažavaju socijalne razlike, pronalaze modeli borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti, te pomaže siromašnim i isključenim članovima društva.

Kada pojedinci ili skupine više ne sudjeluju u ključnim društvenim procesima i kada smanjuju svoje društvene kontakte, nužno je upoznati razloge koji posredno dovode do pojave socijalne isključenosti u društvu. Jedna od skupina kod kojih postoji povećani rizik od socijalne isključenosti jesu isključene osobe s obzirom na ekonomski status (*Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost*, Zagreb: Program UN za razvoj, 2006.:14). Ovisno o uzroku izloženosti povećanom riziku od socijalne isključenosti, u isključene s obzirom na ekonomski status ubrojani su: siromašni, nezaposleni (posebice dugotrajno nezaposlene osobe), beskućnici, kućenice, povratnici, raseljene osobe, migranti. Također se među skupine s povećanim rizikom siromaštva i socijalne isključenosti uključuju i osobe s niskim primanjima: nezaposleni, starije osobe bez mirovine, jednoroditeljske obitelji, osobe s više od dvoje djece, samohrane majke, starije žene, interno raseljene osobe i izbjeglice, ranjive etničke manjine i osobe s posebnim potrebama (osobe s invaliditetom, bolesne osobe). Rezultati prve sveobuhvatnije analize problematike socijalne isključenosti u Hrvatskoj (*Neumreženi: Lica socijalne isključenosti u Hrvatskoj, 2006.*, Zagreb: Program UN za razvoj), pokazali su da se među društvene skupine za koje je utvrđeno da su izložene riziku socijalne isključenosti, između ostalih, spadaju i osobe s invaliditetom.

Hrvatska ima 429.421 osobu sa invaliditetom, odnosno osobe sa invaliditetom čine 9,68% stanovništva Hrvatske. Izdvojeno je da je čak ¾ navedenih osoba u potpunosti fizički pokretljivo. Značajnijih razlika nema ako se usporedi invalidno stanovništvo prema pokretljivosti u različitim gradovima Hrvatske. Razlike postoje kada se uspoređuju uzroci invalidnosti, a ponajviše se to odnosi na invalidnost uzrokovanu posljedicama Domovinskog rata. Prema rezultatima istraživanja svaka deseta osoba u Hrvatskoj je socijalno isključena (11,5%), a čak 20% stanovništva Hrvatske (gotovo jedna petina) se subjektivno osjeća socijalno isključenima. Analize UNDP-a su pokazale da se ranjivo stanovništvo u ruralnim, slabo naseljenim područjima i područjima pogođenim ratom nalazi na samom dnu ljestvice u pogledu kvalitete života. U implikacijama za politiku, vezano za osobe s invaliditetom, izdvojeno je da samo politika koja zastupa i ostvaruje temeljna ljudska prava doprinosi kvaliteti življenja osoba sa invaliditetom.

Osnovne demografske karakteristike Hrvatske pokazuju nepovoljne demografske trendove: izrazit trend starenja stanovništva, negativna stopa prirodnog prirasta, koncentracija stanovništva u regionalnim centrima, depopulirana područja, izrazite gospodarske i društvene razlike između regija. Zbog dobne strukture koja nije povoljna (prosječna dob u zemlji je oko 40 godina i prema

klasifikaciji UN-a svrstava se među zemlje sa vrlo starim stanovništvom), ograničena je sposobnost stanovništva da aktivno sudjeluje u gospodarskom razvoju i proizvodnji.

Istraživanje socijalne isključenosti u okolnostima u kojima živimo pokazat će svrhu ukoliko se posvetimo rješavanju ovoga višedimenzionalnog fenomena na način da se svim pojedincima omogućuje kvalitativno sudjelovanje u kolektivu. To znači da kriterij sudjelovanja neće biti mjereno indikatorima imetka, starosti, spola, nacije, vjere, radne aktivnosti, političke pripadnosti, obiteljskog statusa, karakternih osobina, fizionomije, očekivanja ili potreba. Samo po dijelu izdvojenih pokazatelja razumljiva je brojnost karakteristika po kojima se ljudi razlikuju, kao što su brojne i mogućnosti širenja dijapazona različitosti. Kada na ovaj način sagledavamo određeni istraživački problem onda razmičemo prepreke obespravljenosti, prethodno ideološki uvedenih iz raznoraznih razloga, po bilo kojem kriteriju.

Konkretno istraživanje Udruge za promicanje istih mogućnosti, pod nazivom *Žrtve mina: gdje su, što rade i što trebaju*, ističe jednu posebno ranjivu društvenu skupinu. Govori se o ljudima koji snose posljedice ratnih okrutnosti i koji su zbog toga diskriminirani. Ne svojom krivnjom gurnuti su na društveni rub. Na koji način da govorimo o žrtvama mina, o tome gdje su, što rade i što trebaju, ukoliko se ne ide za unapređenjem trezvenosti ljudskog i kolektivnog duha? Jednostavnije rečeno, put prema istinskoj civilizaciji između ostaloga ide i kroz proces intelektualnog razvoja i istinske socijalne osjetljivosti. Na ovaj način osnažuju se veze između pojedinaca i kolektiva, neovisno o tome o kojim socijalno isključenim članovima kolektiva govorimo. Razumijevanje i značaj ljudskog dostojanstva vezano je s prepoznavanjem razvoja istinskog ljudskog kolektiva i s njim u vezi najznačajnijih problema što jeste vrlo važan korak prema uravnoteženom razvoju i revitalizaciji.

To je u konačnici škola života svih nas. Kroz ovo životno školovanje izrastamo u prave ljude, ljude koje ukrašava osjećaj časti i dostojanstva. Približavanje jednih drugima pomaže nam da postanemo životno bogatiji čime idemo naprijed oslobođeni prtljage kojekavih vlastitih nedostataka. Iza svega samo lijepa djela duhovnih vrijednosti ostaju.

Zagreb, 12. studenoga 2011. godine

IMPRESUM

Glavna urednica: mr. med. sc. Mirjana Dobranović

Osobna svjedočanstva vodila i uredila: Petra Jurčina

Analiza istraživanja: Maja Labus, mag. soc.

Suradnici na projektu:

- ✦ Jasmina Džanović, prof. sociologije
- ✦ Gordan Bosanac
- ✦ Mato Lukić, mag. ing. aedif.
- ✦ Hrvoje Debač, prof. hrvatskog jezika i filozofije
- ✦ Milena Horvat, dipl. iur.
- ✦ Mirko Ivanušić, dr. vet. med.
- ✦ Marta Kovačić, dipl. oec.
- ✦ Dr. sc. Vesna Ivanović
- ✦ Ljubica Tandarić
- ✦ Marko Vračan
- ✦ Ana Milić, nastavnica
- ✦ Agencija za istraživanje tržišta TotusOpinionmeter

Glavni pokrovitelji: International Trust Fund for Demining i Mine Victims Assistance (ITF)

Donatori: Hrvatski hidrografski institut, Hrvatska lutrija i Zaklada Hrvatska bez mina

Partneri: Centar za mirovne studije i Udruga žrtava mina Karlovačke županije

Suradnici: Hrvatski centar za razminiranje, Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija, Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi, Hrvatski registar osoba s invaliditetom

Grafička priprema i dizajn: Naklada Nika, Zagreb

Tisak: Agencija za komercijalnu djelatnost d.o.o.

Glavni pokrovitelji:

INTERNATIONAL TRUST FUND

Nositelj projekta:

Donatori:

VIŠE od IGRE

Hrvatski hidrografski
institut, Split

Zaklada Hrvatska bez mina

Partneri:

Centar za **mirovne** studije

Selska cesta 112 A • 10 000 Zagreb
Kuća ljudskih prava
T/F: 01 4820 094
www.cms.hr
cms@cms.hr

UDRUGA ŽRTAVA MINA
KARLOVAČKE ŽUPANIJE
MINE VICTIM ASSOCIATION
Gornje Mekežje 4E, 47000 Karlovac,
Croatia, tel/fax: +385 47 461 696
E-mail: izvannadraga@gmail.com
www.kazma.hr, mob: 994/4823 726

Suradnici:

Ministarstvo vanjskih poslova
i europskih integracija

Ministarstvo zdravstva
i socijalne skrbi

Hrvatski registar osoba
s invaliditetom

TotusOpinionmeter
Agencija za istraživanje tržišta

Ova je publikacija rezultat zajedništva, dobre volje i entuzijazma svih suradnika na ovom projektu zbog čega smo im neizmjereno zahvalni i radosni što nas je zajednički rad učinio bližima.

PREDSJEDNICA

Mr. med. sc. MIRJANA DOBRANOVIĆ

Udruga za promicanje istih mogućnosti (UPIM)

Association for Promotion of Equal Opportunities (APEO)

Kuća ljudskih prava Zagreb - Human rights House Zagreb

Selska 112 c, HR-10000 Zagreb

Tel: +385 (0)1 641 37 32

Fax: +385 (0)1 641 37 31

GSM: +385 (0) 91 641 37 32

www.upim.hr

